

"XƏZƏR" İN SORAĞINDA

Hamlet İsxanlı

Xəzər Universitəsinin yaradılması və inkişafı ilə bağlı gerçəklər xatirimdə silinməz izlər buraxmışdır. Hadisələri düşüncəmin süzgəcindən keçirərək olduğu kimi tam səmimiyyətlə oxuculara çatdırmaq iddiasındayam. Ümid edirəm ki, "Xəzər" in sorağında keçirdiyim günləri yenidən və sizinlə bərabər yaşayacağıq.

1. YERLƏ GÖY ARASINDA

Uzun illər dünyanın müxtəlif universitetləri ilə yaxından tanışlıq və eləcə də öz ölkəm - Azərbaycanda elm və təhsilin vəziyyəti haqqında düşüncələr xəyalımda özəl bir surət - universitə surəti yaratmaqda idi.

Adətən yeni fikirlər, ideyalar uzun və gərgin qeyri-iradi bilincaltı çalışmanın nəticəsi kimi, amma gözlənilməyən bir anda meydana çıxır. Qəbul etdiyimiz və yaddaşımızda özünə yer alan məlumat gözəgörünməz və hissedilməz qanunlarla - bəzi fərziyyələrə görə harmoniya deyilən düzgün və gözəl sıralanma, tərtiblənmə vasitəsilə işlənir, araşdırılır. Bu gedişat qəflətən bir ideya, bir parıltı şəklində gerçək şüurumuzda görünür, iradəmizə tabe olaraq üzə çıxır.

İlk dəfə Azərbaycan kənarında təhsil aldığı və riyaziyyat sahəsində illərlə elmi araşdırmalar apardığı M.V.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universiteti çox yüksək elmi potensialına və xoşagələm iş atmosferinə görə mənə yeni bir dünya kimi görünürdü. Sonralar Kanada və Avropa universitetlərində daha fərqli bir sistem ilə qarşılaşdım. Məruzələr oxumaq, konfranslarda və elmi seminarlarda çıxış etmək, yeni tədqiqatlar aparmaqla yanaşı bu universitetlərin özlərini də yavaş-yavaş diqqət və öyrənmə obyektinə çevirirdim. Bir az sonra universitetləri "uzaqdan öyrənmə"nin də ləzzətini duymağa başladım. Böyük həvəslə o vaxtlar gedə bilmədiyim Harvard Universiteti və Massaçusets Texnologiya İnstitutunun müqayisəli tarixlərini öyrənməyə və özəlliklərini anlamağa çalışırdım.

Azərbaycanda ali məktəblərdə başlanmış böhran 80-ci illərin ikinci yarısında daha da dərinləşməkdə idi. Musiqi mədəniyyəti və digər sənət yollarında böyük uğurlar qazanmış Azərbaycanda elmin bir sıra sahələri də yaxşı inkişaf etmiş, müəyyən elmi məktəblərin əsası qoyulmuşdu. Lakin cəmiyyətin söykəndiyi mənəvi dəyərlər çürüməyə başlamış, iqtisadi təməl dağılmaqda idi. Bu isə həyatın bütün sahələrində olduğu kimi elm və təhsildə də öz əksini tapırdı. Tələbələri "tapşırmaq" və rüşvət alaraq imtahanda qiymət yazmaq get-gedə yeni-yeni ali məktəblərdə yuva salır, yeni müəllimlər arasında yayılırdı. Çox yerlərdə kadr yeniləşməsi demək olar ki, aparılmırdı. Ali məktəblərdə və elmi institutlarda başını girdiyənlərə "gözün üstə qaşın var" deyən yoxdu. Belə olan halda elmi araşdırmalar aparan və saflığını qoruyan ziyalıların sözünün kəsəri heçə enirdi. Elmi araşdırmaların intensivliyi və səviyyəsi də əməlli-başlı aşağı düşmüşdü. Sovet İttifaqını bürüyən siyasi və iqtisadi böhran ali məktəb və digər elmi idarələri də sarsıdırdı. Müəllim maaşlarının azalması səbəbilə rüşvətin təbii olduğunu əsaslandırılanlar get-gedə çoxalırdı. Yalan və ikiüzlülük, diletantlıq və himayəçilik baş alıb gedirdi.

1990-cı ilin iyul ayında mən Adi və xüsusi törəməli diferensial tənliklər üzrə on birinci beynəlxalq Dandi konfransında plenar məruzəçi kimi növbəti xarici ölkəyə - Böyük Britaniyaya dəvət olunmuşdum. Orada köhnə tanışlarımla görüşdüm, yeni riyaziyyatçılarla tanış oldum, Şotlandiya və İngiltərə tarixinin mühüm və maraqlı səhifələrini xəyalımda canlandırıdım.

London - Moskva reysi ilə uçan təyyarədə adətim üzrə yol qeydləri etməyə və bəzi fikirlərimi yazıya almağa çalışırdım. Düşüncəm Şərqlə Qərb arasında rəqs etmədəydi. Nədənsə özümü təyyarədə deyil, yerlə göy arasında asılı qalmış bir vəziyyətdə, bir çəkisizlik vəziyyətində hiss edirdim. Bir an düşüncələrimin bir duman şəklində məndən aralandığını və anlaşılmaz bir həyəcan içində qaldığımı sandım. "Görəsən kiçik bir universitə yarada bilərəmmi". Bu qərribə sual məni maqnit kimi cəlb edib arxasınca sürüyürdü. Zorla gülümsəyərək bu usandırıcı sualı cavabsız qoyub məhv etmək istəsəm də bacarmadığımı görürdüm. Bir tərəfdən plan cızır, digər tərəfdən isə - "yenə məni səyyar xəyal öz dünyamdan qoparmışdır" - deyə zəif müqavimət göstərirdim.

2. Dərin quyu içində.

Bakıya qayıtdıqdan sonra bir az dincəlib işə çıxdım. O zaman mən N.A.Voznesenski adına Leninqrad Maliyyə-İqtisad İnstitutunun Bakı filialında işləyirdim. Ciddi nöqsanlara görə Azərbaycan Xalq Təsərrüfatı İnstitutu müstəqil ali məktəb statusunu itirmiş və onun bazasında Leninqrad Maliyyə-İqtisad İnstitutunun filialı yaradılmışdı. Mən Leninqradda Elmi Şuranın qərarı ilə riyaziyyat kafedrasının müdiri vəzifəsinə seçilmişdim və artıq ikinci il idi ki, burada çalışırdım. Filiala direktor təyin edilmiş Rahib Quliyev kadr dəyişiklikləri etmək yolu ilə bu ali məktəbdə həqiqi islahatlar aparmaq istəyirdi. Lakin vəziyyət o qədər də sadə deyildi, yalnız addım-addım, təmkinlə və real vəziyyəti ölçüb-biçərək yavaş-yavaş irəliləmək mümkün idi. İslahatların keçirilməsi də təbii ki, kadr seçkisinə bağlı olduğu üçün həvəslə qarşılanmır və bir çox hallarda qruplaşmalara səbəb olur, kəskin müqavimətə rast gəlirdi. R.Quliyevin məsələni birdən-birə həll etmək istəməsi, dözümsüzlüyü və eləcə də Azərbaycanda gedən hakimiyyət çarpışmalarının təsiri tezliklə onun direktorluqdan uzaqlaşmasına gətirib çıxartdı.

Yeni direktor Fuad Ələsgərov islahat yolunu seçmədi və ya bu yolun səmərəsiz olduğunu hesab edib köhnə kadrları işə cəlb etmək, ali məktəbin Leninqraddan ayrılmasına çalışmaq, hamını yerində sakit "oturtmaq" siyasətini önə çəkdi.

Mən öz müstəqilliyim, "qaynar" məsələlərdən kənarında durmağım ilə F.Ələsgərovda deyəsən müəyyən narahatlıq hissi doğururdum. Şəxsi söhbətlərimizdə mənə tam hörmət nümayiş etdirməsinə baxmayaraq ara söhbətləri özünə yol açmağa başlayırdı. Mən Şotlandiyadan geri döndükdən bir-iki gün sonra baş verən bir hadisədən sonra isə o, əsəbiləşdiyini gizlədə bilmədi.

Azərbaycan Milli Məclisinin deputatlığına namizədlər irəli sürülürdü.¹ F.Ələsgərovun namizədliyini irəli sürmüş fakültə dekanları və kafedra müdirləri tribunada dalbadal çıxış edən zaman gözlənilmədən müəllim və tələbələrdən bir qismi də mənim namizədliyimi təklif ediblər. Həmin müəllim və tələbələrə hücum edildiyi, onların pis vəziyyətdə qaldığını, hətta birinin döyüldüyünü mənə xəbər verdilər. Mən tələsik iclas salonuna gedib söz istədim, tribunaya qalxaraq mənə etimad göstərdikləri

üçün salondakılara öz təşəkkürümü bildirdim. Eyni zamanda siyasətlə məşğul olmaq istəmədiyimi, bunun üçün vaxtım da olmadığını yada salaraq öz namizədliyimi geri götürdüm. Bu hadisədən sonra ətrafımda gərginliyin artdığını hamı aydın görürdü. Mən yay məzuniyyətinə çıxdım.

3. Bir yazının arxasınca.

1990-cı ilin yayında fasiləsiz surətdə təhsil problemləri və yeni universitə modelləri ətrafında düşünməkdə davam edirdim və bu barədə bir məqalə hazırladım. Məqalənin adını "Elm və təhsil sistemi haqqında mülahizələr" qoydum və hamının oxuması üçün həm azərbaycan, həm də rus dillərində qəzetə göndərməyi qərara aldım. Çap olunacağına şübhə etdiyim üçün məqalənin yazı makinasından çıxmış surətini ilk növbədə mənim bu mövzu üzərində işlədiyimi bilən və fikirlərimlə maraqlanan bəzi tanış-bilişlərin sərəncamına verdim. Bunların arasında Saleh Məmmədov da var idi (iqtisad elmləri doktoru, o zaman gələcək, indi keçmiş maliyyə naziri).

O zamandan altı ilə yaxın bir vaxt keçir və bu günün gözü ilə baxanda məqalədəki bəzi faktlar və mülahizələr sadə görünür, bir sıra vacib məsələlərə isə heç toxunulmur. Lakin unutmayaq ki, məqalənin əsas məqsədi oxucuların və ümid edirdim ki, dövlət adamlarının diqqətini təhsil və elmimizdə islahatlar aparmaq yoluna yönəltmək idi. "İynə işığı" boyda kiçik bir ümid də yeni universitetlər açılması məsələsinin zəruriliyi və təbiiliyinə, bu işin gerçək yollarının mövcudluğuna inandırmaq idi.

Məqalə 3-4 aydan sonra qısaldıləmiş, ifadə və cümlələri şablonlaşdırılmış şəkildə "Bakinskiy raboçiy"² qəzetində "Toçka zreniə uçenoqo"³ rubrikasında "Preobrazovatğ obrazovanie"⁴ adı altında çap olundu (25 yanvar 1991-ci il). Məqalənin Azərbaycan variantı isə yalnız 1991-ci ilin 17 mayında "Kommunist"⁵ qəzetində "Mülahizələr, təkliflər" rubrikasında "Təhsil dünyəvi xarakter daşmalıdır" adı altında çap olundu. Bu gecikmiş variant da qısaldılmışdı, lakin ifadə və cümlələrimə çox da toxunulmamışdı. Məxsərə və məmnunluqla qarışıq bir qeyd də edim ki, "Kommunist"də məqalə çıxdığı zaman düşüncələrimdə bəslədiyim və açılmasını möcüzə hesab etdiyim universitənin yaradılması haqqında Nazirlər Kabineti qərar vermiş və mən bu istiqamətdə fəaliyyətə başlamışdım.

1990-cı ilin payızındakı digər əhvalatlara qayıtmazdan əvvəl bu hadisələrdə müəyyən rolu olmuş və haqqında söhbət açdığımız yazını olduğu kimi oxuculara çatdırmaq istərdim. "Kommunist" və "Bakinskiy raboçiy" qəzetlərindəki yazılar üst-üstə düşməsələr də əsas müddəaları bir-birinə yaxın idi. "Kommunist"dəki yazı üslubu mənə daha uyğun olduğu üçün orada çap olunmuş məqaləyə daxil olmayan (yəni ixtisar olunmuş) cümlələri kursivlə qeyd etməklə Sizə tam mətni təqdim edirəm.

4. "Elm və təhsil sistemi haqqında mülahizələr"

Çətin, məsuliyyətli və həyəcanlı bir dövrdə yaşayırıq. Siyasi və iqtisadi müstəqillik uğrunda mübarizənin kölgəsində gizlənən əyintilər, hakimiyyət uğrunda çarpışmanın görünməmiş vüsəti və gərginliyi, respublikanın canına, qanına və beyninə hopmuş korruptsiya, bədənini örtmüş ekoloci yaralar, qonşu respublika və qonşu xalqla siyasi və hərbi qarşıdurma,⁶ elm, təhsil və mədəniyyətin süstlüyü... - bizi qucağına almış

böhranın cürbəcür görünmələridir. Hər yanda natamamlıq gözə çarpır, səthilik özünə yuva salır, biganəlik qəlblərə hakim kəsilir, təmiz ideallar ən yaxşı halda təbəssüm doğurur.

Xalqımızın gələcəyini müəyyən edən əsas amillərdən biri cəmiyyətin mədəni səviyyəsi, təhsil və elmin dünyəvi xarakter daşmasıdır. Bunlarsız heç bir iqtisadi sıçrayış mümkün deyil. *Məhz intellektual gücün zəifləməsi və bəşəri düşüncənin seyrəkliyi cəmiyyətdə bir-birinin rəyinə qarşı dözümsüzlük yaradır və davakar əyalətçiliyin səbəbinə çevrilir.* Elm, təhsil və mədəniyyətimizin göz qabağında olan nailiyyətlərini kim dana bilər? Bununla belə bizi düşündürən və narahat edən suallarla da hesablaşmaq lazımdır. Nə üçün dünya şöhrətli alimlərimiz yox dərəcəsinədir? Hansı elmi məktəblərimiz öz dərin nəticələrinə və şanlı ənənələrinə görə dillərdə əzbərdir? Hansı təhsil ocaqlarımızın diplomları Avropa və Amerika universitetlərinin diplomları ilə bəhsə girə bilər?

Əgər biz bu gün elm, təhsil və mədəniyyətimizin gələcəyi barədə fikirləşməsək, qəti tədbirlər görməsək aqibətimizin fərəhli olmayacağı yəqindir. Təbiətimizə xas olan şişirtmə və özündən razılıq hissi, "nailiyyətlərimiz aləmə sığmır" kimi təsəvvür yaranmasına təkan verir, həqiqi vəziyyətlə mütənasib olmayan ictimai rəy formalaşdırır.

Beynəlxalq əlaqələrimizin misilsiz artdığı bir dövrdə ölkəmizdə yüksək səviyyəli kadrların çatışmamazlığı özünü daha qabarıq şəkildə göstərir. Beynəlxalq aləmə, elmin və iqtisadiyyatın müasir sahələrinə dərinləndən bələd olan, çevik və analitik düşüncəyə malik və ingilis (alman, fransız...) dilində qərb mütəxəssisləri ilə sərbəst dialoqa girə bilən həmvətənlərimizi barmaqda saymaq olar.

İndiyə kimi *və indinin özündə də* təhsil, elm və mədəniyyətin strukturu və inkişaf istiqaməti vahid sxemə tabe edilmiş, mərkəzləşdirilmiş, şəxsi təşəbbüs və kiçik qrupların təşəbbüsü saya alınmamışdır. Hər şey "yuxarıdan" müəyyənləşdirilmiş, planlaşdırılmış və idarə edilmişdir. Bu isə ancaq lokal və ötəri müvəffəqiyyətə gətirə bilmiş, xoş və davamlı ənənələr yaratmamışdır. Ən qüssəli nəticələrdən biri isə elm və təhsilin bir-birindən aralanması olmuşdur. Elmlər Akademiyasına⁷ ancaq elmin inkişafını təmin etmək tapşırılmış, ali məktəblərə isə ali təhsilli mütəxəssislər hazırlamaq həvalə edilmiş, onların bir-birinə qarşılıqlı təsiri cüzi olmuşdur.

Digər tərəfdən ali təhsilin təşkilində yeknəsəklik və ətalət hökm sürmüş *və sürməkdədir.* Eyni proqramlar, eyni metodika, eyni üsullar tələb və məsuliyyəti də eyniləşdirmiş, dünya standartlarından xeyli aşağıya endirmişdir. *Kadr seçkisinin yarıtılmazlığı isə təhsil, elm və mədəniyyətimizin belini sındırmışdır. Ləng təfəkkürlü və köhnəlmiş, saralmış biliklərə malik müəllimlər ali məktəblərdə az deyildir və onları heç kim narahat etmir.*

Təhsil sistemində yarış və rəqabət motivlərinə də fikir verilmir. Bütün bunların nəticəsində, elmə həvəs və maraq gözlərimiz önündə azalır, mədəniyyət bir nüfuz göstəricisi kimi rolunu itirir.

Xalqımızın şərəfi və gələcəyi naminə elm, təhsil və mədəniyyətin təşkili və inkişafı məsələlərinə ən böyük diqqət yetirmək borcumuzdur. Bu sahələrdə əsaslı dönüşə başlamaq vaxtını ötürmək olmaz.

Bütün nəhəng ali təhsil sistemini, elm və mədəniyyət ocaqlarını əsaslı surətdə yeniləşdirmək mümkündürmü? Ümumiyyətlə, bu mürəkkəb və çoxcəhətli sahələrdə

yeniləşdirmə nə deməkdir? Hətta geriliyimizin çoxcəhətliyini tam təsəvvür etmək də asan məsələ deyildir. Məsələnin siyasi, iqtisadi və tarixi aspektlərinin təhlil olunması uzun və gərgin əmək tələb edir. Elmi, texniki, mənəvi və maddi resurslar aşkara çıxarılmalı, nəhəng xərclər çəkilməlidir. Bəs bu istiqamətdə bu gün hansı işlər görülməlidir?

Müvəffəqiyyətə aparan iki yol görünür. Birincisi, müəyyən elm və təhsil mərkəzlərini ayıraraq onların hərtərəfli inkişafına xüsusi fikir vermək, onlarda islahatlar aparmağa çalışmaqdır. *Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi bu sahədə hərtərəfli, uzun və gərgin iş görülməlidir.* İkinci yol haqqında isə xüsusi söhbət açacağıq. Bu bizim üçün tamam yeni yoldur və ona keçilməsi vacib və təxirəsalınmazdır. Bu yol təhsil sistemində və elmdə Qərbi Avropa və Amerika modellərinin *öyrənilməsi və bizim ənənələri, şəraiti nəzərə almaqla tətbiqinə* əsaslanır.

Əgər biz iqtisadiyyatda bazar münasibətlərinə keçməyə can atırıqsa, siyasi sistemimizi qərbsayağı şəkllə salmağa çalışırıqsa, təhsil sistemində və elmdə qərb modellərini inkar edə bilərikmi? *Elm, təhsil və mədəniyyətimizin sabahkı yüksək səviyyəsini ancaq dünənki üsullarla təmin etmək mümkündürmü?* Aydın məsələdir ki, iqtisadiyyatda inqilabi dəyişikliklər elm və təhsildə də müvafiq dəyişikliklər tələb edir, çevik və güclü dünyəvi düşüncənin formalaşmasını, kadrların yetişməsinə zəruri edir. *Avropa, Amerika və Asiyanın qabaqcıl ölkələrində elmin müasir bölmələrinin dərin inkişafı və onunla üzvi vəhdətdə olan dəqiq sahmanlaşmış təhsil sistemi bu sahələrdə qərb modellərinin həyatiliyinin təkzibedilməz sübutudur.*

Qərb ölkələrindəki universitetlər təhsilin təşkili prinsipləri cəhətdən bir-birinə oxşarsalar da, *təhsilin və ya elmi tədqiqatların ön plana çıxması*, onlara sərf olunan xərclər, *dövlət büdcəsindən maliyyələşdirmə*, müxtəlif elmi dərəcələrə qoyulan tələblər və s. baxımından bir-birindən fərqlənir. *Özəl universitetlər ABŞ və bəzi başqa ölkələrdə ən nüfuzlu elm və təhsil müəssisələri hesab olunur. Ən yüksək səviyyəyə malik universitetlərə klassik misal olan ABŞ-in məşhur Harvard Universiteti təxminən 360 ildir ki, fəxr, heyranlıq və təqlid obyektidir. Onun məzunları arasında dünya şöhrətli mütəxəssislər və alimləri, dövlət aparatının nüfuzlu üzvlərini saymaqda qurtaran deyil.*

Yeni tipli ali təhsil və elm ocaqlarının əsas xüsusiyyətləri barədə bu gün fikirləşməli və müəyyən araşdırmalar aparmalıyıq. Bu müəssisələr dəqiq elmlər, ictimai-siyasi və humanitar elmlər sahəsində yüksək səviyyəli və xarici dillər (xüsusən ingilis dilini) bilən mütəxəssislər yetişdirməli, mədəniyyət və elmin inkişafına öz payını verməli, beynəlxalq aləmdə nüfuzu ilə tanınmalıdır. *Bu zaman hansı prinsipləri əsas götürmək zəruridir və nə üçün məhz bu prinsiplər ön plana çəkilir?*

İlkin ali təhsil beynəlxalq standartlara uyğun olaraq iki hissədən ibarət olmalıdır. Birinci başlanğıc mərhələ təxminən 4 il müddətinə nəzərdə tutulur, müəyyən sahədə ümumi ali təhsil və bakalavr dərəcəsi verir. İkinci mərhələ isə təxminən 2 ildən ibarət olub müəyyən sahədə təhsil almanı və elmi ixtisaslaşmanı nəzərdə tutur və magistr dərəcəsi verilməsi və bəzən də dissertasiya müdafiəsi ilə başa çatır. Ali təhsili məhz bu qayda ilə qurmaq arzusu dəb xatirinə və süni qərbləşmə naminə deyil, keyfiyyətin yüksəlməsinə aparan zəruri forma tapmaq, elm və mədəniyyətimizə yeni təsirli təkan vermək üçündür. Dünyanın qabaqcıl universitetlərinin iş təcrübəsi və proqramlarından, xaricdən dəvət olunan alim və yüksək səviyyəli mütəxəssislərin bilik və təcrübəsindən səmərəli istifadə edə bilərik. Çox mühüm nəticələrdən biri olaraq Qərb ölkələri ilə ali

təhsil sənədlərinin qarşılıqlı etibarlı olması haqqında müqavilələr bağlamağa real imkan yaranır. Yadımıza salaq ki, inkişaf etmiş ölkələrdən yalnız Finlandiya ilə diplomların eynigüclülüyü haqqında dövlətlərarası müqavilə bağlamışdır və hal-hazırda Avstriya⁸ ilə bu barədə danışıqlar aparılır. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində qəbul edilmiş bakalavr və magistr diplomları verən ali məktəbin xarici tələbələri oxutmaq imkanı da xeyli genişlənərdi.

Müxtəlif ixtisaslar üzrə təhsil almaqla bərabər bütün təhsil müddətində ingilis dilinin və digər dillərin ciddi öyrənilməsi də vacibdir. Həm də dil yalnız ünsiyyət vasitəsi, dilşünaslıq obyektini kimi deyil, tələbənin yiyələndiyi ixtisasın elmi dili kimi də öyrənilməlidir. Bu cür ali məktəbi bitirənlərin bir qismi müəyyən ixtisas üzrə ali təhsil diplomu ilə bərabər ingilis dili tərcüməçisi diplomu da ala bilər. Bu halda bizim tələbələr təhsilinin müəyyən hissəsini müvəffəqiyyətlə xaricdə davam etdirə bilər (həm qəbul edilmiş təhsil sisteminə, həm də ingilis dilinə əsaslanaraq). Məzunlarımız isə dünyanın istənilən ölkəsində öz ixtisasları üzrə işə düzəlmək imkanı əldə edərlər. Xaricdə yaşayan azərbaycanlıların övladları da bizdə təhsil alıb burada aldıkları bakalavr və magistr diplomları ilə öz valideynlərinin yanına qayıda bilərlər.

Yeni tipli ali təhsil müəssisələrində (və ya onların bir hissəsində) təhsilin pullu olması məqsədəuyğundur, hər dərs ilinin əvvəlində tələbə seçdiyi fakültədən asılı olaraq müəyyən edilmiş illik təhsil haqqını ödəməlidir. Pullu təhsil tələbədə tam məsuliyyət hissi yaratmaqla yanaşı təhsil müəssisələrində elmi tədqiqatların müvəffəqiyyətlə aparılmasına kömək edə bilər. Əlbəttə təhsil haqqının ödənilməsində xeyriyyə cəmiyyətləri və müvafiq mütəxəssisə ehtiyacı olan idarələr də iştirak edə bilər.

Dərslərində müvəffəqiyyətlərinə və semestrin axırında imtahanlarda göstərdiyi nəticələrə görə hər tələbə üçün müvəffəqiyyət indeksi (orta qiymətlə bağlı) qeydə alınması məqsədəuyğundur. Hər semestr tələbənin müvəffəqiyyət indeksi uyğun dəyişmələrə məruz qalır və ali təhsilini başa vurduqda onun yekun müvəffəqiyyət indeksi hesablanır. Məzunların hansı səviyyəli olması isə (yekun müvəffəqiyyət indeksinə nəzərdən düzəlmə) onlara tək mənəvi məmnunluq deyil, əlverişli işə düzəlməkdə böyük üstünlük də verə bilər.

Elm və təhsilin vəhdəti, onların bir-birinə təsiri əsas götürülməli və hər cür həvəsləndirilməlidir. Yüksək səviyyəli elmi-tədqiqatlar aparılmayan ali məktəbdə yüksək səviyyəli mütəxəssislərin hazırlanması qeyri-mümkündür. Əsl universitetlər həm ali təhsil ocağı, həm də elmi tədqiqatlar mərkəzi kimi fəaliyyət göstərirlər (Qərbdə bizdəki şəkildə çoxşaxəli elmlər akademiyası yoxdur). *Aktuallığı və elmi dairələrdə qəbul edilməsi əsas götürülərək elmi işin aparılması üçün müəyyən maliyyə fondu - illik grant müəyyən edilir. Grantların yarıx xarakteri daşınması elmin çiçəklənməsinin vacib şərtlərindəndir. Ali təhsil ocağının nəzdində müəyyən sahələrdə elmi tədqiqatlar aparacaq xüsusi elmi mərkəzlər və institutlar da fəaliyyət göstərə bilər.*

Hamı üçün məcburi olan fənlərdən əlavə tələbələrin seçməsi ilə fəaliyyət göstərən fənlər də nəzərdə tutulmalıdır. Bu prinsip tələbələrin arzu və həvəslərini nəzərə almaqla yanaşı xüsusi kursların müsabiqə əsasında qurulmasını və elmiliyini də ön plana çəkir. İctimai-siyasi elmlər ideologiyaya deyil, cəmiyyətin müasir vəziyyətini, keçmişimizi və ümumdünya görünüşü təhlil etməyə yönəlməlidir.

İngilis dili və kompyuterləşməyə ali təhsilin həyati vacib hissəsi kimi xüsusi qayğı göstərilməlidir.

Mühüm xüsusiyyətlərdən biri də hər fənnin "xüsusi çəki vahidinə" - kreditə malik olmasıdır. Keçid balı qazanılmamış fənlər (və ya onları əvəz edə bilən fənlər) təkrar oxunur. Yalnız və yalnız seçdiyi ixtisası əhatə edən fənlərdən və eləcə də geniş bilik verən bir sıra elm sahələrindən müəyyən edilmiş sayda kredit toplayan tələbələr universitetin məzunu ola bilərlər.

Dərs proqramlarının hazırlanmasında, müəyyən fənlərin tədrisində, elmi-tədqiqat işlərinin yüksək səviyyəyə qaldırılmasında, elmi dərəcələr haqqında dəqiq göstəricilər hazırlanmasında, konfrans və simpoziumların keçirilməsində və bunlara bənzər işlərdə qabaqcıl universitetlərlə əməkdaşlıq və görkəmli xarici ölkə alimlərinin yaxından iştirakı nəzərdə tutulmalıdır.

İlk növbədə daha çox ehtiyac hiss olunan sahələrdə mütəxəssislər yetişdirmək zəruridir. Bunlardan menecment, marketinq, hüquq və kommersiya, beynəlxalq maliyyə sistemi, kompyuter və riyaziyyat elmləri, beynəlxalq münasibətlər və siyasi elmlər, ekolojiya və başqalarını göstərmək olar.

Siyasi sistemdə plüralizm, iqtisadiyyatda mülkiyyət formaları müxtəlifliyi ölkəmizdə özünə yol açmaqda və düşüncələrə hakim kəsilməkdədir. Ali təhsil və elmin təşkilində də forma rəngarəngliyindən qaçmaq olmaz. Müxtəlif tipli ali təhsil ocaqlarının yanaşı fəaliyyət göstərməsi məqsədə uyğundur. *İnsanlara hər sahədə seçmə hüququ verilməsi tərəqqinin zəruri əsasıdır.*

5. Sarayın astanasında.

1990-cı ilin sentyabr ayı idi. Dərs ili başlamışdı. Hamı bir-biri ilə görüşüb yeni xəbər alışı-verişi edirdi. Saray çəkişmələri, yaşamağın çətinliyi kimi həmişə cavan mövzular eninə və uzununa istismar olunurdu. İştirakçıların sayı ikiyə-üçə enəndə pul və sevgi məsələləri üstələyirdi. Bu "qızgın" söhbətlər ara verdikdə isə digər məsələlərin də mövcudluğu yada düşürdü.

"Elm və təhsil sistemi haqqında mülahizələr"im bir dəstə ziyalılar arasında yayılmış və əməlli-başlı müzakirə obyektinə çevrilmişdi. Müxtəlif sualla müraciət edənlər, çap üçün müəyyən qəzetlər təklif edənlər, o cümlədən bir sıra ideya və planlar irəli sürənlər var idi. Mən suallara qısa cavablar verir, digər hallarda isə gülümsəmək və zarafat etməklə kifayətlənirdim. "Müzakirə edilməsini istədiyim və bu məqsədlə yazdığım məqalə artıq əlyazması şəklində müzakirə olunur. Deməli əsas iş görülüb, qaldı qeyri-əsas işlər. Bax budur əsas məsələ".

Bir gün Saleh Məmmədov riyaziyyat kafedrasına gəldi, məqaləmin əlyazmasını diqqətlə oxuduğunu və ləzzət aldığını söylədi.

- Ciddi məsələlərə toxunubsan. Fikrin nədir? - deyə özünəməxsus ötkəm səslə mənə müraciət etdi.

- Nə olmalıdır ki? - deyə əks sualla cavab verdim. - Çalışacağam ki, azərbaycan və rus dillərində çap olunsun, mümkün qədər çox adam oxusun, bəlkə bir xeyri oldu.

- Yaxşı edirsən. Amma başqa bir fikir də var. Mən Baş Nazir Həsən Həsənovun maliyyə məsələləri üzrə müşaviriyəm, hərdənbir onu görürəm. Bu yaxınlarda onun yanındakı bir yığıncaqda mən də olmalıyam. İcazə versən məqalənin əlyazmasını ona təqdim edərdəm. Çox güman ki, bu yazı onun diqqətindən yayınmayacaq. Proqressiv

adamdır, təzə və gözlənilməz ideyalara fikir verəndi, xüsusilə bu ideya vacib bir məsələyə aiddirsə.

Mən bu söhbətə qədər Həsən Həsənovla yalnız bir dəfə görüşmüşdüm. Bu görüşün də səbəbkarı Kanadalı dostum Yaqub Şəfai olmuşdu. Kanadaya səfərlərimin birində Həlifax şəhərində yerləşən Dalhauzi universitetində də mühazirələr oxumuşdum və orada iki azərbaycanlı alim-riyaziyyatçı Heydər Rəcəvi və menecment üzrə mütəxəssis Yaqub Şəfai ilə dostlaşmışdım. Sonralar bizim əlaqələrimiz daha da gücləndi. "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetində çap olunan "Kanadalı alim vətəndə" adlı bir yazım məhz Heydər Rəcəviyə və onunla görüşlərimə həsr olunmuşdu. 1990-cı ilin aprel-may aylarında isə Yaqub Şəfai mənim dəvətimlə Bakıya gəldi. Y.Şəfai, F.Ələsgərov və mənim televiziya ilə birlikdə çıxışımızdan sonra Yaqub bəy hamının sevimlisi olmuşdu, küçələrdə onu tanıyıb dayanır, salamlaşır, hal-əhval tuturdu. Həmin ərəfədə mənə Baş Nazirin də Y.Şəfai ilə görüşmək istədiyini xəbər verdilər və əvvəlcədən təyin olunmuş vaxtda bizi Nazirlər Sovetinə dəvət etdilər.

H.Həsənov bizi çox mehribanlıqla qarşıladı. Əvvəlcə Y.Şəfaini sorğu-sual atəşinə tutdu, sonra üzünü mənə tutub:

- "Dalğa"⁹ verilişində Kanadaya səfəri haqqında danışan riyaziyyatçı Hamlet sən deyilsənmi? - dedi və bizi təəccübləndirdiyindən ləzzət aldığını də gizlətmədi.

Yarım saatdan artıq çəkən bu görüş çox maraqlı keçdi. Kanada, Azərbaycan, İran, Zəncan,¹⁰ iqtisadiyyat, maliyyə, menecment və s. mövzulara toxunuldu və zənn edirəm ki, hamı məmnun oldu.

Bu görüşə qədər mən nəinki Baş nazirlə, ümumiyyətlə hər-hansı bir nazirlə və ya başqa dövlət adamı ilə üz-üzə dayanıb söhbət etməmişdim. başqa müstəvidə yaşayan bir alimin-riyaziyyatçının Azərbaycanın yüksək dövlət adamı ilə söhbətini mən nədənsə ciddi bir şey kimi qəbul edə bilmirdim və görünür ki, bu səbəbə görə bizim görüşümüz də xatirimdə bir ekzotika olaraq qalmışdır.

İndi Salehin təklifindən sonra, məqaləm baş nazirə çatdırılsa belə, onun vaxt tapıb bu işlə maraqlanacağına xüsusi ümidim yox idi. Mənə daha uyğun, daha real və daha təvazökar görünəni - məqalənin qəzetdə çap olunması və bu yolla diqqəti cəlb etməsi idi. Ancaq tərəddüd etdiyimə baxmayaraq Salehlə razılaşdım:

- Yəni deyirsən ki, bundan bir şey çıxar? Baş nazirin işi-gücü qurtarıb ki, mənim cızma-qaramı oxusun? Yəqin mən heç yadında da qalmamışam onun. Nə bilim vallah, dünyanın işini bilmək olurmu? Bəlkə bir şey çıxdı deyirsən? Bəlkə bu da bir yoldur. Let`s go!

Saleh və onun laboratoriyasının əməkdaşları (indiki maliyyə naziri F.Yusifov və başqaları) ingilis dili dərsləri keçirdilər və mən yeri gəldikcə onlarla ingiliscə zarafat edirdim.

Beləliklə naməm saraya yollandı.

6. Dönüş.

Leninqrad Maliyyə-İqtisad İnstitutunun Bakı filialı Azərbaycan Dövlət İqtisad İnstitutu adı ilə müstəqilləşdikdən sonra leninqradlılar tərəfindən irəli sürülmüş islahatlar proqramı nəinki həyata keçirilmədi, hətta onun izi-tozu belə qalmadı. Bəzi təqdidatçı və pedaqoci kadrları, ümidverici gəncləri olmasına baxmayaraq, normal iş atmosferi yaranmamış, kadr yeniləşməsi isə dondurulmuşdu. Bu şəraitdə hətta başçılıq etdiyim riyaziyyat kafedrasında belə hiss ediləcək bir iş görə bilmirdim. Riyaziyyat üzrə hazırladığım üç semestrlik yeni proqramın həyata keçirilməsində yalnız bir neçə müəllim aktiv iştirak edirdi. İqtisadiyyatın sadə riyazi modellərinin tələbələr üçün çətin olacağını bəhanə edənlər, iqtisadi termin və məsələlərin riyaziyyat proqramında lüzumsuzluğunu iddia edənlər az deyildi. Bu isə iqtisadiyyat, maliyyə və idarəetmə üçün gərək olan riyaziyyatla mühəndislər üçün riyaziyyat arasında, demək olar ki, heç bir fərq qoymurdu.

Günlərin bir günü Baş nazirin köməkçisi zəng etdi. Baş nazirin məni görüşə dəvət etdiyini bildirdi və uyğun vaxt təyin etdi.

Gözəl payız axşamlarından birində Saleh Məmmədovla birlikdə Nazirlər Sovetinə yollandıq. Yolda şərtləşdik ki, vaxta qənaət etmək və başlanacaq söhbətin hədəfini inandırıcı şəkildə şərh etmək üçün əsasən mən danışım. Əlbəttə, söhbətimizin nə qədər çəkəcəyini təxmin edə bilməzdik, söhbətin daha çox ümumi məsələlər ətrafında olacağını və bir növ kəşfiyyat xarakteri daşıyacağını ehtimal edirdik.

Həsən Həsənov gülərüzlə hal-əhvalımızı xəbər aldı və birbaşa mətləbə keçdi:

- İdeyalarından bir az xəbərim var. Qısaca de görüm, nə fikirdəsən, nə etmək istəyirsən?

Mən söhbətin girişsiz başlanacağını və belə açıq şəkil alacağını gözləməirdim. Ona görə də sürətli şahmatda olduğu kimi neytral gediş edib, düşünməyə vaxt qazanmaq qərarına gəldim:

- Vallah, düzü, təhsil sistemi ilə bağlı bəzi fikirlərimi yazmışdım. Əslində, əsas məqsədim düşündüklərimin azca da olsa müzakirəsinə nail olmaq idi. Çox şadam ki, belə yüksək səviyyədə bu barədə sorğu-sual olunuram.

- Mən səni dəvət etmişəm ki, nə cür universitə açmaq istədiyini özündən eşidim, - deyərək Baş nazir növbəti gediş edərək təzyiqi daha da gücləndirdi.

Bu sual mənim üçün gözlənilməz idi. O biri tərəfdən isə xoşagələm bir vəziyyət yarandığını hiss etdim. Artıq söhbətə rəvan şəkil vermək mümkün deyildi, şahmatçıların dili ilə desək, taktika ön plana çıxmışdı. Mən də kəskin gediş etməyi qərara aldım:

- Məgər Azərbaycanda bu gün yeni universitə yaratmaq mümkündür? Əlbəttə, bu sualla həmçinin təəccüb və şübhəmi də ortaya çıxartmış oldum.

Baş nazir gülümsədi:

- Hər halda mən səni bu məsələ ilə əlaqədar dəvət etmişəm. Nə dərəcədə ciddi planların olduğunu başa düşmək istəyirəm.

Birdən-birə içimdə bir həyacan dalğası yarandı. Bu görüşün çox vacib görüş olduğunu hiss etdim, nəsə gözəl bir şey alınacağına əminlik hissi məni bürüdü. Bu məsul an məni sakitləşdirdi, çox şeyin özümə inamımdan və eləcə də inandırma, əsaslandırma gücümdən asılı olduğunu duydum. Uduzma təhlükəsi sovuşmuş və yaxşı bir oyun nümayiş etdirmək imkanı əldə etmiş şahmatçı kimi həvəsə gəldim. Əlbəttə,

H.Həsənovun xoş əhvali-ruhiyyədə olması, xoş məramlı konkretliyi və məsələni sürətlə təhlil etməsi də məni ruhlandırdı. Baş nazirlə deyil, bir həmkarımla söhbət edən kimi rahatlıqla təşəbbüsü ələ aldım:

- Azərbaycan ali məktəb sistemində yeni nəfəs, yeni cərəyan hava, su kimi zəruridir. Təhsil sistemimizdəki böhranın gündən-günə dərinləşdiyi göz qabağındadır, bunun xüsusi şərhə ehtiyacı yoxdur. Vəziyyətin yaxşılığa doğru dəyişməsi üçün də heç bir tədbir görülmür. Bütün təhsil sistemimizdə, ali məktəblərimizdə yaxın illərdə çox mühüm dəyişikliklər etmək mümkün olmayacaq. Çıxış yollarından biri, məncə, yeni tipli özəl ali məktəblər yaratmaqdan ibarətdir.

H.Həsənov məni dayandırdı:

- Yeni tip deyəndə nəyi başa düşəcəyik? Sovet ali məktəblərinin nəyi pisdir ki?

- Sovet elminin nailiyyətlərini heç kim inkar edə bilməz və sovet ali məktəbləri də pis deyil. Amma məsələ bunda deyil. Mən bizim ali məktəblərin ən yaxşı zamanlarının artıq arxada qaldığını, təhsilin səviyyəsinin aşağı düşdüyünü, elmi araşdırmaların zəiflədiyini demək istəyirəm. Bu, bir tərəfdən cəmiyyət və dövlətdəki qarmaqarışıqlıqlarla bağlıdır, digər tərəfdən dövrə, zamana uyğun islahatların aparılmamasının nəticəsidir. Təhsil sistemi də hər hansı bir fəaliyyət növü və hər hansı bir predmet kimi öyrənilməli, dəyişmələrə məruz qalmalı, islahatlar vasitəsilə inkişaf etdirilməlidir. Bizdə isə belə işlər aparılmır. Yeni və müstəqil ali məktəb qurmaq isə məhz təhsildə islahat aparmaq, yeni təhsil modelini hazırlamaq deməkdir...

- Yaxşı, yaxşı, təhsil və elmdə geriləmələri görürük, bu, bir kəşf deyil. Bax, məsələn, sən bir ali məktəb yaratsaydın, onun bizim mövcud universitə və institutlardan əsas fərqləri nə olardı?

Mən artıq işin düzgün axarını təmin etmiş və müsbət sonluğunu görürdüm. Sadəcə, fikirlərimi tam əsaslandırmaq üçün vaxtın az olduğunu unutmamalıydım. Baş nazirə söyləmək istədiklərimi yuvarlaqlaşdırmağa çalışdım:

- Yeni yaradılacaq ali məktəbdə təhsil pullu olacaq, yəni tələbələr illik təhsil haqqı ödəməlidirlər. Müəllimlər çox diqqətlə seçiləcək, elmi səviyyəsi, müəllimlik qabiliyyəti və ziyalılığı nəzərə alınacaq. İşin mayası halal yoğrulmalıdır: həm tələbənin, həm də müəllimin (eləcə də valideynlərin) ləyaqəti qorunacaq. Təhsilin pullu olması tələbənin məsuliyyətini artıracaq, müəllimin maaşını yüksəltməyə imkan verəcək, dövlətdən tələb olunan xərclər azalacaq. İngilis dilinə xüsusi fikir veriləcək. O, bir tərəfdən xarici dil kimi öyrəniləcək, digər tərəfdən isə bir sıra fənlər və gələcəkdə isə bəzi təbii istisnalarla bütün fənlər ingilis dilində tədris olunacaq. Başqa sözlə desək, ingilisdilli bir ali məktəb yaradılacaq. Ən mühüm xüsusiyyətlərdən biri də odur ki, Avropa və Amerika ali təhsil sistemlərinin sınaqdan çıxmış ideyaları tətbiq olunacaq, bugünkü tələbata cavab verən bir sıra yeni tədris proqramları hazırlanacaq və həyata keçiriləcək.

H.Həsənov yenə də məni dayandırdı. Baş nazir söhbətin istiqamətini tez-tez dəyişdirir, uzunçuluğa və monotonluğa yol vermirdi.

- Tədrisin ingilis dilində aparılması çox vacib və maraqlı fikirdir. Bəs müəllimləri haradan alacaqsan, müxtəlif fənləri ingilis dilində tədris edən adamlar varmı Azərbaycanda?

- Təbiət elmləri üzrə problem, demək olar ki, yoxdur. Sosial-siyasi və humanitar elmlərdə isə şübhəsiz ki, ingilisdilli mütəxəssislər çox azdır. Amma az sayda olsa da hər sahədə ingilisdilli (hətta fransızdilli) alim və müəllimlərimiz varımızdır. Az sayda

tələbələri yetişdirmək üçün bu qüvvə işə yarayacaq. Digər tərəfdən isə hansı fənn üzrə ingilis dilində dərs aparma mümkün olmasa, orada Azərbaycan və rus dillərini işə salmaq olar. Əsas məsələlərdən biri tələbələri ingiliscə kitab və elmi əsərləri oxumağa hazırlamaqdır. Bu isə müzakirə etdiyimiz tip ali məktəbdə tam mümkün olacaqdır. Bir də ki, belə universitetin güclü xarici əlaqələri qurulmalıdır və yəqin ki, xaricdən dəvət edilmiş müəllimlər də ingilisdilli tədris işinə təkan verəcəklər.

- Xaricdən necə dəvət edəcəksən? Hansı pulla?

Mən gülümsədim, əsas məsələdən uzaqlaşmamaq xatirinə bu sualın üstündən keçməyi qərara aldım (təbii ki, cavab verə bilərdim, qrant alma və digər yollar olduğunu qeyd edərdim). Bir az da özüməgüvəncə hissi nümayiş etdirdim:

- Az sayda müəllimin gəlməsi üçün müəyyən yollar var... Dostlarımız da var, onların da xidmətlərindən istifadə etmək lazım gələcək. Bir dəstə tanış xarici alimlər Azərbaycana gəlmək, bizə kömək etmək istəyirlər. Onlar vəziyyətimizi də yaxşı bilirlər və xərclərin ən azı bir qismini özləri təmin edəcəklər.

H.Həsənov birdən:

- Mən bu yaxınlarda bir biznes-konqres keçirdim, yəqin ki, eşitmişsiniz, xarici ölkələrdən də çox adam gəlmişdi. Bazar iqtisadiyyatının xüsusiyyətləri müzakirə olunurdu. İngilisdilli mütəxəssislərə çox ehtiyac olduğu orada, doğrudan da açıq-aşkar hiss olunurdu. İngilis dilində tədris aparmaq və müxtəlif sahələrdə mütəxəssislər hazırlamaq ideyası yaxşı ideyadır, - dedi.

Mən tez bu mövzunu genişləndirdim:

- İngilisdilli ali təhsil dünyaya qovuşmağımıza çox kömək edər, xaricdən gəlib dərs deyənlərdən və tədqiqatçılardan daha səmərəli istifadə olunar, tələbələrimiz də Amerika və Avropanın inkişaf etmiş ölkələrində daha müvəffəqiyyətlə oxuyarlar.

H.Həsənov kreslonu geri itələyib ayağa durdu, biz də (Saleh və mən) ayaq üstə qalxdıq.

- Bilirsənmi? - deyə o, üzünü mənə tutdu -yeni ali məktəb yaratmaq fikri ağlabatandır, amma bununla iş bitmir. Xoşuma gələn odur ki, sənənin ideyan və iş planın var. Hiss olunur ki, bu işi bilirsən, bu iş barədə çox düşünmüşsən. Bir də ki bizim ali məktəbləri təkrar edəcək yeni bir universitet və ya institutun yaradılmasına ehtiyac yoxdur. Sənənin Avropa - Amerika təhsil sistemini bilməyin də bu iş üçün çox vacibdir.

Mən: - Çox sağ olun, təşəkkür edirəm, - dedim və H.Həsənov:

- Bir dəfə də yanıma gəlin, hansı ixtisaslar olacağını, hansı məsələləri həll etmək lazım gəldiyini dəqiqləşdirək və bir kağız, bir sənəd hazırlayaq, - dedi, gülümsədi, sonra vaxt təyin etdi və biz vidalaşdıq.

Azərbaycan Dövlət İqtisad İnstitutunda riyaziyyat kafedrasının müdiri işləməyim institut rəhbərliyi get-gedə çox əsəbiləşdirirdi. Mənə qarşı təzyiqlər artmışdı, süni yollarla ara qarışdırır və məni günahkar kimi qələmə verməyə çalışırdılar. Müəllimlərlə "kafedra müdirliyini məcburi təhvil verməlidir" xəbəri göndərir, hətta hədə-qorxu da gəlirdilər. Vəziyyət elə idi ki, indi bu vəzifə məni də heç qane etmirdi. Əvvəla, yuxarıda söylədiyim kimi, heç bir xeyirli iş görmək imkanı yox idi. İkinci tərəfdən, mənim kafedraya gətirdiyim gənclərin istənilən çəkişmədə mənə tərəf çıxacaqlarını, bəzi müəllimlərin isə mənim əleyhimə çıxmayacaqlarını və buna görə onların da "qara siyahıya" düşəcəyini istəmirdim. Və nəhayət, xeyli zamandır ki, xəyalımda bəzədiyim obraz - yeni, özümün seçdiyim prinsiplərə əsaslanan ali təhsil ocağı ilə çalışdığım ali

məktəb arasındakı uçurum məni "vəzifə taxtından" düşməyə çağırırdı. Bir gün prorektorun yanına gedib, kafedra müdirliyi vəzifəsindən azad olunmağım haqqında ərizəmi ona uzatdım. O, mənim yanımda rektora zəng etdi, ərizə yazdığımı söylədi və hər iki (üç?) tərəf özünü rahat hiss etdi.

İndi əsas vaxtım fikirlərimi konkretləşdirməyə sərf olunurdu. Baş nazirlə yeni görüşə hazırlayırdım.

7. Işıq və kölgə.

Baş nazirlə növbəti görüş üçün bir neçə konkret məsələnin müzakirəsini hazırlayırdım.

Yaradılması nəzərdə tutulan ali təhsil ocağının ilk zamanlar üçün bir bina ilə təmin edilməsi və Dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsini ümumi məsələlər sırasında ön plana çəkməyi düşünürdüm. Digər tərəfdə isə, Baş Nazirin söylədiyi kimi, başlanğıc ixtisas sahələrini müəyyən etmək dayanırdı. Ümumi məsələlər haqqında müzakirənin istiqaməti və qəbul ediləcək qərarın məzmununu əvvəlcədən planlaşdırmaq çətin idi. Seçiləcək ixtisas sahələrinə gəldikdə isə müdafiə etmək istədiyim tezislər, ümumiyyətlə desək, mənə qaranlıq deyildi. İqtisadiyyat və menecment sahəsində müasir bilik və düşüncə ilə silahlanmış kadr hazırlığının vacibliyini Baş nazirə izah etməyə ehtiyac yoxdur. Əslində son söhbətimizdə o, Bakıda təşkil etdiyi Biznes-konqreslə əlaqədar bu məsələyə toxunmuşdu. Hüquq və sosial-siyasi elmlər ikinci fokus kimi götürülə bilərdi. Təbiət elmlərinin başlanğıcda riyaziyyat və kompyüter sahələri ilə təmsil edilməsi məqsədəuyğun idi. Tibbi təhsilin təşkil edilməsi, sözsüz ki, ağır məsələdir, amma nə zamansa bu işə də girişmək lazım idi.

Bu düşüncələrlə H.Həsənovla yeni görüşə yollandım. Nə qədər tələssəm də, Baş nazirin köməkçisinə yaxınlaşanda təyin olunmuş vaxtdan beş dəqiqə keçmişdi. Saleh Məmmədov koridorda məni gözləyirdi. Köməkçi bizi H.Həsənovun yanına ötürdü və qapını örtüb çıxdı, H.Həsənov qaşqabaqlı görünürdü, salamımıza cavab olaraq könülsüz şəkildə başını tərptədi və tərs-tərs üzümüzə baxdı:

- Niyə gecikmişsiniz?

Mən heç vaxt görüşə gecikməzdim və gecikənlərdən də xoşum gəlməzdi. Buna görə də Baş nazirin belə açıq iradə onsuz da özümdən narazılığımın doğan kefsizliyimi bir az da artırdı. Saleh dillənmək istəyərkən əl işarəsilə onu dayandıraraq cavab verdim:

- Üzr istəyirəm, günah məndə oldu. Yolda hərəkət çox sıx idi...

- Baş nazirin görüşünə gələndə hər şeyi nəzərdə tutmaq lazımdır, yarım saat əvvəl çıxsan gecikməzdin.

H.Həsənov haqlı idi, amma onun ikinci dəfə bu barədə söz deməsi mənə toxundu. Ürəyimdən "teorem isbat etmək əvəzinə Baş nazirlə görüşəndə belə şeylər çıxır" deyərək bir fikir keçdi.

Yaxşı, yaxşı, əyləşin,- deyərək H.Həsənov tonunu dəyişdi və gülümsədi: - İşləriniz necə gedir?

- Çox sağ olun, hər şey qaydasındadır,- deyərək Saleh cavab verdi.

Mən dillənmədim.

H.Həsənov üzünü mənə tutdu:

- Nədən başlamaq istəyirsən? Yəqin, hansı ixtisaslar seçilməsi barədə bir planın olmamış olmaz.

- Şübhəsiz ki, iqtisadiyyat və menecmenti birinci növbədə qeyd etmək lazımdır. Bazar iqtisadiyyatı və uyğun idarəetmə sistemi- menecment yeni baxış tələb edən və zəif olduğumuz sahələrdir.

- Bizim Nazirlər Soveti yanında Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutumuz var, bəs orada menecment öyrədilmirmi? - deyə Baş nazir təkidlə cavab istədi. Saleh məndən tez dilləndi:

- Orada yalnız idarə rəhbərləri üçün ixtisasartırma kursları keçirlər və normal bazar iqtisadiyyatı öyrədilmir.

Mən əlavə etdim: - Bizim bu istiqamətdə əsas məqsədimiz orta məktəbi bitirmiş gəncləri müasir iqtisadiyyat, biznesin təşkili və idarəetmə üzrə oxutmaq, sonrakı yuxarı pillələrdə isə daha dar sahələr üzrə mütəxəssis hazırlamaqdır. Və bu məsələni amerikalılardan öyrənərək həyata keçirməli olacağıq. Sizin Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutu isə köhnədən yetişmiş kadrları özlərinin könlü olmadan, qısa müddətdə "yeniləşdirmək"lə məşğul olur.

(Mən yüksək dövlət vəzifəsindən və yaranmış vəziyyətdən asılı olmayaraq, danışıqlarda dırnaq arasında deyilən ifadələrdən və kiçik yumordan həmişə istifadə edirəm. Bu qəsdən deyil, sadəcə mənim elmi mühitdə formalaşmış söhbət və müzakirə stilimdən, tərzimdən irəli gəlir. Müqayisə üçün bir misal göstərə bilərəm: doktorluq dissertasiyamı müdafiə edərkən (Moskvada SSRİ Elmlər Akademiyasının V.İ.Steklov adına Riyaziyyat İnstitutunda) opponetlərimdən birinin mənə qarşı əsas iradə "dissertasiyanın dilinin riyaziyyata aid elmi əsərlərdə qəbul olunmamış emosionallığı") idi.

- Son vaxtlar orada təkmilləşmə kursları keçmək istəyənlər də tapılmır. O institutun maliyyələşdirilməsində də problemlər var,- deyən H.Həsənov bizi unutmuş kimi fikrə daldı.

Mən astadan davam edərək onu fikirdən ayırdım:

- İqtisadiyyat və menecmentdən başqa, hüquq və diplomatiya sahəsində kadr hazırlığı ilə də məşğul olmaq istərdik. Yaxın zamanlarda təhsilli diplomatlara ehtiyac, yəqin ki, çoxalacaq və mən bildiyim, respublikada bu sahədə mütəxəssis hazırlanmır. Bir də ki, hüquq sistemimiz də zamana uyğun dəyişməli olacaq, xüsusən də beynəlxalq hüquqşünaslığa ehtiyac artacaq...

- Savadlı siyasətçilər hazırlamaq lazımdır, - H.Həsənov məsələyə öz münasibətini bu şəkildə bildirdi.

- Deməli, əsas iki sahəni seçirik- iqtisadiyyat-menecment və siyasi elmlər, - deyən nəticəyə gəlmiş kimi dayandı.

- Beynəlxalq hüququ siyasi elmlərlə yanaşı aparsaq daha faydalı olardı, - deyən mən ehtiyatla əlavə etdim.

- Hə! - Baş nazirin bu nidası qeyri-müəyyən görünsə də, güclü etiraz olmadığı kimi qəbul edilə bilərdi.

Məsələnin hüquqla bağlı tərəfini bu an üçün məhz bu şəkildə qoymaqla kifayətlənib davam etdim:

- Riyaziyyat və kompyuter sahələri də lazımdır.

Baş nazir gözlənilmədən mənfi qarşılıq verdi:

- Riyaziyyat kimə lazımdır? Kimdir riyaziyyatdan ötrü can qoyan və ya pul xərcləyən?

Mən bir az tutuldum. Sevib-evlənməyi qərara aldığı qız haqqında hər hansı mənfi fikrin adama necə təsir etdiyini yada salmaq kifayətdir. Üstəlik pul xərcləmə məsələsi həqiqətdən o qədər də uzaq deyildi.

H.Həsənov açıq və xüsusi işarə ilə gülümsədi:

- Hə, sən riyaziyyatçı olduğunu unutmuşdum.

Məni zəif motivlərlə yükləmək və sonra güzəştə getmək istəyən Baş naziri daha sağlam dəlillərlə inandırmalıydım:

- Məsələ öz-özlüyündə müasir riyaziyyat üzrə mütəxəssis hazırlamaqdan getmir, hərçənd ki, bu da mənasız iş deyil. Müasir iqtisadiyyat və idarəetmə kompyuter elmləri və riyaziyyatla o dərəcədə sıx qovuşub ki, bəzən onları bir-birindən ayırmaq, nəyin hansı sahəyə aid olduğunu belə müəyyən etmək olmur. Bu baxımdan tətbiqi riyaziyyat, statistika və kompyuter elmləri olmayan yerdə ciddi iqtisadiyyat və biznes təhsilindən və araşdırmalardan söhbət açmaq mümkün deyil.

Saleh də bir iqtisadçı və maliyyəçi kimi mənim sözlərimi təsdiqlədi:

- Bizim Avropa və Amerikadan geri qalmağımızın əsas səbəblərindən biri bizdə iqtisadiyyat, maliyyə və bank, idarəetmə məsələlərində kompyuterləşmənin yox dərəcəsində olmasıdır.

- Yaxşı, etirazım yoxdur, - deyərək H.Həsənov əlini stolun kənarına dayadı, - əsas ixtisasları müəyyən etdik. Keçək digər məsələlərə.

Mən daha bir fikri ortalığa atdım:

- Tibbi və bioloji elmlər sahəsində də iş görmək pis olmazdı. Bəzi yeni, ideya və proqramların sınaqdan keçirilməsi və gələcək üçün ingilisdilli həkimlərin hazırlanması bu gün olmasa da, bir az sonra çox lazım olacaq.

- Yox, yox, bu məsələni gələcəyə saxlayaq. Deyəsən tibb institutunun qəzəbindən də qorxmursunuz. Elə hesab etməyin ki, bu məsələdə - yəni yeni ali məktəbin yaradılması və ixtisasların seçilməsində hamı Sizə "buyurun" və "sağ olun" deyəcək.

Mən astadan:

- Siz bu məsələyə razılıq verəndən sonra kim etiraz edəcək ki? Bir də ki, söhbət ölkə əhəmiyyətli bir iş başlamaqdan gedirsə, niyə kimsə mane olmağa çalışsın?

H.Həsənov güldü və sifətindəki ifadəni mən iki cür oxudum - "Siz sadələvhsünüz və çox şeydən xəbəriniz yoxdur" və "hər halda mühüm olanı mənim bu işə razılıq verməyimdər".

- Yaxşı, de görüm bu ali məktəbin adı nə olacaq? - deyərək H.Həsənov mənə tərəf döndü. Bir yaxşı ad fikirləşibsinizmi?

Bəlkə də, üzərində düşünmədiyim və əhəmiyyət vermədiyim yeganə məsələ - yaratmaq istədiyimiz təhsil ocağının adı idi.

- İcazə verin ad qoyma barədə bir az fikirləşək,- deyərək taym-aut istədim,- hər halda bu təhsil ocağı Azərbaycanla, onun təbiəti, tarixi və ya coğrafiyası ilə bağlı adı olan universitet olacaq (O zamanlar mən universitə kəlməsini işlətməyə başlamışdım).

- Niyə universitet? İnstitut və ya kollec adlansa nə olar?

- Ən azı iki səbəbə görə bu ali məktəb universitet adlandırılmalıdır. Birincisi, elmi araşdırmalara, magistratura və doktoranturaya veriləcək xüsusi diqqətə görə. İkincisi isə,

tək bir təhsil və elm istiqaməti ilə məhdudlaşmırıq, ümumiyyətlə, tərkib hissələri və quruluş cəhətdən Amerika universitetləri modelindən daha çox istifadə etmək fikrimiz var.

- Yaxşı, gəlsəniz adını İngilisdilli Azərbaycan Universiteti qoyaq, - deyər H.Həsənov gözlənilmədən məsələnin birbaşa həllinə girişdi. - Çox yaxşı addır, Azərbaycan sözü də var, ingilisdilli sözü də. Nə deyirsiniz?

Bu ad mənə bir az qərribə gəldi, daha doğrusu, ürəyimə tam yatmadı. Amma Baş nazirin təklifinə etiraz etmək də asan deyildi, üstəlik o, "çox yaxşı addır" deyər qiymətini də vermişdi.

Mən:

- Çox maraqlı addır, - deyər başladım və şübhəmi nə şəkildə bildirəcəyimi düşündüm, - Amma heç bir universitetin adında tədris dilinin işləndiyini eşitməmişəm.

H.Həsənov məsələyə nöqtə qoydu:

- Qoy bizimkində dilin adı da olsun. Görsünlər ki, Azərbaycanda ingilis dilində tədris aparan bir universitet də var. Görsünlər ki, fundamentalist¹¹ deyilik, SSRİ-nin ucqar bir əyaləti deyil, Avropa və Amerika yönlü bir dövlətlik, millətlik.

Və zarafatla davam etdi:

- Gördünüz necə fikirləşdim? Heç birinizin ağılıza gəlmirdi. Yaxşı, daha nə məsələ qaldı? Hə, binanız varmı? Dərsləri harada keçəcəksiniz?

O zaman Sovet üsul-idarəsinin hökmranlıq dövrü idi. Sovet İttifaqı dağılmağa başlasa da, həyat tərzində, düşüncələrdə ətalət öndə gedirdi. Özəl təşkilat və idarə sistemi yaranmamışdı, rəsmi sahibkarlar yox idi. Ona görə də universitə açmağa, universitə sahibi olmağa uyğun varlı (rəsmi) və elm-təhsilin qədrini bilən, onun inkişafı naminə pul xərcləmək istəyən adamlar hələ yetişməmişdi. Təhsili- elmi bilən və bu sahədə yeni ideyaları olan adamlar isə yalnız dövlətə arxalanıb iş görə bilirdilər. Bu səbəbə görə mənim universitə üçün binam ola bilməzdi və Baş nazirin belə sual verməsi mənə bir az da qərribə göründü.

Mən qarşı sualla ona müraciət etdim:

- Hələlik bizim binamız yoxdur və düzü, hadisələrin bu qədər sürətli inkişafını gözləmədiyimiz üçün bəzi hazırlıq işlərini aparmamışıq. Əgər ilk zamanlar üçün Sizin köməyinizlə kiçik bir binada və ya binanın bir hissəsində yerləşsək, bir az da dövlətdən pul ala bilsək, gələcək haqqında düşünməyə vaxtımız olacaq...

- Bina və pul asan məsələ deyil, əslində isə yoxdur, tək sizin işdə deyil, hər hansı başqa işdə də, adətən, çətinlik çəkdiyimiz əsas məsələ - bina və maliyyələşdirmədir,- deyər H.Həsənov bir az fikirləşdi.

Biz də susmuşduq. Mən Baş nazirin bizə bir bina tapacağı ümidi ilə yaşayırdım. Lakin, görünür ki, heç vaxt hər şey əla ola bilməz. Deyəsən, bu məsələdə bəxtimiz gətirmirdi.

H.Həsənov əlini stola vurdu:

- Bizim Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutumuzun rektoru Rəhim Rəhimovu tanıyırsınızmı? Nazirlər Sovetinin nəzdində olan institutu deyirəm. Biz ki bir az əvvəl bu institutun adını çəkmişdik.

Biz qeyri-müəyyən bir vəziyyətdə idik. Məsələnin yaxşılığa, yoxsa pisliliyə doğru döndüyünü anlaya bilmirdik.

Baş nazir köməkçisi vasitəsilə R.Rəhimovu telefona çağırır, onunla çox mehriban danışırdı:

- Bir yaxşı məsələ var, Sizə də çox maraqlı olacaq, indi gəl, gözləyirəm, - deyə addım-addım məsələ həll edən adamlar kimi özündən razılıq hissi ilə bizə dedi:

- Deyəsən, Sizin yer məsələsini həll edəcəyəm. R.Rəhimovla razılığa gəlib, onun yanında yerləşərsiniz. Sonrası isə özünüzdən asılı olacaq, - deyə çoxmənalı bir ifadə işlətdi.

Biz R.Rəhimov gələne kimi, Baş nazirin kabinetini tərk edib koridora çıxdıq.

Saleh çox qayğılı görünürdü. Mənim də kefim çox yüksəklərdə deyildi. Yeni işin müvəffəqiyyətində müstəqillik həlledici rol oynadığından maneələrsiz başlamaq arzusu çox təbii idi.

R.Rəhimovla mən təsadüfən tanış olmuşdum. Haqqında əvvəllər söhbət açdığımız kanadalı dostum Y.Şəfai Bakıda olarkən R.Rəhimov onu rəhbərlik etdiyi institutda mühazirə oxumağa dəvət etmişdi və ilk tanışlığımız da orada baş vermişdi. Bacarıqlı və səliqəli adam idi. İnstitutun içində və həyətində o zamankı Bakı idarələrinə o qədər də xas olmayan bir gözəllik və səliqə-səhman hökm sürürdü. Sonra o, bizi özünün anadan olma günü münasibətilə təşkil olunmuş məclisə dəvət etdi. Mən Lənkərana səfər edəcəyimizi söyləyərkən imkan daxilində gələcəyimizə söz verdim və doğrudan da, geri dönərkən işi elə planlaşdırdım ki, verdiyim sözə əməl edim. Bu məsələyə görə R.Rəhimov mənə dönə-dönə öz razılığını bildirdi, "vaxt tap, gəl, bir söhbət edək, bəlkə aqlımıza bir fikir gəldi", - deyə mənimlə nə mənadasa əməkdaşlıq etmək istədiyini gizlətmədi.

İştirakçıların sayı artmaqda idi...

8. Üçqat sədd... və hazırlıq sərəncamı.

Yaratmaq istədiyimiz universitənin ilk zamanlar harada yerləşəcəyini Baş nazirin sürətlə həll etmək istəyi, qərribə görünsə də, bizi bir az çaşdırmışdı və işlərimiz də sanki bir az dolaşmışdı. Müəyyən vaxt içərisində özümüz kiçik bir bina (və ya binanın bir hissəsini) icarəyə götürə bilərdik və bu bizə müstəqil quruculuq siyasəti aparmağa imkan verərdi. İndi isə Nazirlər Soveti yanında fəaliyyət göstərən Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutu ilə hansı formada isə sıx münasibətlər qurulmaqdaydı, bu isə, bizə elə gəlirdi ki, yolumuza o qədər də "ışığı saçmır".

H.Həsənovun kabinetinə mən və Salehdən başqa Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutunun rektoru Rəhim Rəhimov və Nazirlər Soveti Elm və Təhsil Şöbəsinin müdiri Ş.Əliyev dəvət olundular. İştirakçıların sayı üç olduqda əsas söz daşıyıcısı mən olurdum, H.Həsənov isə suallarla, eləcə də müəyyən təkliflərlə söhbəti idarə edirdi. İndi yeni iki iştirakçının artması və onların məsələdən hali olmaması mənim aktivliyimi təbii olaraq aşağı endirdi. Məclis böyümüşdü və Baş nazir bir neçə cümlə ilə məsələnin məğzini ortaya çıxardı, belə bir universitə yaradılmasının vacibliyini şərh etdi. Sonra o, üzünü R.Rəhimova tutdu:

- Nə deyirsən, istəyirik ki, bu universitə sənin yanında yerləşsin? Hamlet bu işləri bilir, yaxın zamanlarda nələr olacağını planlaşdırıb, sonrasına isə baxarıq. İşlər müvəffəqiyyətlə getsə, maddi bazanın genişlənməsi məsələsi də müzakirə oluna bilər.

- Nə deyirəm ki, çox lazımlı bir addımdır və Hamleti də yaxşı tanıya bilmişəm, işi aparacaq, - deyə Rəhimov bir az fikirli - fikirli cavab verdi. O, yəqin ki, universitənin onun yanında yerləşməsinin nə demək olduğunu anlamaq istəyirdi. Mümkündür ki, bu

gözlənilməz əməliyyatda onun üçün bir təhlükənin olub-olmadığını aydınlaşdırmağa çalışırdı, - amma bizim cəmi -dörd sinif otağımız var, onlara həm təkmilləşdirmə kurslarına gələnləri, həm də universitənin tələbələrini necə yerləşdirəcəyik? Həm bizim institut, həm də bu universitə eyni binada fəaliyyət göstərəcəksə, onların münasibətləri necə tənzimlənəcək?

Deyəsən Baş nazir R.Rəhimovu çox tez başa düşdü:

- Bu ingilisdilli universitə təzə yaranır, hələlik bir miqdar tələbə götürüb bilavasitə tədrisə başlamaqla bizim institutun nəzdində fəaliyyət göstərə bilər. Təkmilləşdirmə kurslarına gələlərin sayı get-gedə azalır və onların dərsləri ilə universitənin dərslərini günün müxtəlif hissələrinə - birini birinci növbəyə, digərini isə ikinci növbəyə salmaq mümkündür.

Zənn edirəm ki, bu "nəzdində" məsələsi R.Rəhimovu bir az sakitləşdirdi. Deməli, ən azı hələlik onun idarəsinə və vəzifəsinə toxunulmurdu. O biri tərəfdən isə bu "nəzdində" sözü bizim kefirmizə əməlli-başlı soğan doğradı. Addım atmamış hərəkət dairəmiz məhdudlaşdırılırdı. Artıq iş-işdən keçmişdi, "sizə əziyyət vermək istəmirik, özümüz taparıq" fikrini ortaya çıxarmağa imkan yaranmamışdı. Ancaq mən yenə də dilimi dinc saxlaya bilmədim, bir az biganə ifadə ilə mızıldandım:

- Universitənin institut nəzdində olması bir az anlaşılmaqlığa gətirib çıxarmazmı? Bəlkə "nəzdində" sözünü işlətmədən hələlik Rəhim müəllimin binasında fəaliyyətə başlayaq, bir az bərkiyək, sonra özümüzə başqa bir yer taparıq?

Ş.Əliyev narahətçilik ifadə edən baxışla mənim "şiltaqlığımı" bəyənmediyini göstərdi. Baş nazir isə fikrində qəti idi:

- Yeni fəaliyyətə başlayan universitənin bu institutun nəzdində olmasının işə ancaq xeyri var. Rəsmi olaraq yerlə təmin olunursunuz, dərslər otaqları alırsınız, sizdən əlavə heç nə tələb olunmur, yalnız proqramlarınızı düzgün tərtib edib dərslərinizə başlamaq qalır.

R.Rəhimov daha bir mühüm məsələni aydınlaşdırmaq istədi:

- Bəs maliyyələşmə məsələsi nə cür olacaq?

Baş nazir tez cavab verdi:

- Təhsil pulludur, universitə özü-özünü saxlayacaq.

Mən yenə dilləndim:

- Düzdür, təhsil pullu olacaq, amma dövlət maliyyələşdirilməsinə ehtiyac çoxdur. Hələlik bizdə ali təhsilin pullu olması vətəndaşlıq qazanmayıb. Camaat buna tam hazır deyil və təhsil haqqı da yəqin ki, çox böyük olmayacaq. Ümumiyyətlə, yaradılan özəl universitənin dövlət köməyinə ehtiyacı çoxdur. Məsələnin ən azı iki cür həlli görünür - qəbul olunacaq tələbələrin sayına uyğun olaraq dövlət maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutula bilər və ya əvvəlcədən universitəyə birdəfəlik müəyyən miqdarda maliyyə vəsaiti ayrıla bilər.

R.Rəhimov da mənim fikrimlə razılaştığını və həmçinin birinci variantın daha məqsədəuyğun olduğunu bildirdi.

Baş nazir: "Pul istəməsəniz daha yaxşı olardı, görək bir şey edə biləcəyikmi?" - deyər söhbəti növbəti istiqamətə yönəltdi:

- Universitənin yaradılması üçün müəyyən hazırlıq işləri aparılmalıdır. Bu barədə bir sərəncam hazırlayaq, ixtisaslar, tələbələrin sayı və maliyyə məsələlərini Xalq Təhsili Naziri və Maliyyə Naziri ilə özünüz müzakirə etməli olacaqsınız. Məncə hər birində 15

tələbə olan üç qrupla tədrisə başlamaq birinci il üçün kifayət edər. Gələn dəfə mənim yanımda sərəncam layihəsi üçün uyğun imzalar yığıldıqdan sonra görüşəcəyik.

Biz Baş nazirin kabinetindən çıxdıq. Əvvəlcə R.Rəhimov mənimlə ətraflı söhbət etmək istədiyi üçün onunla görüş vaxtı təyin etdik. Sonra Ş.Əliyev məni və Salehi otağına dəvət etdi və müavini Qurban Əmirovu çağıraraq bizimlə tanış etdi. Şərtləşdik ki, sərəncam layihəsini Qurbanla mən hazırlayaq.

Artıq vəzifə sahibi olan müxtəlif adamlarla görüşmək, onları bu ideya ilə tanış etmək, onlardan bu işi bəyənmələrini və müdafiə etmələrini xahiş etmək zamanı gəlib çıxmışdı. Heç xoşuma gəlməyən bu işlə uğraşmaqdan başqa yolum yox idi, yeganə silahım isə inandırıcı və səmimi söhbət aparmaq idi.

Rəhim Rəhimovla görüşümüz maraqlı idi və bir qismi diplomatik tərzdə keçdi. Bürokratik aparatın bütün incəliklərinə bələd olan bu kişi sadə adam deyildi, maraqlı fikri tez götürür, birgə işləməli olduğu adamı xüsusi qaydalara və dəqiq çərçivəyə uyğunlaşdırmağa çalışırdı.

Baş nazirlə olan söhbətlərimizin xülasəsi şəkildə universitə qurulma ideyasını bir daha mənə danışdırdıqdan sonra razı qaldığını bildirdi və bir az da fikrə getdi. Mən bu fikrə getməni öz-özümə belə yozurdum: görəsən universitə ideyası bərkisə, təkmilləşdirmə kursları isə öz aktuallığını və maliyyə əsasını itirdiyi üçün sıradan çıxsın, onda iş nə yerdə qalar, Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutunun axırı nə olar, universitə bu institutu udmazmı? Güman edirəm ki, Baş nazir universitənin bu institut nəzdində təşkil edilməsini irəli sürərkən eyni suallardan uzaq deyildi. Və mümkündür ki, o, bir güllə ilə iki dovşan vururdu - həm yeni progressiv ali məktəbin sürətlə yaranmasını təmin edirdi, həm də zəifləməkdə olan instituta yeni nəfəs verir, onu tənqid obyektinə olmaqdan qurtarırdı. Bu cür daxili təhlildən nəticə çıxararaq Rəhim müəllimlə üstüörtülü, dolayısı yolla və incə şəkildə mənim onun institutuna və vəzifəsinə qarşı heç bir iştaham olmadığını sövq etməyə çalışırdım - fikrim ingilis dilinin öndə getdiyi kiçik və müasir bir universitə qurmaqdır və həmişə ağsaqqal kimi onunla məsləhətləşəcəyəm, onunla hakimiyyət uğrunda mübarizə aparmaq ağıma gəlməz və təbiətimə uyğun deyil. Məncə ona aydın oldu ki, biz eyni bina altında olduğumuz müddətdə mən onu ötür keçməyə çalışmayacağam. Başqa sözlə desək, mən yalnız fəaliyyətə başlamaq xatirinə buradayam və sonralar müstəqilliyim, həm də işin genişlənməsini təmin etmək üçün özümə yer axtaracağam.

Zənn edirəm ki, biz onunla bir-birimizi anladığımız və qarşılıqlı hörmət və yardım əsasında işlərimizi irəli aparmağı qərarlaşdırdıq. Sonralar bəzi anlaşılmazlıq və məsələyə fərqli yanaşmalar olacaqmış, lakin tərbiyə və ədəb qaydalarına həmişə riayət edildi.

Qurban Əmirovla çətinlik çəkmədən sərəncam layihəsini hazırlayıb Baş nazirlə razılaşdırdıq (ümumiyyətlə, sonrakı bir neçə ay ərzində də bu bacarıqlı işçi ilə çox diqqətlə və mehribanlıqla daha bir sıra sənədləri işləməli olduq). Məlum oldu ki, sərəncam layihəsini Nazirlər Soveti aparatından dörd nəfər imlazamalıdır və bununla elm-təhsil şöbəsi məşğul olacaq. Mənim və Salehin üzərinə düşən iş isə Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutunun rektoru R.Rəhimov, Xalq Təhsili Naziri Rafiq Feyzullayev və Maliyyə Naziri B.Qarayevlə söhbət edib sənədi onların imzaları ilə təsdiq etdirmək idi. Əvvəlcədən onu deyim ki, mən B.Qarayevlə görüşmədim ki, bu işi Saleh boynuna götürdü, onlar həmkar idilər. Lakin, nədənsə nazir Salehi heç cür yaxına

buraxmadı, bir neçə dəfə görüşdən imtina etdi və əvvəl-axır maliyyə məsələlərini biz bilavasitə Nazirlər Soveti aparatı və Xalq Təhsili Nazirliyi vasitəsilə həll etməli olduq.

Noyabrın 5-də R.Rəhimovla görüşdüm və o, sərəncam layihəsini imzaladı. İndi əsas məsələ R.Feyzullayev ilə görüşməkdir, çünki Baş nazir ixtisasların dəqiqləşdirilməsini və digər məsələləri Xalq Təhsili Naziri ilə razılaşdırmağı tələb etmişdi. R.Feyzullayev Azərbaycan nazirləri içərisində tanıdığım yeganə adam idi, biz onunla həmkar idik. Mən Azərbaycan (indiki Bakı- H.İ.) Dövlət Universitəsini bitirib Azərbaycan Elmlər Akademiyası Riyaziyyat və Mexanika İnstitutunda işə başlarkən, o, həmin institutun elmi katibi idi. Çox şux, həddindən artıq coşğun, iti danışan, sürətlə sənəd hazırlamağı bacaran, adamlarla tez dil tapan, özündən yüksək vəzifəli adamlarla xüsusi ünsiyyət qurmaq ustası olan bir gəncdi. Bir az sonra o, vəzifə pillələri ilə yuxarı addımlamağa başladı. Əvvəlcə institutun direktor müavini oldu, sonra partiya (o zaman yeganə olan kommunist partiyası) xətti ilə irəliləməyə başladı. Elmlər Akademiyasının partiya komitəsində bir qədər çalışdıqdan sonra Xalq Təhsil Nazirliyində nazir müavini və nəhayət nazir vəzifəsinə yüksəldi.

R.Feyzullayev bizi şən əhval-ruhiyyədə və coşğunluqla qarşıladı, mənə bərk-bərk qucaqladı, Salehlə tanış oldu və həmişə olduğu kimi, şuxluq və zarafat edə-edə söhbətə başladı. Əvvəlcə bir az riyaziyyat aləmindən, riyaziyyatçılardan, Moskvadan, doktorluq dissertasiyalarımızdan¹² danışdıq, mənə Salehə möhkəm-möhkəm təriflədi. Sonra mən nazirlikdəki işlər və onun öz işlərilə maraqlandım. Və, nəhayət, əsas mətləb üzərinə gəldik. O, bu məsələni bir dəfə də məndən eşitmək istədi, belə bir iş aparıldığından xəbər tutmuşdu, ən azı Q.Əmirovun onun telefon danışığında bu məsələdən bəhs olunmuşdu. İlk etirazı universitəmizin Xalq Təsərrüfatı İdarəetmə İnstitutu nəzdində yaradılması ideyasına qarşı oldu. Mən onun fikrinə tam şərik olduğumu bildirdim, ancaq təklifin Baş nazir tərəfindən edildiyini və yerləşmə məsələsi ilə bağlı olduğunu, indi bu fikirdən geri çəkilməyin çətin olacağını qeyd etdim. O, tələsik "qoy olsun" deyərək nümayişkarənə surətdə qarşıdurmaya yad olduğunu göstərdi. Sonra əlavə etdi:

- Universitənin bir institut nəzdində olması doğrudan da bir az təbii görünür. Onu həm də Xalq Təhsili Nazirliyi nəzdində elan etmək lazımdır. Çünki bu bir universitədirsə bizim nazirliklə bağlılığı olsa yaxşıdır, belə olan halda universitənin statusu da yüksək olar.

Əlbəttə, ürəyimcə olan universitə ideyasını gerçəkləşdirmək üçün müstəqil hərəkət etmə imkanı həlledici amil idi. Lakin o zamanlar təhsil qanunumuzda özəl ali və ya orta məktəb¹³ anlayışı yox idi. Bunun əvəzində nizamnaməsi özündə özəl məktəb ideyasını əks etdirən və faktik asılılığı dərin olmayan bir universitə qurmağı qarşıma məqsəd qoymuşdum. İndi isə "Nazirlər Soveti yanında Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutu nəzdində" kimi uzun bir sifət kifayət etməmiş kimi "və Xalq Təhsili Nazirliyi nəzdində" sözlərini də əlavə etmək təklif olunurdu.

Mən gülə-gülə: - Özəl universitə və müstəqillik əvəzində addımbaşı üçqat sədd aşmalı olacağam – dedim, - Birinin yanında və ikisinin də nəzdində - müstəqillik və özəllik parodiyasıdır.

R.Feyzullayev tez cavab verdi:

- Əvvəla, sənə tam müstəqil özəl universitə qurma siyasətinə mən ancaq kömək edəcəm. İkincisi, yenə deyirəm, Xalq Təhsili Nazirliyi nəzdində olmaq sənə ancaq xeyrinədir, maliyyələşdirmədə, digər işlərdə köməyinə çatar.

Mən artıq başa düşürdüm ki, bəzi məsələlərdə güzəştə getməsəm iş çox çətinləşəcək. Respublikada siyasi vəziyyət sabit deyildi, ən yüksək vəzifədə olanlar arasında gərginlik vardı, mənim dərindən bilmədiyim, ancaq güman etdiyim siyasi qruplaşmalar mövcud idi. Hazırkı vəziyyətdə universitetin yaradılması haqqında sərəncam və qərarların mümkün qədər tezliklə imzalanmasını ön plana çəkmək zəruri idi.

- Nə deyirəm, mən razı. Siz daha təcrübəlisiniz və görünür ki, belə yaxşıdır.

R.Feyzullayev ayaq üstə qalxdı, hündürdən və ləzzətlə şaqqanaq çəkdi.

- Mənim rektorum! Şübhəm yoxdur ki, gözəl bir universitet düzəldəcəksən, mən də həmişə kömək etməyə hazır.

Sonra mənə baxdı və Salehə tərəf işarə edərək:

- Saleh də, yəqin ki...

Mən ortaya aydınlıq gətirdim:

- Saleh bu işlərdə mənim yoldaşım və həmfikrimdir, bərabər işləyəcəyik.

Feyzullayev vəzifələri tam bölüşdü:

- Saleh də prorektor olar. Mənim rektor və prorektorum, daha hansı məsələlər var?

- deyə böyük ləzzətlə əlini-əlinə sürtdü.

Mən ixtisas seçmə məsələsinə diqqət verməyi xahiş etdim. Əvvəlcə ondan başladım ki, ixtisas seçməkdə çeviklik və müstəqillik çox vacibdir. Sərəncamın əlimizdə olan variantında yazılmış "iqtisadiyyat və menecment", - "kompyuter, statistika və riyaziyyat elmləri", eləcə də "beynəlxalq hüquq və siyasi elmlər" sahələrini və həmçinin tibb və ya ekologiyaya bənzər bir sahəni də düşündüyümü əlavə etdim.

R.Feyzullayev öz münasibətini birbaşa açıqladı:

- "Beynəlxalq hüquq" lazım deyil. Azərbaycan Dövlət Universiteti ilə rəqabət elan etmək işinizi korlaya bilər. "Müəllimin" bu məsələyə münasibəti müsbət olmaz ("Müəllim" dedikdə o, Azərbaycan Dövlət Universitetinin o zamankı rektoru, tanınmış riyaziyyatçı M.Qasımovu nəzərdə tuturdu - H.İ.). Sənə başlanğıcda davaya girmək lazımdır mı?

Düzü niyə mənimlə dava edəcəklərini anlaya bilmirdim, daha doğrusu duyurdum, amma dərin əsas görmədiyim üçün bu hisslə barışa bilmirdim.

- O təqdirdə "beynəlxalq hüquq" əvəzinə "beynəlxalq münasibətlər" sahəsini götürək, -deyə mən də asanlıqla geri çəkilmədiyimi göstərdim.

- Yaxşı, qoy olsun, düzdür, onlar da bu sahədə işə başlamaq istəyirlər, ancaq hər halda bu dəfə sən deyən olsun. O ki, qaldı tibbə, bu çox çətin məsələdir, mafiya sənə diri-diri udar! Tibbin başından keç. "Ekologiya" isə ağıma batır, aktual sahədir, yenidir.

Nazirlər Sovetində və Xalq Təhsili Nazirliyində müzakirəni bir qədər də davam etdirərək tibb və digər ixtisasların bir il sonra başlanılması ideyasını ən azı sənəd üzərində gerçəkləşdirməyə nail oldum. Beləliklə, daha bir neçə görüşlərin nəticəsində universitetin yaradılması üçün hazırlıq işləri müxtəlif səviyyələrdə razılaşdırıldı. 1990-cı il dekabrın 20-də Baş nazir tərəfindən uyğun sərəncam imzalandı¹⁴.

9. NİZAMNAMƏ VƏ YENİ GÖRÜŞLƏR.

Hazırlıq işləri haqqında Nazirlər Sovetinin sərəncamı məni ruhlandırılmış, gerçəkliyin xəyalla qovuşa bildiyinə inam yaratmışdı. Nazirlər Sovetinin işçiləri "əsas məsələ hazırlıq sərəncamı idi, Universitetin yaradılması haqqında qərar üçün "sədəcə

iki iş" görmək lazımdır- nizamnamə yazıb təsdiq etdirmək və bir sıra yeni görüşlər keçirmək". Ancaq mən belə düşünmürdüm, çünki qərara çevrilməmiş çox "hazırlıq sərəncamları" mövcud idi. Xüsusən belə gərgin bir dövrdə- "yol çətin, dünya qaranlıq", mən isə "atımı bir yana çəkmək" fikrində deyildim,¹⁵ yalnız siyasi qarma-qarışıqlıq qarşısında aciz qala bilərdim.

Universitetin nizamnaməsini hazırlamaq doğrudan da çətin deyildi, bir tərəfdən "elm və təhsil sistemi haqqında mülahizələr" adlı məqaləmi əsas götürürdüm, digər tərəfdən isə "hərəkət qaydaları, o cümlədən maneələri aşmaq yolları"nı müəyyən edirdim. Birinci növbədə Xalq Təhsili Nazirliyindən (XTN) və Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutundan (XTİİ) asılılığı minimuma endirməyə çalışırdım. Bu asılılıq hazırladığım nizamnamədə cəmi iki maddə ilə öz əksini tapmışdı: XTN və XTİİ-na tədris və elmi işlər üzrə illik hesabat vermək və Dövlət Büdcəsindən maliyyələşdirilən məsələlərin həllində təhsil naziri və XTİİ rektorunun razılığını almaq. Artıq Dövlət Büdcəsindən kömək almağın müşkül məsələ olduğunu da anlayırdım, bu baxımdan Universitetin iki "baş" idarədən asılılığı nizamnamə vasitəsilə doğrudan da heçə endirilirdi. Bununla yanaşı "dünyanın işini bilmək olmaz"-deyə hazırlanacaq qərara iki mənbədən (təhsil haqqı və dövlət büdcəsindən) maliyyələşdirmənin daxil edilməsinə çalışırdım.

"Kadr məsələləri saziş əsasında həll edilir, maaşlar isə Universitet tərəfindən müstəqil surətdə təyin olunur" maddələri o dövr üçün doğrudan müstəqillik əlaməti idi. Universitetin müstəqil xarici əlaqələr yaratması maddəsinə isə "və XTN Xarici Əlaqələr İdarəsi ilə əməkdaşlıq vasitəsilə" sözlərinin əlavə olunmasını təklif etdilər.

Universitetin müstəqilliyini, onun XTİİ-nun bir hissəsi olmadığını bir daha nümayiş etdirən "Bakı Şəhər İcrakomunun 1991-ci ilin axırınadək Universitet üçün bina ayırması"¹⁶ maddəsinə də Nazirlər Kabinetinin qərarına daxil edə bildim.

Universitetdə tədris olunan fənnlərin ən azı bir qisminin tələbələr tərəfindən seçilə bilməsi maddəsi tərpedilməz tədris planlarının "yuxarıdan" məcburi şəkildə endirilməsinin qarşısını almağa yönəlmişdi (o zaman bu ümumi hal idi).

Aktivliyini çox arzu etdiyim Tələbə Birliyi, elmi-tədqiqatlara görə qrantlar ayrılması, vacibliyini dərk etdiyim nəşriyyat təşkil etmə hüququnu da yaddan çıxartmırdım.

Ümumiyyətlə, hazırladığım nizamnamə aşağıdakı 7 hissədən ibarət idi:

1. Ümumi müddəalar, məqsəd və vəzifələr, 2. İdarəetmənin təşkili, 3. Tədris işinin təşkili, 4. Elmi işin təşkili, 5. Xarici əlaqələr, 6. Maliyyələşdirmənin mənbələri və qaydası, 7. Hüquqi status.

Bu nizamnamə sonralar bir sıra yeni yaradılan ali məktəblərin nizamnaməsinin əsasında dayandı (bəzən oricinaldan fərqli cəhətləri tapmaq o qədər də asan olmurdu...)

Nizamnamənin layihəsini birinci növbədə Nazirlər Soveti Elm və Xalq Təhsili şöbəsi bəyənəmli idi. Yalnız bir maddəni- "Universitetdə siyasi partiyaların fəaliyyəti qadağandır" ifadəsini qəbul etmədilər. Universitetdə Kommunist partiyasına fəaliyyət imkanı verməmək istəyim bu şöbədə yaxşı qarşılanmadı. Mənim "hər cür partiyaları deyirəm" şəklində manevrəm də nəticə vermədi. "Onsuz da Baş Nazirlə Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibinin¹⁷ arası soyuqdur, Nizamnamədə belə bir cümlənin yazılması açıq-aşkar düşmənçilik deməkdir" sözləri ilə məni bu maddədən vaz keçməyə məcbur etdilər. "Bu barədə nə hə, nə yox- heç bir işarə

olmasın, sonra özün necə bilərsən elə də edərsən" deyə Qurban Əmirov mənə təsəlli verdi.

Aləm qarışmış, "dünya qopurdu".¹⁸ Kommunist Partiyası vardı, amma əvvəlki deyildi. SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Bakıda tətbiq etdiyi fəvqəladə vəziyyət¹⁹ əleyhinə hərəkət güclənirdi. Düşüncələr köhnədən tam aralana bilmir, yenini tam anlaya bilmir, sabahı tam görə bilmirdi. Yanvarın 4-də (1991-ci il) Dağüstü Parkda Kirovun²⁰ möhtəşəm heykəlini sökməyə başladılar. Səbəb guya "Bakının Bayıl ərazisində sürüşməyə məruz qalan çoxlu sahə olması" idi. Əslində isə 20 yanvar- ümumxalq hüzn günü yaxınlaşdı, Sovet Ordusunun Bakıda törətdiyi qırğından bir il keçirdi.

Xalq Təhsili Naziri Rafiq Feyzullayevlə nizamnamə ətrafında görüşlərimiz əvvəlki kimi "təm-təraqlı" keçmədi. Həsənov-Mütəllibov qarşıdurmasında R.Feyzullayev Mütəllibova yaxın olmasına baxmayaraq bu arada hər iki tərəflə yaxınlıq etməyə çalışırdı, vəziyyətin dayanıqlı olmadığını o yaxşı başa düşürdü və ona görə də heç kimə "yox" demirdi. Digər tərəfdən isə sanki düşünməyə vaxt arayırmış kimi o, müxtəlif bəhanələrlə görüşümüzü təxirə salırdı. Nəhayət, XTN xarici əlaqələr idarəsinin müdiri Həzrət Ağabəylinin köməyiylə R.Feyzullayevin imzasını almaq mümkün oldu.

Bakı Şəhər İcraiyyə Komitəsi, Dövlət Plan Komitəsi, Maliyyə Nazirliyi, Ədliyyə və Rabitə Nazirliklərinin Universitetin yaradılması haqqında qərarla və nizamnamə ilə razılıq bildirən imzalarını almaq böyük çətinlik törətmədi.

Söz Nazirlər Kabinetinə verildi. (Nazirlər Sovetinin adı Sovetsizləşdirilmişdi!)...²¹

10. Bəzi iç işlər.

Nizamnamə üzərində işi evdə apardığıma baxmayaraq tez-tez Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutuna da gedir, yeni universitet yaradılması barədə eşidən və inana bilməyən, bunun nə demək olduğunu anlamaq istəyən tanış-bilişlərlə əsasən orda görüşürdüm. Tək-tək adamlar məsələni olduğu kimi qəbul edir və öz xidmətlərini təklif edirdilər.

Nizamnamənin ayrı-ayrı hissələrini XTİİ rektoru R.Rəhimova oxuyub şərh edərkən, eləcə də müxtəlif məsələlər haqqında fikir mübadiləsi apararkən bir-birimizlə daha yaxından tanış olurduq. O, mənə XTİİ elmi şurasında iştirak etməyi təklif etdi, eləcə də Universitetin açılmasına hazırlığı aparmaq üçün mənə bir otaq ayrılması və üstündə də ad-familiamın yazılmasını əmr etdiyini söylədi. Mən diqqətinə görə ona öz təşəkkürümü bildirdim, bizə bir otaq ayrılmasının doğrudan da işə kömək edəcəyini qeyd etdim. Bununla yanaşı Nazirlər Kabinetinin qərarı üzə çıxana kimi mənim qeyri-rəsmi bir şəxs olduğumu və buna görə otaq üzərində heç nə yazılmamasının daha təbii olduğunu dedim. Həmçinin, eyni səbəbi və üstəlik işlərimin çox olmasını nəzərə alıb rəhbərlik etdiyi institutun elmi şurasında iştirakımı da təxirə salmasını rica etdim. Bu nəzakətli etiraz onun xoşuna gəldi və "hər-hansı çətinlik əmələ gələrsə mənə müraciət etməyi unutma" deyə ərklə əlini kürəyimə vurdu.

Vaxtımın xeyli hissəsini Nazirlər Sovetinin hazırlıq sərəncamında yazılmış dörd ixtisas üzrə təhsilin ümumi prinsiplərini aydınlaşdırmağa sərf edirdim. Tək riyaziyyat üzərində xüsusi düşünməyə ehtiyac duymurdum, digər sahələrlə əlaqədar isə gah müxtəlif dərslər və monoqrafiyaları vərəqləyir, gah da müxtəlif tanınmış universitetlərin kataloqlarını öyrənirdim. Xüsusilə ekologiya proqramı üzərində çox işləməli oldum,

populyar bilik sahəsi kimi mənə az-çox məlum olsa da, sistemli və integrativ elmi istiqamət kimi ətraf mühit araşdırmalarını öz-özümə "kəşf" etməliydim.

Bu dövrdə və təbii ki, sonralar da bir sıra elm sahələrini yaxından anlamağa, ana xəttini və əsas qollarını görməyə, elmi təhsilə proyeksiyalamağa məcbur idim. Bu xoş məcburiyyət məni səfərbər edir, "formada saxlayır", sevdiyim sürətli şahmatdakı kimi cəld və ən əlverişli gedişləri hazırlayırdı.

Bu arada deyəsən ilk "daxili çəkişmə" başlandı. Saleh bir gün Rəhim Rəhimovla söhbətdə bir otağın bizə bəs etməyəcəyini, normal fəaliyyət üçün ən azı iki otaq lazım gəldiyini irəli sürüb və bu məsələnin həll edilməsində inad göstərmiş. Bunu təzyiq və bir az da qeyri-təvazökarlıq hesab edən R.Rəhimov narazılığını biruzə vermiş, Saleh isə öz növbəsində R.Rəhimovun etirazını haqsızlıq əlaməti kimi qəbul etmiş və mübahisədən çəkinməmişdi. Baş vermiş əhvalatı hər ikisi öz şərhilə mənə danışmış digərini qınadı. Mən xoşagəlməz bir vəziyyətə düşmüş, odla su arasında qalmışdım. Onları sakitləşdirməyə çalışır, ortada doğrudan da mühüm bir şey olmadığını söyləyərək hər ikisindən incikliyi unutmağı xahiş edirdim. Lakin bu asan iş olmadı. Bilirdim ki, Saleh üzr istəməklə Rəhim müəllimin yanına getsə işin düzəlmə ehtimalı var, lakin "nə pis iş görmüşəm, artıq nə demişəm ki?" deyərək Saleh barış addımı atmaq istəmirdi. Bu əhvalatdan sonra Rəhim müəllim ürəyində bəlkə məndən də ehtiyat etməyə başlamış, "bunlardan nə desən gözləmək olar" fikri ağına gələ bilirdi. Buna tam əmin olmasam da, Rəhim müəllimdə müşahidə etdiyim ümumi soyuqluq belə güman etməyimə müəyyən əsas verirdi. Təəssüf ki, Salehlə Rəhim müəllim arasındakı narazılığı və ədavəti aradan qaldırmaq mümkün olmadı və bu sonralar üçümüzün birgə işləməyimiz yolunda böyük əngələ çevrildi.

11. Tarixə daxil olan imza.

Məni Nazirlər Kabinetinə növbəti, yəqin ki, son müzakirəyə dəvət edəcəklərini bildirdilər. Neytral və biganə görkəm almış, qısa müddətli və faydalı dincəlmə vəziyyəti yaranmışdı, ədəbiyyat, tarix və şahmatla məşğul olurdu. Müdafiədə dayanmış, yaxın günlərdə hücum gözləməyən və özü də hücumla keçmək istəməyən, uzun sürməyən dincəlmək imkanı əldə etmiş əskərin vəziyyətinə bənzər durumda idim.

Ölkədəki hadisələr isə qeyri-müəyyənlik donuna bürünmüş, hamı gözləyir, hamı ümid edir, hamı düşünürdü.

Təsadüfən Fuad Ələsgərovla rastlaşdım.

- Təbrik edirəm, eşitmişəm ki, universitə yaradırsan,-deyə mənə xoş münasibətini nümayiş etdirdi. Onun Mütəllibovla yaxın olduğu, mənim onunla bir sıra məsələlərdə barışmadığım və Baş nazir Həsən Həsənovla Mütəllibovun aralarındakı soyuqluq vəziyyətin dayanıqsızlığına dəlalət edirdi. İşin hər an qarışa biləcəyi ehtimalı müəyyən dərəcədə mövcuddu. Mən F.Ələsgərovun Universitə məsələsindən xəbər tutduğundan o qədər də məmnun olmadım.

- Hə, nəşə elə bir şey ortada var, amma hələ söhbətdir,- deyə işi özüm bildiyim kimi "malaladım".

O, sanki bunu anlayırmış kimi

-Bir kömək lazımdırsa, de, çəkinmə,-dedi.

Mən təşəkkür etdim.

Qorbaçov Sovet İttifaqını saxlamaq üçün var gücünü toplamış, ümumxalq referendumu yolu ilə vəziyyətini bərkitməyə çalışırdı. Respublika rəhbərlərinin əksəriyyəti də ona arxa dururdular. Martın 7-də Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sessiyası da xeyli əks səsələrə baxmayaraq Ümumittifaq referendumunda iştirak etmək haqqında qərar çıxardı. Sovet-rus meylli üst iqtidar, müstəqil Azərbaycan meylli iqtidar nümayəndələri, təqib edilən, amma məhv edilməyən, şübhəsiz Azərbaycan meylli, amma ziddiyyətlərdən azad olmayan Xalq Cəbhəsi, yenidən irəli çıxmaqda olan Heydər Əliyev,²² hər tərəfə boylanmış ziyalılar cəmiyyətin birdüzənli olmadığını, çalxalandığını və özünə yol, səmt axtardığını göstərirdi.

Həsən Həsənov məni içəri dəvət etdi. Əlindəki qərar və nizamnamə mətnlərini mənim iştirakımla bir dəfə də gözdən keçirdi, başını qaldıraraq gülümsədi:

- Necəsən?

- Çox sağ olun, pis deyiləm.

- Əlbəttə pis olmazsan, birdən-birə universitə yaradılır, başında da sən duracaqsan, niyə də pis olasan ki?

Mən H.Həsənovun zarafat və ciddiyyətin qeyri-bərabər sintezindən doğan üslubunu tez kəşf etmişdim, ümumiyyətlə isə bu üslub mənə yad deyildi. Mən həmin an cavab verdim:

- O qədər də birdən-birə yaradılmır, bir də ki, sizdən bərəkət, bizdən hərəkət olmasa universitə deyil, heç uşaq bağçası da yaratmaq olmazdı.

Baş nazir əvvəlcə başını qaldıraraq ciddi nəzərlərlə məni süzdü, sonra kağızları yaxına çəkib qələmi əlinə aldı, əli ilə gözlüyünü düzəltdi, sonra sadə, bir az da ərkyana təbəssümlə zarafatına davam etdi:

-Yaxşı, mən imzalayıram, sən universitə yaratmağa başlamaqla həyatını maraqlı edirsən, bəs mən nə qazanıram?

Mən Baş nazirin mənimlə apardığı səmimi və duzlu söhbətlərinə görə öz minnətdarlığımı ifadə etmək imkanı əldə etməmişdim (boynuma alıram ki, bunu o qədər də bacarmıram). Digər tərəfdən isə növbəti söz sınağına çəkilmişdim:

-Möhtərəm Baş nazir, yəqin ki, bu günə kimi yüzlərlə müxtəlif sənədlərə qol çəkmisiniz. Onların içində çox vacibləri də olub, yəqin ki, yadınızda qalmayanları da lap çox olub. Lakin indi siz gələcəyə gedən bir imza atırsınız, məncə bu tarixi bir imzadır, tarixə daxil olan bir imzadır.

H.həsənov yəqin ki, məndən belə söz gözləmirdi, bir anlığa təəccüb bildirən baxışları elə həmin anda da mehribanlaşdı, ləzzətlə başını buladı, güldü və

-Amma yaman dedin, haa! - deyə qərarı imzaladı.²³

12. Kommunist partiyası və... rektorluq oyunu.

Nəhayət, Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə İngilisdilli Azərbaycan Universiteti adlı yeni ali təhsil və elm ocağının meydana gəldiyi elan edildi. Doğrudan da bu yalnız bir elan, bir hökumət izni idi, universitənin yaradılması isə uzun və ağılasız dərəcədə ağır bir iş idi. Azərbaycanda bu işin bənzəri yox idi, bu işi bilən təcrübəli adam da yox idi. Qərar da bəzi dövlət təşkilatlarının bu işdə məsuliyyəti qeyd edilsə də, təəssüf ki, onlar heç bir kömək etmək istəməyəcəkdi. Ümumiyyətlə, bu dövr ölkədə quruculuq işlərinin çox zəifləməsi, məsuliyyətin çox azalması, siyasi hərəkətin güclənməsi, "bacarana baş qurban" düsturunun tətbiqdə olması ilə səciyyələnə bilirdi. Qarabağ böhranını aradan qaldırmağın çətinliyi aşkar olmuş, mərkəzdən (Moskvadan) idarəetmənin xeyli zəiflədiyi də göz qabağında idi. Martın 17-də SSRİ-nin saxlanması haqqında referendum keçirildi və bir həftə sonra belə məlum oldu ki, Azərbaycan Respublikası vətəndaşları da "bəli" demişlər. Həmişə olduğu kimi, bu "səsvermə" deyilən dövlət tədbiri gerçəkliyi deyil, "Yuxarının" arzusunu əks etdirirdi.²⁸

Xalq Təhsili Nazirliyində R.Feyzullayev, R.Rəhimov və mən görüşüb qısa söhbət etdik. Bir az süst keçən bu görüşün əsas mövzusu mənim hansı üsulla rektor təyin ediləcəyimi idi. Hər iki rəhbərin (Xalq Təhsili Naziri və Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutu rektorunun) imzalayacağı əmrin hansı şəkildə və hansı rəsmi blankda yazılacağı sualına müdrik cavab tapıldı- "sadə kağızda, iki imza və iki möhürlə yüksək vəzifəyə təyin olunmaq şərəfi hər adama nəsis olmur".

Mətbuatda ilk xəbər yayıldı, "Bakinskiy raboçiy" qəzetinin birinci səhifəsində çap olunmuş kiçik məlumatda Bakı şəhərində yeni Universitənin həyata gəldiyindən söz açılmış, onun bir sıra xüsusiyyətləri sadəlanmış və bu işin ideyasının mənə məxsus olduğu qeyd edilmişdi. Əlbəttə məni maraqlandıran ideya sahibinin kim olması deyil, yeni qurumun dünyaya gəlməsi xəbərinin ictimaiyyətə çatdırılması idi. Lakin bu kiçik yazının bəzi adamlarda mənfi emosiya yaratdığı məni təəccübləndirmişdi. "Yuxarı ətrafdan" bir soyuq cərəyan keçdiyi hiss olunurdu. Mənim adıma çəkdiyi üçün heç bir günahı olmayan müxbiri ürəyimdə danlayırdım, amma mətbuatla bağlı narahatçılıq

zaman-zaman meydana gələcəkmiş və bunun qarşısını almağa təminat verən universal bir üsul mövcud deyilmiş.

Şəxsi işimə daxil olan anketi oxuyarkən "partiya üzvü deyiləm" ifadəsini görəndə R.Rəhimov çox təəccübləndi:

- Necə yəni partiya üzvü deyilsən, heç nə başa düşə bilmirəm, elmlər doktorusan, professorsan, xarici ölkələrə, kapitalist ölkələrinə gedib-gəlirsən, amma partiyaçı deyilsən, bu necə ola bilər?

Söhbət o zamanlar yeganə hakim partiya olan kommunist partiyasından gedirdi və mən bu məsələ ilə bağlı başıma gələnəri istər-istəməz xatirimdə canlandırmalı oldum...

...Həm orta, həm də ali məktəbdə oxuyarkən, eləcə də Elmlər Akademiyası və ali məktəblərdə çalışarkən "ictimai iş" və "partiya məktəbi" sayılan komsomol,²⁹ həmkarlar ittifaqı kimi fəaliyyət sahələri heç zaman məni özünə cəlb etməmişdi. Oxumaq və işləməklə yanaşı idmanla (futbol, şahmat) məşğul olmaq və mədəniyyətlə (musiqi, teatr, ədəbiyyat, tarix,...) təmasda olmaq mənə daha çox ləzzət verirdi. Kommunist partiyasına üzv olmaq isə yadıma da düşmürdü, nəsil yaddaşımızda da antitotalitar bir ruh hökm sürürdü³⁰.

Lakin Avropa və Amerikada yaşayan riyaziyyatçı alimlərlə geniş əlaqələrim, sürətlə artan dövrlər elmi ezamiyyət imkanlarımın gerçəkləşməsinə aparıb çıxarmırdı. Partiyasız olmağım yollarımı əməlli-başlı bağlamaqdaydı. Moskvada və Rusiyanın digər iri elm mərkəzlərində partiya səddi bir az yumşaq ola bilərdi, lakin əyalətlərdə və, o cümlədən, Azərbaycanda partiyasızlıq doğrudan da müəyyən məsələlərə mənfi cavab vermək üçün əsas götürülürdü. Mənə partiyaya üzv yazılmasam hər bir alim üçün zəruri olan şəxsi kontaktların, elmi-tədqiqatla bağlı səfərlərin baş tutmayacağını bildirdilər. Onu da qeyd edirəm ki, 70-ci illərin ikinci yarısı və 80-ci illərdə intensiv tədqiqat apardığım "çoxparametrlili spektral nəzəriyyə" üzrə tanınmış mütəxəssislər əsasən ABŞ, Kanada, Böyük Britaniya, Almaniya Federativ Respublikası kimi ölkələrin universitetlərində işləyirdilər. Bu səbəblə 1986-cı ildə mən də partiyaya daxil oldum və elə həmin an da, böyük məmnuniyyətlə, "doğma" partiyayı unudub, yenə də öz elmi tədqiqatlarımı və ali məktəblərdə pedaqog fəaliyyətimi davam etdirdim.

1990-cı il 20 yanvar günü Sovet Ordusunun Bakıda törətdiyi dəhşətli və ağılasız vəhşilik Azərbaycanda geniş etiraz doğurdu. Kommunist partiyası sıralarını tərk etmək bu etiraz formalarından biri oldu.

Dövlət Xalq Təsərrüfatı İnstitutunda bu faciə ilə bağlı yanvarın 23-də təşkil olunmuş yığıncağa məni sədr seçdilər və partiya biletini təhvil verənlərdən biri də mən oldum. Qısa bir müddət sonra, təəssüf ki, tək bu institutda deyil, bütün ölkədə xeyli adam heç nə olmamış kimi öz partiya biletlərini (xahiş-minnətlə) geri aldılar. Mən özümü partiyasız daha rahat hiss edirdim və məsləhət, dedi-qodu, hədələrə baxmayaraq partiya biletimlə həmişəlik vidalaşdım.

Ölkədəki hüzn və hiddət siyasi aktivliyə yeni istiqamət vermiş, hər kəs, o cümlədən əvvəllər siyasətlə məşğul olmayanların əksəriyyəti, öz sözünü demək, öz yerini müəyyən etmək istəyirdi. Bəzi dost, yoldaş və tanışlarla məsləhətləşmələr nəticəsində yeni bir siyasi partiya yaratmaq məsələsini müzakirə etməyə başladıq.

Mən siyasətlə məşğul olan adamların Siyasi-maarif evində³¹ keçirilən görüşlərində iki dəfə iştirak etdikdən sonra tamam əks nəticəyə- siyasi fəaliyyətlə qəti məşğul olmamaq qərarına gəldim. Bir daha anladım ki, mən əsasən tədqiqatçıyam, elm və təhsillə

məşğul olmaq və siyasi fəaliyyətdən uzaqda durmaq təbiətimə daha uyğun gəlir və daha yaradıcı həyat sürmək imkanını əldə saxlayıram. Fikir ilə hərəkəti elm və təhsilin təşkilində birləşdirmək mənə daha məqbul və xoş görünürdü. Amma siyasətlə, Azərbaycanda baş verən hadisələrlə bağlı fikirlərim də boşa getmədi- "Milli-azadlıq hərəkatları haqqında düşüncələr" adlı tarixi-coğrafi baxımdan müqayisəli və günümüzün Azərbaycan problemləri ilə birbaşa səsleşən bir məqalə üzərində işlədim. Məqalənin çap olunması naminə Azərbaycan sözünü heç yerdə işlətməsəm də, senzura üzündən bu yazının oxuculara çatması xeyli vaxt apardı ("Gənclik" curnalında qısa variantı, "Ulduz" curnalının 1991-ci il 1-ci sayında isə kiçik ixtisarlarla tam mətni çap olundu)...

Mən Rəhim müəllimə 20 yanvar hadisəsi ilə bağlı partiyadan çıxdığımı bildirəndə o, çaş-baş qaldı:

- A kişi, sən nə eyləyibsən, nə xatalı iş tutubsan? Sən axı sakit adamsan, siyasətlə nə işin var? Bəs indi biz nə edək?

- Rəhim müəllim bu siyasət deyil ki, çox təbii bir etirazdır. Bir də ki, partiyaçı olmayan adam işsizmi qalmalıdır? Mən dövlət işinə getmirəm, siyasətlə bağlı bir sahəyə rəhbərlik iddiasında deyiləm. Oxu-yazı adamıyam və bu işi yeni bir formada bir təşkilatçı kimi davam etdirirəm. İndi mən neyləyim ki, kommunist deyiləm?

R.Rəhimov məzəmmət ifadə edən nəzərlərlə:

-Bəs sən bilmirsənmi ki, birinci vəzifələrə partiyaçı olmayanı təyin etmirlər? Rektor bütün respublikada göz qabağında olan və sayılan bir vəzifədir. Azərbaycanda çoxmu ali məktəb var? Ali məktəbə rəhbərlik Mərkəzi Komitənin razılığı olmasa baş tutmaz.

Mən halımı pozmadım:

- Rəhim müəllim, axı indi dövr bir az dəyişib, partiya öz başının hayına qalıb, hər şeyə qarışmaq iqtidarında deyil. Bir az sonra çox güman ki, yeni-yeni partiyalar yaranacaq. Çox partiyalılıq meydana gələndə isə yəqin ki, heç bir siyasi qurum rektorluq kimi işlərə qarışmayacaq.

R.Rəhimov bu partiya məsələsindən çox narahat görkəm almışdı. Deyəsən onun ağılına yeni fikirlər gəlirdi:

- Nə olar, səni təyin edərək prorektor və bütün işlər yenə sənə tapşırırlar, yəni rektor vəzifəsini də icra edərsən.

Mən gülümsədim:

-Rəhim müəllim nə üçün rektor təyin edilə bilmərəm, amma partiya üzvü olmadığımı baxmayaraq prorektor işləyə bilərəm? Üstəlik rektoru olmayan universitetin prorektoru. Fərqi nədir?

R.Rəhimov Xalq Təhsili Nazirinə zəng etdi və salamdan sonra birbaşa mətləbə keçdi:

- Rafiq Babaşoviç, bilirənmi Hamlet partiyadan çıxıb, 20 yanvarla əlaqədar! İndi nə edək, ona rektor əmri vermək məsuliyyətini öz üzərinə götürürsənmi?

Sualın bu şəkildə qoyulması mənfi cavabı müəyyən edirdi. Hadisələrin belə istiqamətləndirilməsi mənə bir az toxundu, amma dillənmədim. R.Feyzullayev telefonla bir qədər danışdı və Rəhim müəllim "bir dəqiqə" deyib mənə müraciət etdi:

- Əgər sənə kömək etsək, partiya biletini geri götürürsənmi?

- Heç vaxt!

- Yox, tərslik edir, istəmir,- deyə Rəhim müəllim nazirlə danışığını bir az da davam etdirdi. Telefon dəstəyini yerinə qoyandan sonra fikirli-fikirli:

- Mərkəzi Komitədən rayon partiya komitələrinə tapşırıblar ki, partiya biletlərini təhvil verənlər haqqında ciddi fikirləşsənlər, sən bunları tanımırsan, nahaq bu işi tutubsan, ehtiyatlı ol.

Mən kiçik bir həmlə etdim:

- Rəhim müəllim, istəsəniz rektorluğa başqa adamın da namizədliyini irəli sürə bilərsiniz... Yaxud bu universitə ilə bağlı məni heç bir rəsmi vəzifəyə təyin etməyin və işin başında özünüz durun. Mən isə proqram, tədris planlarından başlamış kadr məsələləri və xarici əlaqələrə qədər bütün işləri öz üzərimə götürüb həll etməyə hazırım. Məsələ mənim vəzifə almağında deyil, yeni universitənin təşkil edilməsindədir. Bunun üçün hansı forma mümkündürsə, onu tətbiq etməliyik. Sonrasına da baxaq görək nə olur?

Molla Nəsrəddindən³² bir lətifəni yada salmaq istədim, son anda dayandım.

Rəhim müəllim işarəni başa düşdü:

- O nə sözdür? Bu işi sən bilirsən, sən başlamısan və sən də davam etdirməlisən, heç kim sənin qabağına keçə bilməz. Gəl sənin üçün prorektor əmri hazırlayaq, həm tədris, həm də elmi işlər üzrə prorektor, yəni bu halda da işin tam sahibi olursan, işə və sənə mane olan bir şey də qalmır.

Rəhim müəllim problemin optimal həllini tapmış, axarı daha arzu edilən bir məcraya döndərmiş adam təsəvvürü yaradırdı.

Mən əlbəttə vəzifəmin rektor və ya prorektor adlandırılmasından deyil, universitənin elə ilk addımdan hissə-hissə zəbt olunmasından ehtiyat edirdim. XTİİ-nun bir bölməsinə çevrilmək təhlükəsi göz qabağında idi, mən İngilisdilli Azərbaycan Universitəsinin prorektoru təyin ediləndə XTİİ rektoruna tabeçiliyim və hərəkətlərimdəki məhdudiyyət mütləq şəkil ala bilərdi. Nəticə etibarilə düşündüyüm ideyaların həyata keçirilməsi çox çətinləşərdi. Amma deyəsən "şanlı" kommunist partiyası məni rektorluğa yaxın qoymur, prorektorluğun isə boyumun üstə biçildiyinə inanırdı (hər halda rəhbərlər bu fikrin üstündə durmuşdular).

Aprelin 18-də XTN və XTİİ aşağıdakı əmri meydana gətirdilər³³ və mən rəsmi işə başladım. Bir gün sonra aprelin 19-da fəvqəladə vəziyyətlə əlaqədar Bakı şəhərində qadağan saati götürüldü. Elə həmin gün Moskvada "Raboçəə tribuna" qəzetində Bakı şəhərində açılmış yeni tipli ali məktəb-bizim universitəmiz haqqında "Lğqotı dlə maqis-trov" ("Magistrlər üçün güzəştlər") adlı bir məlumat da çıxdı.

Yazın ilıq nəfəsi bizi isitməyə başladı.

13. KÖNÜLLÜLƏR

Nəhayət, 1991-ci il aprel ayının ortalarından başlayaraq adı nəhəng, özü cırıtdan bir qurum- "Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutu nəzdində və Xalq Təhsili Nazirliyi nəzdində İngilisdilli Azərbaycan Universiteti" fəaliyyət göstərməyə başladı. Bu ali məktəbin qurulmasına rəhbərlik tədris və elmi işlər üzrə prorektor kimi mənə tapşırıldı və rektor vəzifəsini də təbii olaraq mən icra etməli oldum. Ancaq XTİİ rektoru ilə İngilisdilli Azərbaycan Universiteti rəhbəri arasında iş münasibətlərində çox qeyri-müəyyənlik vardı- nizamnamə ilə bu

münasibətlərdə işə mane olacaq cəhət yox idi, gerçək həyatda isə "nəzdində" kəlməsi, mənim rektor deyil "tam səlahiyyətli prorektor" vəzifəsini daşımağım və XTİİ binasında yerləşməyimiz, eləcə də mənim Rəhim müəllimə nisbətən gəncliyim və hökumət dairələri ilə əlaqələrimin çox zəif olması asılılığı gücləndirən, bir növ maddiləşdirən amillər idi.

Ünvanımız- SSRİ, Azərbaycan Respublikası, Bakı, Lenin prospekti³⁴ 66, poçt indeksi 370007, iş yerimiz isə bu ünvanda yerləşən XTİİ-nun bizə ayırdığı bir otaq (bir az sonra iki otaq) oldu.

Birinci növbədə bir ingilis dili müəllimi işə götürməyi qərara almışdım. Azərbaycan Dövlət İqtisad İnstitutunda bir qrup iqtisadçılara ingiliscə danışmaq dili öyrədən Bəylər Hacıyevin dərsləri xoşuma gəlmişdi və o, çox tərəddüd etmədən dəvətimi qəbul etdi (Hal-hazırda B.Hacıyev Xəzər Universiteti beynəlxalq tələbə və mütəxəssislər şöbəsinin müdürüdür)*.

R.Rəhimov XTİİ mühasibat və kadrlar şöbəsinin universitetimizin uyğun işlərini də aparmasını təklif etdi, lakin mən nəzakətlə buna etiraz edib mühasib, eləcə də kadrlar şöbəsi və dəftərxanada işləyəcək 3 nəfəri kənardan işə götürdüm.

Tanışlarım xeyli əvvəl universitet qurulması ideyasından xəbərdar idilər, tanış olmayan mütəxəssislərin ətrafıma cəmlənməsi isə qısa bir zaman öncədən başlamış və yeni könüllülər gəlməkdə davam edirdilər. Namizədlik dissertasiyalarını mənim rəhbərliyim altında yazmış və müvəffəqiyyətlə müdafiə etmiş iki gənc- Əfqan Aslanov və Tofiq Quliyev riyaziyyatçılara olan ilkin tələbatı artıqlaması ilə ödəyirdilər (onlardan birincisi indi Xəzər Universiteti iqtisadiyyat və menecment fakultəsinin dekanı vəzifəsində çalışır, ikincisi isə hal-hazırda ABŞ-da yaşayır). Bir az sonra onların sırasına kompyuter elmləri üzrə mütəxəssis Bəxtiyar Sirəcov da qoşuldu (O, xeyli müddətdir ki, Azərbaycandan kənar, gərək ki, Avstriyada yaşayır). Tarix və beynəlxalq münasibətlər sahəsini tarix elmləri namizədləri Eldar Namazov (indiki Azərbaycan Respublikası prezidentinin siyasi məsələlər üzrə keçmiş müşaviri) və Roza Arazova (indiki Xəzər Universiteti tarix departamentinin müdiri) təmsil edirdilər. Biologiya, biofizika, ekologiya və coğrafiya üzrə işçi qrupa üç nəfər daxil idi- İsmət Əhmədov (sonralar Xəzər Universitetində Biologiya departamentinin müdiri və ümumtəhsil tələblərinə aid təbiət elmləri bölməsinə məsul şəxs), Asəf Əsədov (sonralar Xəzər Universiteti bio-tibbi fizika departamentinin müdiri və prorektor vəzifələrində çalışmış, hal-hazırda Kənd Təsərrüfatı Nazirinin müşaviridir), Şahin Pənahov (sonralar Xəzər Universiteti hüquq və sosial elmlər fakultəsinin dekanı olmuş, hal-hazırda bu universitetdə Coğrafiya və ətraf mühit araşdırmaları departamentinin müdürüdür).

* Bu və aşağıdakı digər vəzifələr bu yazının ilk dəfə çap olunduğu (Xəzər View- Xəzər Xəbər curnalı №№ 10-14; 19-27 1996-1997) ilə aiddir.

İqtisadiyyat və idarəetmə sahələrinə məsul iki nəfər idi- Saleh Məmmədov və iqtisad elmləri namizədi Samir Vəliyev (hal-hazırda Xarici İqtisadi Əlaqələr Nazirliyində şöbə müdürüdür). Bir az keçmiş B.Hacıyevin tövsiyəsi ilə dosent Hüseynağa Rzayev də ingilisdilli təhsillə bağlı işçi qrupumuzun üzvü oldu (sonralar Xəzər Universitəsində departament müdiri, prorektor vəzifələrində çalışmış, hal-hazırda humanitar elmlər fakültəsinin dekanıdır).

Müzakirələrimiz adətən iki istiqamətdə gedirdi. Birincidə mən universitəmizin nə cür qurulacağından, haraya getdiyimizdən, Avropa və Amerikadakı məşhur universitələrin tarixindən və bu gündən söhbət açır, məruzələr edir, hisslərimi cilovlamır, planlarımı gizlətmir, əksinə, yaxın gələcəyimizi tam təsvir etməyə çalışırdım. Bu cür söhbətlər, müzakirələr, sual-cavablar eyni zamanda ruh yüksəkliyi əmələ gətirir, işə həvəs yaradırdı. Pessimistlər, söylədiklərimin həyata keçirilməsinə şübhə ilə baxanlar da vardı (məsələn Tofiq), bir fikir söyləməyə tələsməyən və gözləməyi üstün tutanlar da. Amma çox sevinən, dediklərimə inanan, "bircə köpəy uşağı mane olmasın" deyənlər də vardı (məsələn Bəylər). Bu cür müzakirələr mənə çox vacib bir həqiqəti də anladı- iri və yeni ideya və prinsipləri xırdalayaraq addım-addım həyata keçirməliyik, əks halda həmkarlarımdan mənə həmfikir olacaqları ehtimalı böyük deyildi. Bir də ki, söylənilənlər praktikada sınaqdan keçə-keçə anlaşılacaq və sınınanacaqdı və ətrafdakılarda tam inam yalnız xeyli yol getdikdən sonra yaranacaqdı. Xüsusilə yeni yol getməyə qərar vermiş sərbəst düşünən, təşəbbüskar şəxslər özləri xeyli öyrənməli, görüb-götürməli, büdrəyə-büdrəyə qamətlərini düzəltməli idilər.

Bu, hər biri müəyyən sahədə qabiliyyət sahibi olan insanları öncədən Qərbi Avropaya və ya ABŞ, Kanada, Yaponiya kimi ölkələrə göndərməyə mənə imkanım yox idi, əlbəttə bu işi xeyli yoluna qoyar, daha cürətli və iri addımlarla irəliləməyimizə səbəb olardı. Biz isə azuqəmizin azlığına, silahlarımızın köhnəliyinə baxmayaraq "yolçu yolda gərəkdir" deyə yola çıxmışdıq.

İşimizin ikinci tərəfi ilkin dörd ixtisas üzrə tədris planları hazırlamaqdan ibarətdi. Bu, yerə enməyi tələb edən iş eyni zamanda bir məşq toplanışına bənzəyirdi. Adətən mən növbəti ixtisası xarakterizə etməkdən başlayır, tədris və elmi baxımdan bir sıra özəllikləri qeyd etməyə çalışırdım. Sovet təhsil sistemində bu sahədə mövcud olan tədris planlarının güclü və zəif cəhətlərini nəzərdən keçirərək, digər ölkə universitələri ilə tutuşdurmağa cəhd edirdim. Sonra mütəxəssislər bir həftəyə kimi yeni tədris planı layihəsini təqdim edir, yeni müzakirələr başlayır və bir variant üzərində dayanırdıq. Bu variantın qətiləşmiş və sonralar yeni müzakirələrə ehtiyacı ola bilən iki hissədən ibarət olduğunu boynumuza alaraq, digər tədris planlarına doğru üz tuturduq. İşimizdə yeknəsəkliyə yol verməmək, axtarışsız keçinməmək hisslərini hər vasitə ilə vurğulamağa çalışırdım.

XTİİ elmi şurasında İngilisdilli Azərbaycan Universitəsinin yaradılmasının əsas məqsədi, məqsədə çatmaq yolları, ilk fəaliyyət ilində hansı strukturların yaradılacağı, kadr məsələləri, tədris planları və onların tərtib prinsipləri kimi məsələlər haqqında məruzə etdim və qısa müzakirə keçirildi.

R.Rəhimov tədris planlarının bir neçə ali məktəb və mütəxəssislərə rəyə göndərilməsini israr etdi. Buna bir ehtiyac olmadığına baxmayaraq biz bu işi də gördük.

Açıq səmada ilhamla qanad çalan, yuva qurmaq üçün dimdiyində çöp tez-tez aşağı enən quşların cikkiltisi Rəhim Rəhimovun əməyilə gül-çiçəyə bürünmüş həyatı başına

götürürdü. Mən bu xırda quşları məhəbbətlə izləyir, külək və yağışlar başlayana kimi yuvanın tikilib qurtarmasını istəyirdim.

Sovet hakimiyyəti dövründə həmişə qara boyalarla təsvir edilən 28 may gününü ilk dəfə milli istiqlal günü³⁵ kimi bayram etdik.

Dünyamız dəyişməkdə idi.

14. HAVA TUTULUB AÇILIR...

Mayın 30-da "Bakinskiy raboçiy" qəzetində universitəmiz haqqında daha bir məqalə çap olundu. "Vnimanie: podrobnosti" bölümündə verilmiş "Konvertiruemyy diplom" sərlövhəli bu yazıda İngilisdilli Azərbaycan Uni-versitəsi haqqında geniş söhbət açılmışdı.

İşin başlanğıcından xəbəri olan müxbir, universitənin yaradılması ideyasından bu günə kimi mənim işə başçılıq etdiyimi bilirdi və görünür ki, qarmaqarışıq adlar və vəzifələr kələfinin açılışı üçün başını ağrıtmamış və ya buna heç fikir verməmiş, məni rektor sözü ilə təqdim etmişdi.

Rəhim müəllim bərk hirslənmişdi. Nəyə hirsləndiyini də tam açmırdı, ancaq nazir R.Feyzullayevin də məqalədən çox alındığını mənə dedi. Mən sadələvh görkəmlə "Rəhim müəllim, yəqin mənim qəzətdə prorektor kimi deyil, rektor kimi verilməyim nazirlikdəkilərin xoşuna gəlməyib" deyə açılışmaq üçün ona kömək etdim.

-Bəs nə deyirsən, nazirin xoşu gələrmə ki, dönə-dönə ideyanın sənə məxsus olduğu qeyd edilsin, üstəlik də səni sənəddəki kimi deyil, rektor kimi təqdim etsinlər? Onda başqaları nəyə lazımımıymış? - deyə Rəhim müəllim məni topa-tüfəngə tutdu.

Dilim yenə dinc durmadı:

- Rəhim müəllim, nazirə deyin ki, mən İngilisdilli Azərbaycan Universitəsinin tədris və elmi işlər üzrə prorektor, həmin universitənin rektorundan dönə-dönə üzr istəməyə hazırım. Bu indi mümkün olmasa da gələcəkdə rektor seçilən kimi onun hüzuruna gedib "bir zamanlar məni rektor kimi qələmə verdiklərinin böyük səhv olduğunu" söyləyəm. Bundan başqa daha nə edə bilərəm, deyin, ona da mən hazır.

Rəhim müəllim mənim sözlərimə münasibətini başını bulamaqla bildirdi. Bu vəziyyətdə belə atmacalı sözlərə başqa cür qarşılıq vermək mümkündürmü?

Universitə rektorları işimizlə maraqlanmağa başlamışdılar. Bu marağın həmişə xeyirxahlıqdan və hər şeyi bilmək arzusundan doğduğunu söyləyə bilmərəm. Dörd ali məktəb - Bakı Dövlət Universitəsi, Azərbaycan Dövlət İqtisad İnstitutu, Xarici Dillər İnstitutu və Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunun bizim universitəyə münasibətlərinin soyuq ola biləcəyi ehtimalı mövcuddu.

Bakı Dövlət Universitəsinin o zamankı rektoru tanınmış riyaziyyatçı Mirabbas Qasımovla söhbətimizin əsas mövzusu yeni yaranan universitənin perspektivləri və beynəlxalq münasibətlər ixtisasının ideologiyası oldu. Mən Qasımovun suallarına hərtərəfli cavab verir, yeni universitənin mühüm cəhətlərini qabarıq göstərməyə çalışır, geniş beynəlxalq əlaqələrin necə qurula biləcəyindən danışır, ingilis dili və digər xarici dillərin xüsusi rolunu vurğulayırdım. Deyəsən bu söhbət Mirabbas müəllimi bərk tutmuşdu və o, mənə... yeni universitəni Bakı Dövlət Universitəsinin bir fakultəsinə

çevirməyi təklif etdi. "Bu iş bir az sərbəstlik və çeviklik tələb edir, həm də hüquqi cəhətdən bu təklifi əsaslandırmaq çox ağır olar" deyə yaxamı kənara çəkdim.

Bu arada XTİİ-da İstanbul Universitəsinin menecment kurslarını təşkil etmək üçün Bakıya gəlmiş Turan Yazqanla tanış oldum. "Türk dünyası araşdırmalar vakfı"nın müdiri kimi geniş fəaliyyət göstərən T.Yazqan yeri gələndə kəskin ifadələr işlətməkdən çəkinməzdi. "Yazıq Azərbaycan türkləri, əvvəlcə rusca oxumağa məcbur idilər, indi də siz onları ingiliscə oxumağa təhrik edirsiniz" deyə o, məni qınadı. Mən pərt oldum. Buna səbəb hər şeydən əvvəl məqsədimin düzgün anlaşılmaması, düzgün qiymətləndirilməməsi idi. İngilis dili və ya digər xarici dillər mənə görə dünyaya qovuşmaq üçün bir vasitə rolunu oynayır, oxumaq və elmi araşdırmalar aparmaq üçün böyük üstünlük verirdi. Öz mədəniyyətimizi dünyaya anlatmaq üçün xarici dillər bizə geniş meydan açır. Digər səbəb isə "maral oxlandı köksündən"³⁶ məsələsi idi, mənim azərbaycanpərəstliyim, azərbaycan dilini və ədəbiyyatını həddindən çox sevməyim idi. Azərbaycanlılığa ziyan gətirən, azərbaycan dilini kölgədə saxlayan cərəyanlara qarşı güclü müqavimət arzusunda idim. İngilisdilli təhsilin dilimizə və mədəniyyətimizə bir soyuqluq gətirə bilməsi ehtimalını duyurdum. İngilis dili olmadan da qərb mədəniyyət imperializminin basqısı göz qabağında idi. Zehnimi məşğul edən məsələlərdən biri də universitədə azərbaycan dili, ədəbiyyatı, tarixi və mədəniyyətinin çox yaxşı tədris edilməsi və öyrənilməsi idi.

Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunun rektoru Yaqub Məmmədovun (sonralar Milli Məclisin sədri və ölkə prezidenti vəzifəsinin icraçısı) mənimlə görüşmək istədiyini eşitdim. Görüşün təşkili hər ikimizi yaxşı tanıyan bir şəxsə həvalə edilmişdi və onun çətinlik çəkdiyini görüb

- Mən kiçiyəm, o böyük, mən onun yanına getməliyəm, görüş vaxtı təyin edin, dedim.

Əvvəlcədən razılaşdırılmış vaxtda Y.Məmmədovun kabinetində idim. O, məni gözləyirdi və salamladıqdan sonra birbaşa mətləbə keçdi:

- Eşitmişəm bir universitə açıbsınız, nə universitədir o?

Sual cümləsinin quruluşu və intonasiya Yaqub müəllimin hücum əhval-ruhiyyəsində olduğunu göstərirdi. Mən bu şəkildə suala cavab vermək əvəzinə hörmətli rektorun fikrini bir qədər də açmasını gözlədim.

Yaqub müəllim də yavaşdı:

- Bir mənə izah edin görüm bu ingilisdilli universitə nə deməkdir?

Mən qısaca məsələnin məğzini açdım və bir misal olaraq iqtisadiyyatla, menecmentlə bağlı təhsilin xüsusiyyətlərindən, tədrisin nə cür aparılacağından, işin belə qurulmasının vacibliyindən söz açdım.

Yaqub müəllim deyəsən məni çaşdırmaq fikrinə düşmüşdü:

- Yaxşı, məndə siyasi iqtisad kafedrası da var, xarici dillər, o cümlədən, ingilis dili də. Məyər mən bu ikisindən sən dediyini təşkil edə bilmərəmmi?

Mən fikrimi bir az da inkişaf etdirib tədris planlarına qədər çatdırdım, bəzi mətləbləri və incəlikləri şərh etdim. Yaqub müəllim daha səbirlə görünməyə başladı. Harada oxuduğumu, nə vaxt və harada elmlər doktoru adını aldığımı soruşdu, hansı ölkələrdə olduğumu xəbər aldı.

Söhbətin rahat yola düşdüyü bir zaman birdən-birə intonasiya yenə dəyişdi.

- O tibbi-bioloji fakültə nədir? Necə yəni tibb?- deyə hörmətli rektor təəccübünü və daha çox etirazını bəyan etdi.

Mən məsələnin yoğunlaşmasını istəmirdim və ekologiya üzrə mütəxəssislərin ölkəyə çox lazım gəldiyini yada salaraq tibbi-bioloji fakültəmizdə hələlik yalnız bir ixtisas-ekologiya üzrə tədris aparılacağını bildirdim. Lakin Yaqub müəllim razılaşa bilmirdi.

- Kim verib əmri bu universitetin yaradılması haqqında? Hansı ixtiyarla?

Mən soyuqqanlıqla

- Vallah, bu Nazirlər Kabinetinin qərarıdır, bir çox nazirliklər və dövlət idarələrinin bəyənməsindən sonra Baş nazir imzalayıb, - deyə qeyri-ixtiyari əlimlə rektorun yazı masası üzərindəki telefonu göstərdim.

Yaqub müəllim yenə ötkəm, amma daha barışçı səsle

- nə ekologiyadır öyrətmək istədiyiniz?- sualına cavab istədi.

Mən ekologiyadan, onun biologiya, tibb, mühəndislik ilə əlaqələrindən, riyazi modellərdən və s. söhbətə başladım. Yaqub müəllim get-gedə sakitləşdi, bir az sonra mehribanlaşdı və güman edirəm ki, konflikt aradan qalxdı.

O, məni ötürəndə imkan daxilində öz köməyini əsirgəməyəcəyini də dedi və doğrudan da sonralar bir dəfə tibb fakültəsi ilə bağlı sözünün ağası olduğunu göstərdi.

Havalar tutulub-açılır, göy üzündə gah boz, gah qara buludlar topalaşır, küləyin istiqaməti tez-tez dəyişirdi. Bu düyün haradasa açılacaqdı. "Dolan bulud boşalacaq, bu hökmüdür təbiətin".³⁷ Təbiət şıltaqlıq etmir, sadəcə öz rəngbərəngliyini nümayiş etdirir, öz qanunlarını tətbiq edirdi.

15. ZƏLZƏLƏ

Universitetimizdə oxuyacaq ilk tələbələrini seçmək üçün qəbul imtahanlarına hazırlaşırıdık. Lazımı sənədlər qaydaya salınmış, imtahan fənləri üzrə suallar tərtib edilmiş, həmçinin abituriyentlər üçün məsləhət saatlarının təşkil edilməsi, abituriyent və valideynlərlə imtahanqabağı görüşlər keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdu. İctimai rəy formalaşdırmaq məqsədilə iyun ayının əvvəllərində bəzi addımlar atmağı qərarlaşdırıdık. Qəzetlərdə universitetimizin məziyyətləri və üstünlükləri barədə söhbət getdiyini yuxarıda qeyd etmişdim. Növbəti addımlardan biri tələbə seçmə qaydaları və qəbul imtahanları barədə qəzetlərdə elan verilməsi idi. Təhsil sistemi, qəbul imtahanları, zəruri sənədləşmə və məzun olma prinsipləri ilə zənginləşmiş tələbə qəbulu elanı cəzbedici olmalı idi.

Digər güclü təbliğat vasitəsi olaraq milli televiziya da çıxışlar planlaşdırılmışdı. Gənclər və valideynlərin ürəklərindən keçənləri sağlam, cazibədar və etibarlı bir şəkildə və tərzdə onlara söyləmək üçün, onlarda inam yaratmaq üçün televiziya əvəzolunmaz bir vasitə idi. Ekran seyrçilərinin bol olduğu bir vaxta düşən verilişdə gənclər redaksiyasının aparıcısı bizi təqdim etdi və sözü mənə verdi. Bu günə qədərki verilişlərdə iştirakım əsasən riyaziyyatla bağlı məsələlər, uzaq səfərlər, maraqlı hadisələr haqqında söhbət və müsahibələrdən ibarətdi. Bu daha məsuliyyətli görüşdə biz (Hüseynağa Rzayev, Bəylər Hacıyev və mən) tamaşaçılarla birbaşa ünsiyyət qurmalı, universitetimizin bu günümüze və gələcəyimizə gərəkli elm və təhsil ocağı olduğundan inandırıcı və səmimi bir söhbət açmalıydık. Mən məhz bu istiqamətdə danışdım, hansı

dəyərləri əsas tutduğumuzu, yaxın gələcəkdə nə işlər görəcəyimizi söylədim, aparıcının yolüstü suallarına cavablarla bu məsələləri müxtəlif tərəfdən işıqlandırmağa çalışdım. Söhbətin təbii axarı mənə aparıcının varlığını unutturmuşdu və sözü növbə ilə Hüseynağa və Bəylərə verdim. Hüseynağa müəllim ingilis dilinin ümumi və xüsusi məqsədlərlə tədrisi barədə, Bəylər müəllim isə ixtisaslar və qəbul imtahanları barədə məlumat verdi. Aparıcı bu "çox vacib və vaxtında yaranmış ali məktəbə" uğurlar dilədi, özü demişkən, ləzzətlə son akkordları vurdu. "Gözəl oldu", "alqışlar" deyə-deyə o, bir neçə həmkarı ilə bərabər bizi yola saldı.

Bir neçə gündən sonra Bakıdan və Azərbaycanın müxtəlif rayonlarından zəng etməyə, universitəimizin qəbul şərtləri ilə maraqlanmağa başladılar. Telegörüşün aparıcısı "telefon zənglərinin əlindən dincliyimiz yoxdur, verilişin təkrar olunmasını xahiş edirlər" deyə bizi sevindirdi.

Həm qəzetlərdəki tələbə qəbulu haqqında elanın, həm də televiziyaadakı çıxışımızın əks-sədası aləmi bürümüşdü. Amma sən saydığını say, gör fələk nə sayır. Sərin küləyin zümzüməsi və yaşıl ağacların sirli pıçıltısı altında düşüncələrə dalan insan oğlu tezliklə zəlzələ baş verəcəyini, aləmin alt-üst olacağını ağına gətirirmi?

Televiziya keçirdiyimiz görüşün aparıcısı yanımıza gəldi. O, bu verilişin bəzi "adamlarda narazılıq və narahətçilik doğurduğunu" duymuşdu. Lakin tamaşaçıların xahişini və televiziya rəhbərlərinin xoş məramını əsas tutaraq bəlli gündə və saatda həmin görüşün videoyazısını yenidən efirə buraxacaqlarını dedi. Həmin gün biz də ekran qarşısında əyləşmişdik, lakin görüşün təkrarı verilmədi. Aparıcı videoyazının birdən-birə sirli şəkildə yoxa çıxdığını xəbər verib, "başım çıxmır bu universitənin onlara nə ziyanı var?" deyə bizdən üzr istədi.

Daha bir neçə gün keçdi. Xalq Təhsili naziri R.Feyzullayevlə şəxsi əlaqəsi olan, müxtəlif adamları qiymətli şəkildə "güləşdirməkdən" sonsuz ləzzət alan, şayiələrə bəzək-düzəklə parıltı verməyi sevən bir gənc tanışım "xəbər var" deyə yanıma gəldi:

- R.Feyzullayev yanındakı bir neçə məsul şəxslərə "Biz Hamletdən geri çəkilirik" komandası verdi. Deyəsən sənə əleyhinə yönələn güclü qüvvələr var. Məncə Bakı Dövlət Universitəindən və bəzi başqa yerlərdən nazirə ultimatumlar daxil olur, sizə "dərs verilməsini" tələb edirlər.

"Qoy olsun" deyə mən saymazlıq etdim. Xüsusi bir təhlükə görmürdüm, nə ola bilərdi ki? Böyük təhlükənin mövcudluğuna şübhəm və kiçik təhlükə varsa onu dəf etməyin mümkünlüyü, onun mənbə və məzmun cəhətdən qeyri-müəyyənliyi məni arxayınlaşdırır və sakitləşdirirdi. Bu səbəblə mənə necə "dərs verəcəklərini" təhlil etmək həvəsində deyildim. Quran-i Kərim də belə buyurur- "Bilmədiyin bir şeyin dalına düşmə, buna görə qulaq, göz və ürək- hamısı sorğuya çəkiləcəklər"(XVII, 36/38).

Məndə özünü biruzə verən zəif cəhətlərdən birini qeyd etməklə məsələnin bir az da aydınlaşacağını güman edirəm. Müxtəlif şayiələr, qıcıqlandırıcılar, xoşagəlməz dediqodu və xəbərlərin üzərindəki dumanı mümkün qədər tez qovmağa çalışmaq, mənbələrini axtarmaq, onları önləmək əvəzinə arxayınçılıq və gözləmə hissləri həmin an mənə daha yaxın olur. Bu qeyri-müəyyənlikdə hədəfi axtarmaq istəmir, üzə çıxarsa onu yaxından gördükdən sonra hərəkətə keçməyin kifayət edəcəyini düşünürəm. Hərbdə olduğu kimi, bu vəziyyət hədəfi düzgün nişan alma ehtimalını çox artırırsa da, vaxt çatışmazlığına və təhlükənin böyüməsinə gətirə bilər. Şahmatda belə hal "profilaktik gedişin vaxtında edilib-edilməməsi" məsələsinin müzakirəsinə gətirib çıxarır. Zənnimcə

gerçək həyatda "profilaktik gedişə" xor baxmağımın əsas səbəbi temp itirmək narahatçılığı deyil. Təhlükə qeyri-müəyyənliyini araşdırmaq üçün zəif tərəf kimi müəyyən xoşagəlməz adamlarla görüşlər keçirilməsi zərurəti, mümkündür ki, bilincaltında güclü müqavimət yaradır. Bəlkə də elmi tədqiqatla məşğul olan adamlarla siyasətçilər və xalis biznes adamlarının düşüncə quruluşundakı mühüm fərq burada özünü biruzə verir?! Bəzi xoşagəlməz və ikinci dərəcəli hesab edilən praktik çalışmalara həvəs xəfifləyir, qəlbəyatan nəzəri və praktik tədqiqatlara keçid daha gözəl və mənalı əməl kimi tədqiqatçını öz arxası ilə aparır.

Rəhim müəllim məni yanına dəvət etdi. O, çox fikirli görünürdü, mənim sualedici diqqətlə onun üzünə baxdığımı görüb

- Xalq Təhsili Nazirliyindən zəng etmişdilər, burada ol, komissiya kimi bir şey təşkil olunub, gəlib işini yoxlayacaqlar, - dedi.

- Nə işimi?- deyə mən özümdən asılı olmadan artıq söz-söhbətdən bezdiyimi hiss etdirdim, digər tərəfdən isə əlavə məlumat almaq istədim.

-İndi gələrlər, görərik. Allah axırını xeyir eləsin.

Rəhim müəllim cavabı və əhvalı ilə "xeyir" notunun səslənməyəcəyi ehtimalının daha böyük olduğunu hiss etdirirdi. Bu komissiyanın nə istədiyindən yəqin ki, onun da səhih xəbəri yoxdu.

Təhsil Nazirliyinin nümayəndə heyətinə nazirin birinci müavini Fikrət Babayev başçılıq edirdi. O, "işləriniz necə gedir?" deyə mənə müraciət etdi. Mən gördüyümüz işləri qısaca təsvir etdim və eləcə də onların bir neçə kiçik suallarına cavab verdim. Lakin işlərin pis getmədiyini nümayiş etdirən cavablarımın həvəslə dinlədilmədiyi aşkar görünürdü.

Fikrət müəllim iki səhifəlik bir yazını stolun üstünə qoydu və üzümə baxmadan astadan davam etdi:

-Nazirlikdə -tələbə qəbulu üçün hazırlığınız yoxdur- fikri yaranıb və məsləhətləşib belə qərara gəlmişik ki, bu işi dayandıraq.

Bədənimdən sanki soyuq bir cərəyan keçdi, və mən birdən-birə partladım:

- Necə yəni hazırlığımız yoxdur? Hər cür hazırlıq apardığımızı sizə söylədiyimdən heç bir dəqiqə keçməyib, suallarınıza da tam cavab verdim. O kimdir ki, nazirlikdə oturub teleskopla bizim burada hazır olmadığımızı seyr edir?

Nümayəndə heyətinin daha bir üzvü- B.Xankişiyev məni sakitləşdirməyə çalışdı:

- Hamlet müəllim, nazirlik birdən-birə bu fikrə düşməyib ki?! Müəyyən məsləhətləşmələr aparılıb və nəticədə bir akt tərtib olunub, budur o akt da qarşımızdadır, ən yaxşısı bu sənədlə tanış olmaq deyilmi?

Sənədi³⁸ oxumağa başladılar, özümü məhkəmədə boynunu büküb hakimlərin səhv, ancaq qəti qərarını dinləyən müqəssir rolunda görürdüm.

Bu akt oxunduqdan sonra ən azı iki məsələ mənə tam aydın oldu. Birincisi, ziddiyyətlərlə dolu və tələm-tələsik tərtib olunmuş bu yazı qərəzli idi, obyektiv gerçəklikdən çox uzaqdı və formal-inzibati xarakter daşıyırdı. İkincisi daha dəhşətli bir nəticədən ibarətdi-dünyaya göz açmaqda olan körpəni yerindəcə məhv etmək əmri gəlmişdi və bu əmr etiraza yer qoymaz formada idi. Sonrakı açıq və üstüörtülü söhbətlər də göstərdi ki, "bu il qəbul imtahanları aparmağın mümkün olmadığı" adı altında əslində yenidən başlanılmış işə xitam verilməsi dayanırdı. Parisi dağıdan qüvvə nə qədər

Dərviş Məstəli şahla³⁹ bağlı idisə, universitəmizi yoxa çıxaran səbəb də o qədər "tədris ilinə hazırlığın olmaması" idi.

Ən maraqlı və ağlar-güləyən cəhətlərdən biri bu aktın hazırlanmasından qəti xəbərim olmadığına baxmayaraq, müəlliflər arasında mənim də yer almağım idi, ölüm hökmündə mənim də imzam tələb olunurdu. Digər gözəçarpan xüsusiyyət bu aktın tərtib olunma tarixinin təhrif edilərək qəsdən bizim qəbul elanlarımızdan əvvələ çəkilməsiydi; belə vacib sənədin vaxtında hazırlandığı şübhə doğurmamalı idi. Doğrudan da, məhvetmə əməliyyatı "məsləhətləşmələrdən" keçmişdi.

Akt nazirliyin üç nümayəndəsi tərəfindən imzalanmış şəkildə bizə təqdim edildi. Fikrət müəllim məsələnin artıq həll edilmişliyinin hamıya bəlli olduğunu dərk edərək... bizə kiçik "yaxınlıq" göstərdi:

- Vallah, iş bizlik deyil, özünüz yaxşı bilirsiniz. Biz imzalamışıq, siz də imzalayın, biri sizdə qalsın, biri bizdə.

Rəhim müəllim öz nüsxəsini imzaladı. Kağızı mənə uzatdılar, "əlvida, xəyalda qurulan universitə". Mən artıq sakitləşmişdim, həyəcanım yox olmuşdu (və ya içimdəydi), deyəsən başım da rəvan işləməyə başlamışdı.

Dayandığımı və azca fikirli olduğumu görüb imzalamaq üçün bir qələm də uzatdılar. Mən qələmi götürmədim:

- Hər kəs öz qələmi ilə qol çəksə yaxşıdır. İndi cibimdə qələmim yoxdur, icazə verin sabaha kimi sənəd məndə qalsın.

Mənim zarafat etdiyim, ya ciddi danışdığım həmkarlarıma aydın olmadı. Çox güman ki, mənim sarsıldığımı və nəticədə özümü sındırmamaq əlaməti kimi kiçik şiltaqlıq etdiyimi nəzərə aldılar və kiçik narazılıqlarını da gizlətmədən

- Nə olar, sabah imzalayıb göndərərsən, və ya biz gəlib götürərik- deyə vidalaşib yola düzəldilər.

Mən qapıdan çıxarkən Fikrət müəllimi təklədim:

- Fikrət müəllim, düzünü deyin, bu nə məsələdir? Birdən-birə nə oldu?

- Hamlet müəllim, "dostların və qeyri-dostların" hücumu keçiblər. Məsələ razılaşıdırılıb, biz sadəcə icraçıyıq. Özünə əziyyət vermə.

Mən geri Rəhim müəllimin yanına qayıtdım, fikrini təkbətək bilmək istəyirdim. Onun da hayıfslandığı göz qabağında idi. Lakin, məndən çox təcrübəli olan, hökumətlə oturub-durmuş bu möhtərəm kişi baş verən hadisələri birqiymətli və bilavasitə qəbul edir, mənim uşaqlıq etdiyimi vurğulayırdı:

- Hamlet, bala, əgər vəziyyətdə bir işıq ucu olsaydı, mən hiss edərdim və sənə deyərdim. Yoldaşları çox nahaqdan bir az özündən incik saldın, məsələ ən yüksək səviyyədə razılaşıdırılmasaydı belə akt meydana gəlməzdi. Gördün ki, mən də imzaladım, sən özünü ayırmağın kimə və nəyə lazımdır, o cümlədən özünə də lazım deyil. Dünya qurtarmadı ki, hələ sən çox işlər görə bilərsən. O sənədi imzala, sabah göndərək getsin, gərək hiss edəsən ki, sən imzan olmasa da onlar işi istədikləri istiqamətə yönəldə bilirlər.

Mən Rəhim müəllimlə sağollaşıb evə getməyi qərara aldım. Amma bir az Xəzərin sahilində gəzişərək özümü tam ələ almağa çalışdım. Bilmirəm necə olub ki, ruh yüksəkliyim dağların yüksəkliklərinə, kefsizliyim isə dənizin görünməz dərinliklərinə can atır. Ümumiyyətlə, dəniz məndə birqiymətli və biryönlü hisslər doğurmur. Dənizin bir-birilə öpüşən dalğaları, geydiyi gözəllik donunun gah mavi, gah zümrüd çalarları,

günəş şüalarını və ay işığını öz suyunda çimizdirib sığallaması xoş xəyallara meydan açır. Ondakı gözəgörünməzlik və əlçatmazlıq, hirs və dəyişkənlik, qaramtılıq və qaraqabaqlılıq isə bəzən məni qəm ilə dəmləndirir, həsrətə yol açır, gücsüzlüyümü yada salır və zaman-zaman bu duyğular birləşib, bir-birinə sarmaşib vahiməyə bənzər hisslər də yarada bilir. Qarışıq fikir, xəyal və düşüncələrimi dəniz kənarında ipə-sapa düzüb evə döndüm.

16. ÜSYAN

İyun çox "qızgın" ay oldu. Qəzet və televiziyaadakı xoş görüntülərlə tələbə və valideyn müraciətləri ilə dolan mənalı günlər birdən-birə Xalq Təhsili Nazirliyi və Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə institutunun birgə komissiyası tərəfindən fəaliyyətimizi dayandırmaq tələbi ilə əvəz olundu. "Məsləhətləşmələr" nəticəsində bu komissiyanın beş nəfər səlahiyyətli şəxsdən ibarət olması təbii hesab edilmişdi: Xalq Təhsili Nazirliyinin üç rəhbər işçisi, Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə institutunun rektoru və mən- yeni universitetin başçısı.

Dörd nəfər sənədi imzalamış və mənim də imzalayacağıma şübhə etmirdilər. Sovet İdarəetmə sistemində çoxillik təcrübədən keçmiş hamının eyni fikrə gətirilməsi metodu bizim hala tətbiq olunurdu. "Özünü cəmiyyətə qarşı qoymaq" Sovet cəmiyyəti tərəfindən yaxşı qarşılanmırdı.

Lakin, mən başladığım işi yarımçıq qoymaq fikrində deyildim, bu işin davam edəcəyinə inam məni tərk etmirdi. İlliklərimə qədər işləmiş bu ideyanın həyata keçirilməsini özümə vəzifə və borc bilirdim. Belə olan halda yalnız bir yol qalırdı- üsyan etmək.

Üsyan zəruri idi. Xoşagəlməz nəticələrdən zərrə qədər də çəkinməyərək bu akta qol çəkməyəcəyəm. Bununla kifayətlənməyib əsaslı bir hücumda keçəcəyəm. Böyük siyasətçilərdən biri həmişə müdafiədə oturmağın üsyanı məğlubiyətə apardığını⁴⁰ boş-boşuna deməmişdi. Təhlil etməli, özümü hazırlamalısınız idim. Gecəm bu istiqamətdə dolaşan düşüncələrlə və onlardan bəzisinin kağız üzərinə köçürülməsilə tamamlandı.

...Yalan və ikiüzlülük uşaq vaxtından zəhləm gedən və yaxına buraxmadığım sifətlər idi. İndi isə yalanı doğru kimi qələmə verən bir akt quraşdırılmışdı və məndən ikiüzlülük göstərərək öz işimi mühakimə etməyi tələb edirdilər. Əlbəttə bu vəziyyət 30-cu illərdə fiziki ölümlə nəticələnən aktlaşmalarla müqayisə oluna bilməzdi. Lakin ideya, əməl ölümü göz qabağında idi, yalanın açıq-aşkar doğrunu üstələdiyi təsdiq edilirdi.

Mən bu akta qol çəkmədiyim halda komissiyanın qərarı etibarlı sayıla bilməz. Əgər mənim daxil olmadığım yeni bir komissiya yaradılsa, onun bənzər bir akt hazırlaması daha çətin olacaq və axır nəticədə Nazirlər Kabinetinin uyğun qərarı ilə uzlaşmayacaq. Yaranmış bu hüquqi vakkum mənə üsyanı davam etdirmək imkanı verəcək.

Hay-küy yaranması əlaqədar hökumət dairələrinin xeyrinə deyil, onlar düz işə əks olduqlarını nümayiş etdirən hər hansı bir hadisənin böyüməsinə onlar imkan verməməyə çalışacaqlar.

Komissiyanı yaradanlarda bir daxili narahətçilik hissi də olmalıdır, onlar müəyyən təzyiqə dözməyərək haqsızlıq etməkdədirlər. Onlardan asılı olmayaraq hadisələrin başqa səmtə dönməsini görə bəlkə də "şükür"lə qarşılayıb günahlarını yumaq imkanı əldə edərlər (gecə çalışmam ağla gələn hər türlü, o cümlədən, psixoloqi cəhətləri ortaya çıxarırdı).

Baş nazir bu işdən bixəbər ola bilməzdi. Siyasi gərginlik və saray çəkişmələrinin gücləndiyi bir zamanda bu universitetin taleyindən daha böyük məsələlər vardı onun qarşısında. Əgər bu ali məktəbin yaradılmasını (və mümkündür ki, mənim bu yoldakı aktivliyimi) onun siyasi rəqibləri və onlara yaxın olan elm-təhsil idarəçiləri qəbul edə bilmirsə, bu məsələnin bir aktla həll edilməsinə Baş nazir etiraz etməyəcəkdə ki.

Komissiyanın təşkilatçıları tam geri çəkilmək istəməyəcəklər, onların heysiyyəti və amiranəliyi buna imkan verməz. Mən isə son məqsəd olaraq hər iki tərəf üçün məqbul sayıla bilən ən azı bir güzəştli variant ortaya atmalıyam. Rəqiblərim və hökumət adamları münaqişəni böyütməmək və sülh yolu ilə aradan götürmək üzərində düşünərkən (ümid edirəm ki, belə dönüşün ehtimalı az olmayacaq) mənim təklifim işə yaraya bilər, onların qulağına pıçıldamaq kimi bir şey olacaq. Ağlabatan güzəştli variant olaraq indiki tələbə qəbulunu "hazırlıq şöbəsinə qəbulla" əvəz etməyi irəli sürəcəm. Bu, hörmətli hökumət adamlarımız üçün "istədiyimizi etdik, cüzi bir güzəştə", bizim üçün isə "fəaliyyətimiz zəiflədi, amma davam edir" demək olacaqdı...

Artıq hərəkət planı mənə aydın idi. Kiminsə tərtib etdiyi və digər dörd komissiya üzvü tərəfindən imzalanmış mətnə qol çəkməyəcəyimi elan edirəm. Bu mətnlə qəti razı olmadığımı bildirən bir sənəd hazırlayıram. Bu məsələlərə birbaşa cavabdeh olan adamın hazırladığı əsaslandırılmış sənədi tam imzalanmamış aktla yanaşı oxuduqda, bu aktın qərəzçiliklə yazıldığı hər kəsə aşkar olacaq.

Günortaya yaxın R.Rəhimova yaxınlaşdım. Müqəddiməsiz əsas məsələyə keçdim:

- Rəhim müəllim, o akta heç cür qol çəkə bilmərəm, haqsızlıq və yalan üzərində qurulmuş yazıdır. Əgər belə bir komissiya yaradılıbsa və mən də onun üzvü isəm, öz xüsusi fikrimi bildirmək ixtiyarım var. Budur həmin akta əlavə⁴¹ şəklində hazırladığım fikirlər, xahiş edirəm tanış olun, yəqin ki, onu Xalq Təhsili Nazirliyinə göndərməli olacağam.

Sənədi oxuduqdan sonra Rəhim müəllim heç nə demədi, ciddi və qaşqabaqlı bir görkəm aldı. Xalq Təhsili Nazirliyinə zəng etdi, gəlib "akta əlavəni" götürüb getdilər. Örtülü qapılar arxasında nə söhbətlər getdiyindən xəbərsiz idim. Hər halda mən sərrast bir atəş açmışdım və hər cür cavab gözlənilə bilərdi, o cümlədən toplardan yaylım atəşi də.

17. Şiltaq adamın yumşaldılması⁴² və ya
"biz yenə yaşadıq torpaq üstündə"⁴³

Xalq Təhsili Nazirliyinin əli ilə aktlaşdırılan ləğvətmə əməliyyatına mənim açıq-aşkar və yazılı surətdə etirazım cavabsız qala bilməzdi. Nazir R.Feyzullayev ehtiyatlı adam idi, qarışıq, qeyri-müəyyən və səs-küy yarada bilən işlərə münasibətini rəsmi şəkildə elan etməzdi. O, heç bir "iz" buraxmadan rəqibi mühasirə etməyə başlar, onu məngənəyə salaraq sıxmağa çalışardı. Ləğvətmə aktında da onun adı yox idi, bu arada o,

mənə qarşı hücumla başçılıq etməyə məcbur edilsə də, bunu üstüörtülü və dolayı yolla həyata keçirmək taktikasını seçmişdi.

Nazirin növbəti addımı "hazırlıq işlərinin zəif aparılması və kifayət etmədiyi" fikrini qanuniləşdirmək, əksəriyyətin belə düşündüyünü rəsmi şəkllə salmaq idi. Şıltaq adamı yumşaltmaq üçün onu təklmək zəruri idi. Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutunun (XTİİ) elmi-inzibati şurasına məsələni müzakirə etmək təklif olundu. Əlbəttə "ləğvetmə aktının" əsas müddələrinin bu şurada təsdiq ediləcəyinə "sifarişçilər" şübhə etmirdilər. Üstəlik mənim əsəblərimi qurdalamağı, kefimə soğan doğramağı da unutmamışdılar. Xalq Təhsili Nazirliyindən mənə telefonla zəng edərək zəhmli anonim səsle "şurada səhvlərini boynuna al və komissiyanın qərarının düzgün olduğunu söylə, yazdığın etirazın da həyəcandan doğduğunu qeyd et". Düşünməyə və ağızımı açmağa imkan vermədən söhbəti birdən kəsmək kimi sınıanmış üsul da tətbiq edildi.

XTİİ şurasının cəmi iki-üç üzvünü tanıyırdım. Bu institutun elmi işlər üzrə prorektor, iqtisad elmləri doktoru Vahid Axundovla aramızda səmimi və işgüzar münasibət yaranmışdı. Sovet ali məktəblərində qəbul edilmiş siyasi iqtisaddan fərqli olaraq Samuelson⁴⁴ tipli "İqtisadiyyata giriş" fənninin tədris olunmasını arzu edirdim və o, bu işi məmnuniyyətlə boynuna götürmüşdü. Öz təvazökarlığı və savadı ilə hörmət qazanmış bu alim indi Ölkə prezidentinin iqtisadi məsələlər üzrə müşaviridir.

Şuranın iclasında hansı məsələnin müzakirə olunacağından hali olan V.Axundov mənim nə düşündüyümlə maraqlandı və qısa fikir mübadiləsindən sonra mənimlə həmfikir olduğunu bildirdi.

İclasdan əvvəl Rəhim müəllim məni yanına çağıraraq "sən çıxış edəcəksən, elə et ki, sakitlik olsun, nazirliyi və "yuxarıdakıları" özümüzdə düşmən etməyə. Bu işlər belə getməz, bir az sonra hər şey yoluna düşər" deyərək nəsihət verdi.

İclas başlandı, bir neçə cari işlərin qısa müzakirəsindən sonra Rəhim müəllim "Universitətimizdə tələbə qəbulu ilə əlaqədar hazırlıq işləri XTN rəhbərliyinin və Hamletlə mənim daxil olduğumuz komissiya tərəfindən öyrənilmişdir. Hansı nəticəyə gəldiyimiz barədə Hamlet danışacaq",- deyərək sözü mənə verdi.

Mənim çıxışım, əksinə, hazırlıq işlərinin normal olduğunun isbatına yönəldi. Məndən sonra söz alan Vahid Axundov universitənin vacibliyindən, təhsil sistemimizdə yeni söz olduğundan danışdı və gördüyümüz işlərin tədrisə başlamaq üçün kifayət etdiyini söylədi. Rəhim müəllim narazı bir tərzdə "daha kimin nə sözü var" deyərək şura üzvlərinə müraciət etdi. Cəfər Vəliyev (indiki Mərkəzi seçki komissiyasının sədri) işlərdən az xəbərdar olduğunu bildirməklə bərabər, komissiyanın işinə şübhə ilə yanaşdığını da qeyd etdi. Yerdən məni müdafiə edən bir neçə səs də gəldi: "təzə işdir", "maraqlı işlər görürlər, gecə-gündüz işləyirlər", "kömək edən yoxdur, heç olmasa maneçilik etməsinlər". Düzü mən şura üzvlərindən bu dərəcədə xeyirxah münasibət gözləmədim.

Ən azı komissiyanın tərtib etdiyi aktın qeyd-şərtsiz qəbul edilmədiyi göz qabağında idi və mən cürətlənərək vəziyyəti rəsmiləşdirməyi təklif etdim:

-Rəhim müəllim, bəlkə səsvermə yolu ilə şuranın fikrini müəyyən edək.

Rəhim müəllim çox pərt olmuşdu; ən əvvəl, başçılıq etdiyi şura itaətdən çıxmışdı. Mənə qarşı hirsli isə çox təbii idi- əgər akta əlavə ilə mən Xalq Təhsili Nazirliyinin şəxsində yuxarı güclərə rəsmi etirazımı bildirmişdimsə, indiki çıxışım bəziləri tərəfindən onun nüfuzuna toxunmaq kimi qiymətləndiriləcəkdi (hərçənd ki, mənim

məqsədini qətiyyətlə Rəhim müəllimə qarşı çıxmaq deyildi). O, "yaxşı, qurtardıq" deyə birdən-birə iclasın bitdiyini elan etdi.

Şuradakı müzakirənin mənim xeyrimə olması aydın idi, lakin mən də bir az pərt olmuşdum, çünki barışıq yolu bağlanmış və üsyanı boğmaq üçün mütləq yeni tədbirlər görülməli idi. Düzü həmin an məni "ağıllandırmaq" üçün hansı daha kəsərli silah seçiləcəyini, nələr olacağını təxmin edə bilmirdim. Allah axırını xeyir eləsin.

XTİİ şurasının iclasından bir neçə gün sonra R.Rəhimov sabah Baş nazirin görüşünə gedəcəyimizi bildirdi. Universitetin yaradılması qərarı meydana çıxdıqdan sonra Baş nazirlə mənim görüşlərim təbii olaraq dayanmışdı. Get-gedə Z.Feyzullayevlə görüş və müzakirələrimiz də kəsildi; nazir universitetə ilə bağlı məsləhətləşmələri R.Rəhimovla aparmağa başladı.

Mən növbəti atışmanın Xalq Təhsili Nazirliyində olacağını daha təbii hesab edirdim və nazir R.Feyzullayevlə üz-üzə gələcəyimiz səhnəni qərribə bir maraqla gözləyirdim. Lakin, görünür ki, R.Feyzullayev belə bir görüşü istəmirdi. Səbəblərdən biri Azərbaycan Elmlər Akademiyası Riyaziyyat və Mexanika İnstitutunun iki sabiq əməkdaşının münafiqə əsasında üz-üzə dayanmasının xoşagəlməzliyi ola bilərdi. Göndərdiyim "akta əlavənin" gerçək dəlillərə əsaslanması, mənim təbiətimə az-çox bələd olması və bu məsələdə öz mövqemə müdafiə etmək qətiyyətimə duyması da onu açıq görüşdən çəkindirə bilərdi.

Baş nazir H.Həsənovla yeni görüş ərəfəsində məni qeyri-müəyyənlik duyğusu bürümüşdü və "bəh-bəhlə" qarşılanmayacağıma hiss edirdim.

H.Həsənovun köməkçisi "buyurun" deyə bizi içəri dəvət etdi. R.Rəhimov gözlənilmədən mənə "sən bir az burda dayan" deyib içəri təkçə girdi. Mən çaşıb qaldım, qaydadan kənara çıxan zərbə almış və pərt olmuşdum. Vəziyyətin mənim əleyhimə dəyişəcəyi şübhə doğurmurdu. Barmaqlarım sanki fikirlərimdəki ahəngsizliyi aradan qaldırmaq üçün dizim üzərində piano çalır, gözlərim istər-istəməz saata boylanırdı. İyirmi beş dəqiqəyə yaxın bir müddət keçdi, Rəhim müəllim kabinetdən bayıra çıxdı, başı ilə yavaşcadan "içəri keç" işarəsi verib, özü qəbul otağında əyləşdi.

Baş nazirin son işlər barədə aldığı birtərəfli məlumatlara inanmadığını və məni məhz məsələni aydınlaşdırmaq məqsədilə çağırıldığını zənn etmək olardı. İçəri girib salam verərkən H.Həsənovun sifətində gördüyüm ifadə isə vəziyyətin başqa cür və daha qatı olduğundan xəbər verirdi. Salama cavab verməsi ilə bütün qeyzini üstümə yağdırması bir oldu:

- Bu nədir, niyə aləmi bir-birinə qarışdırmısan? Nə hökuməti sayırsan, nə böyük-küçük, ağsaqqal başa düşürsən. Adamlarla yola getmirsən, məsləhətə qulaq asmırsan. Nə olub, dərəcəlikdir-nədir? Mən deyəsən səni yaxşı tanımamışam.

Belə kəskin məzəmməti gözləməyirdim və qəbul edə bilməzdim.

- İcazə verin...

- Nə icazə? Onsuz da hər şey mənə aydındır. Partiyadan çıxıbsan, nazirliklə dil tapa bilməyibsən, Rəhim müəllimi incidib dava salıbsan.

Mən gözləmə mövqeyində durmağın mənasız olduğunu anladım. Baş nazir kefi istədiyi söz və ifadələrdən istifadə edərək mənim davakar və haqsız olduğumu sübuta yetirmək istəyirdi.

- Üzr istəyirəm, dedikləriniz heç biri mənə aid deyil, vəziyyət tamam başqa cürdür. İcazə verin...

- Belə çıxır ki, mən düz demirəm? Bu qədər adam yalan danışmır ki. Başını aşağı salıb rahat işləyə bilməzdinmi? Əvvəlcədən deyərdin ki, iş bacaran deyiləm, bu vəziyyət də heç yaranmazdı.

Mən əməlli-başlı hirsləndim. Baş nazirin mənə doğru yönələn rəngbərəng ittihamları və ağızımı açmağa imkan verməməsi ən azı insafsızlıqdı. O sanki hadisələrə nüfuz etmə bacarığını unutmuşdu və ya bu cür cərəyan onu qane edirdi. Daha dözmək istəmirdim, islanmışın yağışdan nə qorxusu, sözlərimi ürəklə demək üçün ayağa qalxdım:

- Bağışlayın, əgər mənə söz vermək istəmirsinizsə, niyə buraya çağırırsınız? Sizə çatdırılan hər sözə inanırsınız, mənə aid bütün uydurulmuş məlumatları olduğu kimi qəbul edirsiniz, mənim söyləyəcəyim sözləri isə eşitmək istəmirsiniz. Bəlkə mən daha əsaslı və sübut-dəlilli fikir söyləyəcəm. Dörd-beş ay əvvəl məni bacarıqlı və işbilən bir adam hesab etdiniz, qərar imzaladınız, mənə iş tapşırıdınız. Mən də o qərarı yerinə yetirmək üçün bütün qüvvəmi sərf etmişəm. O zamandan sonra bir dəfə də olsun məndən nə işlər gördüyümü, nə çətinliklərlə qarşılaşdığımı soruşmayıbsınız və ordan-burdan daxil olan qeyri-obyektiv və qərəzli fikirlərə inanıb məni iş bacarmayan və bədrəftar kimi qələmə verirsiniz. Özünüz bilərsiniz, amma mən bu ittihamları qəbul edə bilmərəm, ya imkan verin işləyim, ya da verdiyiniz qərarı biryolluq ləğv edin, çıxım gədim öz işimə.

H.Həsənov sözlərimdən təsirləndi və bir az geri çəkilməyə, məni həmsöhbət kimi qəbul etməyə meylləndi:

- Nə olar, sənə də qulaq asarıq. Bir az hirslənmişdim, görürəm sən də hirslənibsən. Gəl bir az da sakit söhbət edək. Amma sənin ucbatından çox hay-küy qalxdığına nə deyə bilərsən?

Mən əhvalatı bütün çılpıqlığı ilə qısa cümlələrlə danışmağa çalışdım. Arada bir-iki dəfə qısa suallar verdi və partiyadan niyə çıxdığımı soruşduqdan sonra "eybi yoxdur" deməklə münasibətini də bildirdi. Sonra köməkçisini çağıraraq dedi:

- O aktı və Hamletin yazdığı cavabı gətir bura.

Akta əlavəni gətirdilər, aktın özü isə tapılmadı. Çox güman ki, bu təsadüfi deyildi-akt tərtibatçıları bilirdilər ki, bu iki sənədin yanaşı qoyulması onların xeyrinə olmayacaq.

Mən hər iki yazını özümlə gətirmişdim, onları göstərdim və qısaca şərh etdim. O, bir daha məni sınağa çəkdi (və ya düşündüyünü dedi?!).

- Bu qədər adamlar qol çəkiblərsə, deməli belə lazım imiş. Sən isə həqiqət aşiqi olduğunu irəli sürməklə real vəziyyətdən uzaqlaşırısan.

Mən bir daha hüquqi və mənəvi cəhətləri hallandırdım:

- Əgər Nazirlər Kabinetinin qərarı varsa, o icra olunmalıdır. Bu iş mənə aiddirsə və mən onun öhdəsindən gəlirəmsə, tərsini hökm edən aktı necə qəbul edə bilərəm? Onu imzalamaq isə son nəticədə yalnız mənim günahkar olduğuma dəlalət edəcək. Deyəcəklər ki, işi ona tapşırıdım, bacarmadığını boynuna almağa məcbur oldu və biabırcasına geri çəkildi. Digər tərəfdən əgər doğrudan da belə universitetin yaradılması tezdirsə, Nazirlər Kabineti buyursun yeni qərar çıxarsın- üç ay əvvəl yaradılmasını çox vacib hesab etdiyi bu ali məktəbin indi ölkəyə lazım olmadığı səbəbilə fəaliyyətini dayandırın.

Mən söhbəti şəxsi müstəvidən çıxarıb əsas işin üzərinə yönəltməyə çalışdım. Dia-loq içərisində bir neçə monoloqum ilkin nəticəsini verdi. H.Həsənov sakitləşmişdi, çox ehtimal ki, işin əvvəli xatirində canlanmış və qabaqcadan beyninə yeridilmiş yanlış fikirləri dəf etməyə başlamışdı. Kiçik sual-cavab və fikir mübadiləsindən sonra komissiyanın tərtib etdiyi aktın əsassızlığı ona aydın oldu. Lakin bu ləğvetmə əməliyyatının arxasında dayananların qüvvəli olduqları da gizli deyildi. Hərçənd ki, baş nazir bu qüvvələr haqqında xüsusi söz açmadı, amma onun mənim təkliflərimə düşünə-düşünə qarşılıq verməsi və tərəddüdləri fikrən kimlərlə isə hesablaşmalı olduğundan xəbər verirdi.

H.Həsənov məni haqsız hesab etdiyi bir cəhəti yenidən və xüsusi vurğu ilə ortaya çıxardı:

- Rəhim müəllimlə niyə yola getmirsən? Dünya görmüş kişidir, rəhbərlikdə səriştəsi var, sənə də köməyi dəyər, niyə tələsmişlik edirsən?

- Mənim Rəhim müəllimə çox böyük hörmətim var və böyük-kiçik münasibətlərini də heç vaxt pozmamışam. Mən sadəcə öz işimlə sərbəst məşğul olmaq istəyirəm...

Baş nazir yenə də hirsləndi:

- Nə sərbəstlik, nə müstəqillik davası aparırsınız? Sən bilirsənmi mən kiməm? Cavab verirəm- Baş nazir. Amma mən nəinki bir nazir, heç nazir müavini də təyin edə bilmirəm.

Mən rahat durmadım:

- Siz işin belə olmasını düzgünmü hesab edirsiniz? Cavab verirəm- şübhəsiz ki, yox. Hər kəs öz vəzifəsi çərçivəsində sərbəst hərəkət etsə işlər daha yaxşı getməzmi?

Lakin H.Həsənov məni çox iddialı hesab etməkdə davam edirdi və birdən-birə maraqlı və qeyri-adi üsulla mənim ikinci-üçüncü dərəcəli rollarda oynadığımı qeyd etməyi lazım bildi:

- Görək başa düşəsən ki, sən bu başlanılan işin M.Qorbaçovu deyilsən... Heç B.Pavlovu⁴⁵ da deyilsən... Bilirsənmi...

Bu müqayisə mənə Baş nazirin necə düşündüyünü aydın etdi. Və bu işin Qorbaçovu kimdir və Pavlovu kimdir suallarına hələlik cavab axtarmadan H.Həsənovun köməyinə gəldim:

- Yəqin ki, mənim bu işim Q.Yavlinski⁴⁶ roluna uyğun gəlir.

- Ay sağ ol, düz deyirsən. Sən ideyanı veribsən, ideyanı həyata keçirmək yollarını hazırlayırsan, idarəetmədə isə birinci deyilsən, hərçənd ki, sənə kifayət qədər məsul vəzifə verilib.

Bu müddəalar məni qane etməsə də, qərribə müqayisədən və söhbətin oynaq tərzindən canlanmışdım:

- Perestroykanın ilişməsinin, effektsizliyinin səbəblərindən biri məhz Yavlinski kimi iqtisadi islahatlar proqramı hazırlamış adamların idarəetmədən uzaqda saxlanmasıdır bəlkə!? Vallah mənim hakimiyyət iddiam yoxdur, vəzifəpərəstlikdən də çox uzaqdayam. Amma sizin xeyir-duanızla çox yaxşı bir işə başlamışıq və o işi irəli aparmaq mənim yeganə məqsədimdir. Əminəm ki, maraqlı, məzmunlu və başqalarından fərqli bir yoldayıq.

Hər iki tərəf ürəyini boşaltdıqdan sonra H.Həsənov Rəhim müəllimi içəri dəvət etdi, universitetin hazırlıq şöbəsinə tələbələr götürməklə fəaliyyətə başlamasını tövsiyə etdi, XTIİ şurasında müzakirə edib uyğun qərar çıxarmağın kifayət olacağını dedi.

Məsələ elə bu cür də həll olundu. Təbii inkişaf yolunu bağlasalar da, müəyyən cığırla irəliləmək imkanı təmin olunmuşdu. Özümü nə qalib, nə də məğlub hesab edirdim. Nə olursa olsun, "biz yenə yaşadığımız torpaq üstündə".

18. Türkiyə səfərlərim və ilk hazırlıq tələbələrımız

İyun ayı sanki fərəh və kədər, qabarma və çəkilmə, hücum, müdafiə və barışıq naxışlarından hörülmüşdü. Baş nazirlə son və ağır görüşdə hazırlıq şöbəsinə 15-20 dinləyici qəbul etməklə fəaliyyətimizi davam etdirmək kimi "səs-küysüz" yol seçildi (Bu, Baş nazir kimi Həsən Həsənovla mənim son görüşüm idi, sonralar Xalq Cəbhəsinin hakimiyyəti dövründə o, BMT-də Azərbaycan Respublikasının rəsmi nümayəndəsi vəzifəsində çalışdı, hal-hazırda isə ölkəmizin xarici işlər naziridir).

"Zəlzələdən" və sonrakı qarma-qarışıqlıqdan sağ çıxaraq, fikrə dalmış, lakin "torpaq üstündə yaşamağın" böyük təsəlli olduğunu dərk edən bir adama bənzətdirdim özümü. Sonrakı bir-neçə ay, universitə baxımından "sakit düşüncələr" və "sakit hazırlıq şöbəsi"nin fəaliyyətə başlaması ilə səciyyələndirilə bilərdisə, siyasi cəhətdən həyatımıza əsaslı və kəskin dönüş ayları kimi daxil oldu.

İyulun 4-də İstanbul Universitəsinin dəvətilə Türkiyəyə iki həftəlik səfər etdim. Sovet dövründə Azərbaycan vətəndaşının Türkiyə və İrana getməsi çox müşkül məsələ idi. Dərin dil, tarix və mədəniyyət ortaqlığı ilə qohum olan bu ölkələr dəmir pərdələrlə Azərbaycanın üzün əmkarlarımla yaxından tanış oldum və eyni zamanda bizim nəslimizdən olan və 30-cu ildə məcburiyyət üzündən Sovetləri tərk edib Türkiyəyə getmiş kişilərin övladları ilə görüşdüm.

Türkiyəyə ikinci səfərim sentyabrın 12-də İstanbulda Boğaziçi Universitəsində keçirilən birinci Azərbaycan-Türkiyə riyaziyyat konfransında iştirakım ilə əlaqədar idi. Marmara Universitəsi rəhbərliyi ilə birlikdə aramızdakı xoş münasibətləri daha da inkişaf etdirməyi qərarlaşdırmaq da bu günlərdə baş verdi.

Avqustun 19-21-ci günləri Moskvada "Dövlət Fövqəladə Vəziyyət Komitəsi" (QKÇP) adı ilə çıxış edən bir qrup mühafizəkarlar Sovetləri olduğu kimi saxlamaq məqsədilə hakimiyyəti ələ aldılar. Bu zaman mən Qubada⁴⁷ idim və həyacanla radionu dinləyir, televizoru seyr edirdim. Cəmiyyətin yeniləşməsinin qarşısını almaq cəhdinin baş tutmayacağı ehtimalı böyükdü, buna baxmayaraq bir sıra dövlət adamları vəziyyəti qiymətləndirə bilmir, "bəlkə də qaytardılar" fikrinə qol qoyurdular. Qayanı dağıdan partlayış selə yol açdığı kimi, baş tutmayan bu qiyam ("putç") da Sovet respublikalarının müstəqilləşməyə gedən yolunu təmizlədi.

Avqustun axırncı həftəsi Bakı çalxalanırdı, 26-da Lenin meydanı Azadlıq meydanı adlandırıldı və Leninin hökumət evinin qucağında yer almış heykəlinin sökülməsi qərarı verildi. İzdihamlı mitinqlər ölkənin siyasi həyatının özəyinə çevrilmişdi. Moskvanın 1990-cı il 19 yanvar tarixli fərmanı ilə Bakıda tətbiq olunan fövqəladə vəziyyət avqustun 30-da Bakının fərmanı ilə ləğv edildi. Moskvanın birbaşa və şəxsiz-şübhəsiz rəhbərliyi aradan qaldırıldı.

Xalq Cəbhəsi güclənməkdəydi və ... sentyabrın 8-də keçirilən Azərbaycan Respublikası Prezidenti seçkilərində birdən-birə geri çəkildi, A.Mütəllibov

müqavimətsiz qalib gəldi. Ölkədə ikihakimiyyətliyə bənzər vəziyyət hökm sürməkdə davam edirdi.

Universitəimizin hazırlıq şöbəsinə tələbə qəbulunu aparmaq üçün müxtəlif ali məktəblər və Elmlər Akademiyasından 8 müəllim dəvət edərək imtahan komissiyası yaratdıq. Ən ehtiyat etdiyimiz məsələ tələbə qəbulu haqqındakı elanımıza inamın olub-olmayacağı idi, artıq bir dəfə iyun ayında verdiyimiz elanları Xalq Təhsili Nazirliyi ləğv etmişdi və indi "yalançının tayası yansa da inanmayacaqlar" fikri bizi intizarda saxlayırdı.

Cəmi 15-20 nəfər dinləyici götürəcəyimizi bildirmişdik və bir həftə içində 51 gənc oğlan və qız müsabiqədə iştirak etmək üçün öz sənədlərini bizə təqdim etdilər. İqtisadiyyat-menecment ixtisası və beynəlxalq münasibətlər-siyasi elmlər ixtisasının hər biri üzrə 16, riyaziyyat və kompyuter elmləri üzrə 10, tibbi ekologiya üzrə 9 nəfər müsabiqədə iştirak etdilər. Onlardan 23-ü orta məktəbi Bakı şəhərində, 28-i isə digər yerlərdə (23 müxtəlif bölgədə) bitirmişdilər, bir nəfər qızıl, iki nəfər gümüş medal almışdılar, beş nəfər məktəbdə ingilis dili keçməmişdi. İngilis dilindən hamı, riyaziyyatdan isə beynəlxalq münasibətlər-siyasi elmlər xaricində hər kəs imtahan edildi. Əlavə olaraq iqtisadiyyat-menecmentdə coğrafiya, tibbi ekologiyada biologiya və beynəlxalq münasibətlər-siyasi elmlərdə tarix imtahanları keçirildi.

Oktyabrın 17-də imtahanlar bitdikdən sonra qəbul komissiyasının protokoluna əsasən hazırlıq şöbəmizə 20 nəfər tələbə qəbul etdik. Onlardan biri tezliklə dərslərə gəlmədiyi üçün xaric edildi.

Bu ilk 19 tələbəmizin əksəriyyəti universitəmizi bitirdilər (6-cı fəxri diplomla), bir qismi tələbə mübadiləsi yolu ilə Amerika və Avropada oxudular. Hal-hazırda onlar yaxşı iş yeri ilə təmin olunmuş və bəziləri magistr-tələbə kimi təhsillərini də davam etdirirlər.

Bir gün sonra, oktyabrın 18-də iki hadisə (biri ölkə, digəri universitə miqyaslı) qeydə alındı. Azərbaycan Respublikası Ali Soveti "Azərbaycan Respublikası Dövlət Müstəqilliyi haqqında" konstitusiya aktını qəbul etdi. Azərbaycan xalqı müstəqil dövlət yaratmaq əzmini bəyan etdi. Eyni zamanda Universitənin elmi, tədris və inzibati cəhətdən kollegial idarə olunması məqsədilə elmi-inzibati şura yaratmağı qərara aldım. "1991/92-ci dərslər ilində universitənin tədris, elmi və təşkilatı məsələlərini müzakirə edib qərar çıxarmaq, həmçinin 1992/93-cü dərslər ilinə ciddi hazırlıq aparmaq məqsədilə" yaradılan bu şuranın "18 oktyabr 1991-ci ildən 10 sentyabr 1992-ci ilədək fəaliyyət göstərməsi"ni əmrləşdirdim. Universitəmiz öz azsaylı tələbələrini, müəllimləri və elmi-inzibati şurası ilə gerçək həyata qədəm basdı.

Elə bu günlərdə ilk xarici qonaqlarımız təşrif gətirdilər- Los-Ancelesdəki Kaliforniya Universitəsinin əməkdaşı Nairə Tohidi və İstanbuldakı Marmara Universitəsinin rektoru Orxan Oğuz. Türkiyə təhsil sisteminin inkişafında xüsusi xidmətləri olan Orxan Oğuz (əvvəllər Anadolu Universitəsinin rektoru və Türkiyənin təhsil naziri vəzifələrində çalışmışdı) mənim dəvətimi qəbul edərək Bakıya gəldi və Universitəimizin rəsmi açılışında ilk tələbələrımız qarşısında çıxış etdi (29 oktyabr 1991).

Orxan Oğuz dünyagörmüş müdrik bir insan və güclü təşkilatçı idi (hal-hazırda Orxan Oğuz Türkiyə Cümhuriyyəti Radio və Televizyon Üstkurumu Başkanıdır). Onunla tanışlığımız sonralar yaxın dostluğa çevrildi. O, bizim universitə ilə və mənim planlarımla yaxından maraqlanır, mənim yarı zarafat, yarı ciddi dediyim "bizim oyuncaq

universitəmiz" ifadəsinə qəti etirazını bildirir, bir sıra məşhur universitələrin məhz bu cür fəaliyyətə başladığına dair misallar gətirirdi. Orxan Oğuz mənə ilk tövsiyyəsini "Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutundan mümkün qədər tez aralanıb özünə bir yer tap və tələbələrini orada oxut" sözləri ilə ifadə etdi. Digər məsləhəti isə qısa bir müddət üçün olsa da onun dəvətini qəbul edib "Marmara Universitəsində onunla bərabər çalışmalar yapmak" idi. Bu mehriban və qayğıkeş insan mənim bir az kefsizliyimi görür, Bakıda yaxın zamanlarda ciddi işimin olmadığını hiss edir, qol-qanadımın açılmasını istəyir, maliyyə çətinliyimiz olduğunu anlayırdı. Orxan Oğuz 4-5 ay ərzində mənim Bakıdan daha çox İstanbulda olmağımın işə fayda verəcəyini sübut etməyə çalışırdı. Doğrudan da 19 tələbəyə müxtəlif fənlərdən dərs demək üçün 6 müəllim işə götürmüşdüm və dərslər səliqə ilə başlanmışdı. Noyabrın 1-dən etibarən müəllim maaşlarının dövlət ali məktəblərindəkindən 40 % yuxarı olması haqqında əmr imzalayaraq, Orxan Oğuzla bərabər İstanbula yola düşdüm.

19. Marmara ilə Xəzər arasında

Türkiyədə keçirdiyim rəngbərəng günlərin təsviri xüsusi bir yazıya mövzu ola bilərdi. Marmara universitəsi rektorluğu ilə ilkin tanışlıqdan sonra "İqtisadiyyat və idarəetmə elmləri" fakültəsində ali riyaziyyat ("Calculus"), Mühəndislik fakültəsi magistraturasında isə əməliyyatların tədqiqi ("Operations Research") dərslərini deməyə başladım. Sərbəst günlərimi əsasən dekanlar, bölüm başkanları və müəllimlər arasında keçirir, universitənin "iç həyatını" anlamağa çalışırdım. "Sənaye mühəndisliyi" bölüm başkanı professor Sami Ercanla söhbətlərimiz daha maraqlı və canlı keçirdi. O, uzun müddət ABŞ-da işləmişdi və biz qərb-şərq, Türkiyə-Azərbaycan, Elm-təhsil mövzuları ətrafında fikir mübadiləsi edir, bir-birimizi məlumatlandırırırdıq.

Noyabrın 9-da Türkiyə hökuməti Azərbaycan Respublikasını müstəqil dövlət kimi tanımaq haqqında qərar qəbul etdi. Həm Türkiyə, həm də Azərbaycan sevinc içərisində idi. Azərbaycan xalqı onun istiqlaliyyətini hamıdan tez tanıyan Türkiyə dövlətinə və xalqına məhəbbət və minnətdarlığını ifadə etməyə can atırdı. Qurbanlar kəsilir, Bakıdakı türklərə taksilər pulsuz xidmət edir, küçədə rastlaşdıqları Türkiyəliləri çox adam evinə qonaq aparmağa çalışırdı.

Orxan Oğuz və Sami Ercan, həmçinin yeni tanış olduğum bir neçə istiqanlı alim və müəllimlər Bakıda fəaliyyətə başlayan universitəmlə bağlı qayğılarıma diqqətlə yanaşır, imkan dairəsində köməyə hazır olduqlarını qeyd edirdilər. Müvəffəq olduğum işlərdən biri kitabxanamız üçün türk dilində xeyli vəsait əldə etməyim oldu. Bu istiqamətdə bir sıra universitə rektorları, eləcə də Anadolu Universitəsindəki (Eskişehir) dostlarım çox fəallıq göstərdilər. İngilis dilində dərs kitablarını isə mağazalardan özüm alıb yığırdım. Topladığımı və satın aldığımı kitabları Bakıya aparmaq üçün müraciət etdiyim "Azərbaycan Hava Yolları" da öz köməyini əsirgəmədi.

Bu arada Bakıda mənə qarşı yeni, lakin əvvəlkilərin təbii davamı olan "cəza" tədbiri görüldü. Noyabrın 19-da Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutunun rektoru Rəhim Rəhimov özünü İngilisdilli Azərbaycan Universitəsinin də rektoru təyin etdi. Onun bu barədə əmrində "Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin rəhbərliyinin göstərişini əsas tutduğu" qeyd edilmişdi. Bəylər mənə Bakıdan zəng edərək böyük həyəcanla bu xəbəri çatdırdı, "burada söz yayıblar ki, Hamletdən rektor çıxmaz, işi

yarımçıq qoyub qaçdı. Türkiyəyə kefə gedib və daha geriyə dönmə deyil. Bəs indi nə məsləhət görürsən, nə edək?. Bir çarə qılmaq lazımdır, elə-belə dayanmaq olmaz".

Mən bu xəbəri soyuqqanlıqla qarşıladım, gerçəkdən narahatçılıq üçün dərin səbəb görmürdüm. Bəylərə də narahat olmamasını məsləhət gördüm: "işinizlə məşğul olun, dərslərinizi səliqə və həvəslə aparın. Ruhdan düşməyin, təki universitə yaşasın, fəaliyyət göstərsin, onu heç kim bizdən ayıra bilməz. Təcili olaraq bir yer axtarın, kiçik olsun, uzaq olsun, köhnə, dağınıq olsun- fərqi yoxdur. Sonrası ilə işiniz olmasın, mənə gözləyin".

Dərslərimi deməklə yanaşı, ünsiyyətdə olduğum türklərin Azərbaycana sonsuz marağını ödəməyə çalışır, təkrarlanan və səthi siyasi görüşlərin yoruculuğunu isə təbiətlə yoldaşlaşmaq və ya kitablarla dostlaşmaq hesabına unudurdum.

Universitə ilə bağlı fikirlər isə gündəlik həyatımın havası, suyu idi; ağlagəlməz məsələlər ağıma gəlirdi. Bir əlim gerçəklikdən yapışmış, o biri əlim "göylərdən ulduz qoparırdı". Bu fikir dalğasının üzə çıxardığı sözlərdən biri isə "Xəzər" oldu. Universitemizin adı "Xəzər" olacaq! Türkiyədə Kara deniz, Ak deniz (Aralıq dənizi), Ege və Marmara adlı universitələr var, nə üçün Xəzər Universiteti olmasın? "Xəzərimin sahilində əzəmətli Bakımda"⁴⁸ məskən salacaq Xəzər Universitetim. Təbiətin yaratdığı bu əsrarəngiz Xəzər kimi gözəl və zəngin olacaq Xəzər Uni-versitetim.

Dekabr ayı Sovet İttifaqı 69 illik ömrünü başa vurdu- SSRİ-nin yaradılması haqqında 1922-ci il dekabrın 30-da imzalanmış müqavilənin 1991-ci il dekabrın 8-də qüvvədən düşdüyü elan edildi. Yeni dünya qaydaları maddi və mənəvi dəyərləri təftiş etməyə girişir, Azərbaycan Respublikası isə büdrəyə-büdrəyə ilk sərbəst addımlar atmağa başlayırdı. Dekabrın 25-də Azərbaycanda yenidən latın əsaslı əlifbaya⁴⁹ qayıdılması haqqında qərar qəbul edildi. Yeni il doğrudan da əvvəlki illərdən qat-qat yeni məzmun və yeni biçimdə gəldi.

Sami Ercan mühəndislik fakültəsi magistraturasında azərbaycanlı gənclərin də təhsil almasının mümkünliyünü qeyd edərək, mənə bu imkanı araşdırmağı təklif etdi. Fakultə dekanı Əhməd Serpil və Orxan Oğuzla bir neçə dəfə görüşərək magistratura qəbul planında nəzərdə tutulan beş yerin hamısının azərbaycanlılar üçün ayrılmasına nail oldum. Onlar Marmara Universitetində təhsil haqqı vermədən oxuyacaq, bu isə Bakıda təhsil haqqının bizə ödənilməsi vasitəsilə maliyyə vəziyyətimizə müsbət təsir edəcəkdi.

Ümumiyyətlə, Türkiyədə çox cəhətdən fəal həyat keçirdim. Egitim (təhsil) fakültəsinin xahişi ilə daha bir riyazi fənn tədris etməyə başladım. Eyni zamanda Marmara və Anadolu universitetləri rektorları arasında razılaşmaya əsasən həftədə bir dəfə Eskişehirdə yuxarı kurs tələbələri və tədqiqatçılar üçün "Funksional analizin əsasları" adlı dərslər deməyi öhdəmə götürdüm. Marmara Universitetindəki dərsləri ingilis dilində, Eskişehirdəkiləri isə Türkcə deyirdim və bu dəyişiklik mənim "dil düşüncələrimə" də meydan açdı. İstanbuldakı digər ali məktəblərlə- Boğaziçi, İstanbul və Yıldız, eləcə də Ankaradakı Bilkent və İzmirdəki Ege universitetləri ilə də əlaqə saxlayır, görüşlər keçirir, məruzələr edirdim. Ankaradakı Orta Doğu Texnik Universiteti ilə daha sıx əlaqələrim vardı; nisbətən geniş əhatəli və fəal riyaziyyat bölümündən tez-tez elmi məruzələrlə çıxış etmək və konfranslarda iştirak etmək üçün dəvətlər alırdım.

Ən maraqlı işlərdən biri Orxan Oğuzun rektorluğunu müşahidə etməyim idi. O, mənə rektorluqla bağlı qapalı qərar qəbul etmə görüşlərinə belə dəvət etməyi unutmurdu.

20. Yeni yurda gedən yolda

Yanvarın 9-u (1992) Bakıya qayıtdım və ertəsi gün işə çıxdım. Rəhim Rəhimovla görüşümüz kifayət qədər sakit və üstüörtülü biçimdə keçdi. O, özünü İngilisdilli Azərbaycan Universitəsinin rektoru təyin etdiyi barədə mənə heç nə demədi (!?). Mümkündür ki, Rəhim müəllim bu barədə mənim söhbət açmağımı, məsələnin belə dönüşünü təbii olaraq qəbul etməyimi və innən belə ondan tapşırıqlar alaraq işləməyimi gözləyirdi. Hələlik məndən səs çıxmadığını görüb "işini əlinə al, yerin görünür", deyərək mənə bu universitədəki ciddi rolumu bir daha təsdiq etməklə yanaşı baş rola aid statuskvonu da saxladı. Mən əlbəttə ki, işi öz bildiyim kimi əlimə almağı vacib bilirdim və Universitə şurasının dalbadal iki iclasını çağırdım. Birinci görüşdə məruzə edərək hal-hazırkı vəziyyətimizi, yaxın və uzaq məqsədlərimizi təsvir etməyə çalışdım. Müstəqilliyimizi təmin etməyin həyati vacibliyini önə çəkdim. Nizamnaməni hüquqi əsas götürərək seçki yolu ilə Universitənin əsil rektorunu müəyyən etmək və tezliklə başqa bir yerə köçərək yeni həyata başlamaq kimi iki təxirəsalınmaz addımın atılmasını təklif etdim.

Rektorluğun əldən getdiyini zənn edən və universitənin bir gerçək ali təhsil ocağına çevriləcəyinə müəyyən şübhələri yaranmış həmkarlarım mənim qayıtmağımdan və yaranmış problemləri cəsarətlə və tezliklə həll etmək istəyimdən ruhlanıb coşmuşdular. Təkliflərim qızgınlıqla qəbul olundu və şuranın 27 yanvar tarixli ikinci iclasında 14 sura üzvünün yekdil rəyinə əsasən Universitə quruculuğuna rektor kimi başçılıq etməyə başladım. Həmkarlarım mənim "Qordiy dünyünü"⁵⁰ bir zərbə ilə kəsdiyimi qeyd edərək içdən gələn sevinclərini biruzə verirdilər.

Rəhim müəllim təbii ki, mənim şura tərəfindən rektor seçildiyimi eşitmişdi və növbəti görüşümüz bir-birimizi ehtiyatla gözdən keçirməkdən başladı. Qərribə vəziyyət yaranmışdı- bir universitənin eyni zamanda iki rektoru vardı- biri "rəhbərliyin göstərişi" və öz əmri ilə təyin olunmuş, digəri Nazirlər Kabinetinin təsdiq etdiyi nizamnaməni və öz mənəvi hüququnu əsas tutaraq seçilmişdi.

Şübhəsiz ki, Rəhim müəllim vəziyyəti ölçüb-biçmiş, dayanıqlı qərar qəbul etmənin yetişdiyini hiss etmişdi. Onun İstanbul Universitəsi və Turan Yazqanla əlaqələri qol-budaq atmış, idarəetmə sahəsində birgə ali təhsil təşkil etmə imkanları gerçəkləşməkdəydi. İngilisdilli Universitə isə kirpi kimi tikanlarını qabardır, əl vurmağa qoymurdu. Belə olan halda İngilisdilli Universitəni öz idarəsində saxlamaq uğrunda mübarizə ümitsiz bir iş deyildimi? Ümumiyyətlə bu mübarizəyə girişməyə dəyərdimi?

Mənim "Rəhim müəllim, biz özümüze yer axtarıq, tezliklə sizi narahatçılıqdan qurtaracağıq" sözlərimi o, təmkinlə qarşıladı, əlavə söhbət açmadı və "özün bilərsən" deməklə kifayətləndi. Deyəsən rektorluq oyunu sona çatmışdı.

Bu arada mən Bəylərin böyük qardaşı Tofiq Hacıyevlə tanış oldum. O inşaatçı idi və tək öz sahəsində deyil, bir sıra başqa məsələlərin həllində də Universitəmizin yaxın köməkçisinə və dostuna çevrildi. Tofiq Bakının Xətayi rayonu Xalq Təhsili Şöbəsinin müdiri Nanə Kələntərovanın bina məsələsində bizə kömək edə biləcəyini söyləyərək bizi bir-birimizə təqdim etdi. Nanə xanımla çox tez dil tapdıq, o "məsələ mənə aydındır, Sizi 240 sayılı uşaq bağçasına göndərsəm gedərsinizmi?"- deyərək sanki bağçaya uyğun olub-olmadığımı təyin etmək üçün sınaqçı nəzərlərlə məni başdan-ayağadək süzdü.

Xətayi rayonu icra hakimiyyəti başçısı Elmir Şərifov cənabları ilə qısa görüşümüz də müvəffəqiyyətlə nəticələndi. "Çox faydalı iş görürsünüz, sizə indi də, gələcəkdə də kömək edəcəyəm", deyə həmin dəqiqə mənimlə bağçaya gedərək "bağçadan universitəyə keçid" planını müzakirə etməyə başladıq. Yeni yurda doğru yola çıxdıq. Mənim üzərimə düşən iş Xalq Təhsili Naziri Rafiq Feyzullayevdən bu məsələyə etiraz etmədiyini bildirən məktub almaq idi. Bu o qədər də asan olmadı, nədənsə R.Feyzullayev mənimlə görüşmək istəmirdi. Mən "təsirli" tədbirə əl atdım, nazir müavini Abdulla Mehrabovdan xahiş etdim ki, "Nazirə deyin ya mənim məktubuma tezliklə cavab versin, ya da mənim onunla görüşmək hüququmdan mütləq istifadə edəcəyimi və aramızda ciddi söhbət gedəcəyini nəzərə alsın".

Tezliklə Əhmədli qəsəbəsində yerləşən 240 nömrəli uşaq bağçasının yarısını uzun müddətli icarəyə götürdük. Altı müəllim və hazırlıq şöbəsində oxuyan on doqquz tələbəmiz və bir-neçə digər işçilər bağçada məskən saldıq. Bu arada Xarici Dillər İnstitutuna qayıdan Hüseynağa Rzayevin dərslərini Firəngiz Nəsirova əvəz etməyə başladı. Çox şux bir insan olan Firəngiz xanım tezliklə universitəmizdə ən sevimli müəllimlərdən birinə çevrildi.

Müstəqilliyin erkən çağı kasıbçılıqdan başlanır. Təzə yerimiz çox dağınıq və yararsız halda idi. Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutunun binasında tədris üçün hər şey vardı- sinif otaqlarından başlamış hər cür avadanlığa qədər.

Bağçanın bizə ayrılmış hissəsi bütün çatışmazlıqlarla yanaşı iki böyük üstünlüyə malikdi- biz sərbəst idik və sinif otaqlarının sayı qarşıdakı tədris ili üçün kifayət qədər idi. Biz binamızı səliqəyə salmağa, tədris üçün yararlı hala gətirməyə, sinif otaqlarını ən zəruri avadanlıqla təmin etməyə çalışırdıq.

Fevral qələbələrımız bununla bitmədi. İstanbulda magistraturada oxumaq imkanı verən müsabiqəmizə 48 nəfər sənəd təqdim etdi. Riyaziyyat, ingilis dili imtahanlarından və şifahi söhbətdən ibarət olan müsabiqənin qalibi beş azərbaycanlı gənc universitəmizə təhsil haqqı ödəyərək Türkiyəyə yola düşdülər.

Fransada yaşayan türk əsilli tarixçi Fərrux Bilici qonağımız oldu (onunla Marmara Universitəsində tanış olmuşduq). O, "Müsəlman şərqinə münasibətdə Fransanın siyasi və iqtisadi meylləri" mövzusu ətrafında məruzələrlə tələbələrımız və müəllimlərimiz qarşısında çıxış etdi. ABŞ-dan və bəzi Avropa ölkələrindən gələn qonaqlarımızın sayı çoxalmağa başlamış, hazırlıq tələbələrimizin fəallığı artmışdı.

Yeni yurdda həyat qaydasına düşməkdə idi. 1-ci ilin payızında Xalq Təhsili Nazirliyinin və Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutunun "xeyir-duası" ilə hazırlıq şöbəsində ilkin tədrisə başladıq.

21. Quruculuq düşüncələri

1990-cı ilin ortalarından başlayaraq «Xəzər» mələk libaslı bir arzu, bir xəyal, bir istək həmin ilin axırlarında göylərdən yerə enməkdə olan bir pəri füsunkarlığı ilə gözümüzü qamaşdırmağa başlamışdı. 1991-ci ilin yaz ayları universitəmizin kağız üzərində yaranmasına təsadüf etdi; gözəl pəri öz mübarək qədəmləri ilə bizi sevincə bürüdü. Eyni zamanda həyatımızı qısqançlıqlar, badalaq qurmalar və açıq zərbələrlə «bəzəməyi» yaddan çıxarmayanlar da vardı. 1991-ci ilin payızında Xalq Təhsili Na-

zirliyinin və Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutunun «xeyir-duası» ilə hazırlıq şöbəsində ilkin tədrisə başladıq.

1992-ci il fevral ayının ortalarında isə Əhmədli qəsəbəsində yerləşən 240 sayılı uşaq bağçasında məskən saldıq. Xəzər Universitəsi ilk körpəlik dövrünü bu binada keçirdi, körpəliyə xas olan məsumluq və səmimilik burada bizi qoynuna alıb isitdi, rahat gülüş və sevinc anları bu binada yaşandı.

Sonralar Xəzər Universitəsi daha bir neçə dəfə yeni binalara üz tutacaqdı, bir neçə il səyyar ali məktəbə çevriləcəkdi. Lakin xoş körpəlik xatirələri məhz bu bağça-universitə ilə bağlı olacaqdı.

Şəhər mərkəzindən uzaqda yerləşən və körpələr üçün nəzərdə tutulmuş bu uçuq-sökük binanı təmir etmək və avadanlıqla təchiz etməyi kef kimi qəbul edir, müstəqilliyimizdən ləzzət ala-ala gecə-gündüz işləməkdən yorulmurduq. Bu binada Kərəmov⁵¹ kimi təxminən altı ay iməklədikdən sonra ayaq üstə qalxıb yeridik, hətta yürüməyi və uçmağı da planımıza daxil etdik. 1992-ci ilin sentyabr ayında universitemizin birinci kursunda müxtəlif ölkələrdən gəlmiş 200-ə yaxın gənc oğlan və qız bir sıra ixtisaslar üzrə təhsil almağa başlayacaqdılar. Opera və Balet teatrında keçirdiyimiz təntənəli açılış isə bizim "təntənəli" mövcudluğumuz və "təntənəli" iddialarımızdan xəbər verəcəkdi.

Fikrim iki baş ox istiqamətində daha uzaqlara yönəlir, bir sıra vacib suallara cavab axtarırdı. Əvvəla, bütün ali məktəblərimizdə dərindən kök salmış rüşvət- "xahiş"- "tapşırıq" sisteminə qarşı bütün cəbhə boyu hücumla keçmək, "Xəzər"də bu sistemə veto qoymaq, rüşvəti və imtahanlardakı qeyri-ciddiliyi ağır cinayət elan etmək lazım idi. İşin əvvəlindən müəllim və tələbələrlə, imkan daxilində valideynlərlə bu barədə ciddi söhbətlər aparmalı, bu yolda heç bir güzəştlər olmayacağına inandırmalı, Universitemizin varlığının təmizlik və saflıqla birbaşa bağlı olduğunu beyinlərə yeritməli olacağıq.

Azərbaycanla (və ona bənzər həyat yolu keçmiş ölkələrlə) yaxından tanışlığı olan hər kəs yəqin ki, ali məktəblərdə "bilik yeganə meyardır" düsturunun doğru olmadığını söyləyəcək. Doğrudan da, bu ölkədə övladına asan yollarla ali məktəb diplomu almaq üçün bir sıra valideynlərin (xüsusən vəzifə sahibi olanların və ya varlıların) hər vasitəyə əl atacağı şəxsizdir. Dərsini oxumamış və ya tam mənimsəməmiş uşağının imtahanda müvəffəq qiymət alması üçün (başqa sözlə desək bilik, bacarıq və vərdişlər qazanmaması üçün...?!) bu cür valideyn xahiş də etməyə, hədiyyə-rüşvət də verməyə hazırdır, hətta hədələməkdən də çəkinmir. Belə olan halda heç bir güzəştə, xahişə və hədəyə məhəl qoymayan prinsipial bir yol seçmək, lazım gəldikdə "yox", "üzr istəyirəm, bu mümkün deyil" deməyi bacarmaq mümkündürmü? Sual heç də sadələvh və cavab heç də trivial deyil. Cəmiyyətin iliklərinə işləmiş yalan və rüşvətlə əhatə olunmuşuq, nisbi yoxsulluq (o cümlədən müəllim maaşlarının çox aşağı olması) da göz qabağındadır. İqtisadiyyatda və siyasi həyatda gedən dəyişmələrə nisbətən düşüncələrdəki ətaləti, eləcə də təhsil sahəsində köklü islahatların gecikməsini nəzərə alsaq, rüşvətsiz ali təhsil verən müəssisənin qeyri-adiliyinə, "standartdan" kənara çıxdığına şübhə qalmır.

Həyatı vacib olan şey- başlanğıcından işin mayasını halal yoğurmaqdır. Tələbələrini ciddi seçmək, ziyalı və tədqiqatçı alimləri işə cəlb etmək, məhsuldar, çevik və mədəni iş mühiti yaratmaq mümkün olsaydı... nə dərdimiz olardı?! Sonralar ağıllı tələbə və

valideynlər, təbii yolla formalaşan ictimai rəy bizim əsas dayağımıza çevrilməlidir. "Xəzər"də təmiz, ciddi və səviyyəli təhsil verirlər, dünyanın qabaqcıl universitetləri ilə səsleşən, uyğun gələn tədris quruluşu" kimi fikirlər bizim ən yaxşı himayəçimiz olacaq.

Axtarışlarımızın digər istiqaməti düşüncələrimizi həyata keçirmək üçün uyğun təhsil modelini müəyyənləşdirməkdən ibarət idi. İlk vacib tədbir imtahan-yoxlama sistemini intensivləşdirməyə doğru yönələcək. Bütün tədris olunan fənlər üzrə imtahan aparılacaq, onlar əvvəllər olduğu kimi üç sinfə - imtahan edilən, yoxlama (zaçot) və heç bir imtahan-yoxlamadan keçməyən fənlərə bölünməyəcək. Bundan əlavə, yalnız semestrin sonunda imtahan aparılmaqla kifayətlənməyəcək, semestr arası bir və ya bir neçə dəfə sınaq - imtahanlar keçiriləcək, imtahanlarda yazı və test elementləri əsas götürüləcək. Sonralar isə tələbənin gündəlik aktivliyini, fənnin xüsusiyyətlərini və müəllimin fikrini daha dolğun əks etdirən imtahan-yoxlama sistemi tətbiq ediləcək.

Növbəti addım "kəsirlərin tez-tez ləğvi" deyilən dərslər keçmədən imtahan vermə adətinin aradan götürülməsidir. Beləliklə, kursdan-kursa keçmə metodu köklü surətdə yeniləşəcək, bir-iki imtahanda müvəffəq olmayan tələbə "kursda qalıb" həmin ili (yəni müvəffəq olduğu fənləri də) təzədən oxumalıdır" kimi nataraz sistem arxivə veriləcək. Tələbənin hansı statusda (pillədə) olması onun müvəffəq olduğu fənlər küllisi ilə (qazandığı kreditlərin sayı ilə) müəyyən olunacaq. Bu, tələbə və valideyni "kursda qalma"nın psixoloji ağırlığından xilas edəcək, "yeni dərslərə get, imtahanda kəsildiklərin fənləri isə yenidən oxu" kimi çevik və ədalətli qaydaya əməl olunacaq. Eyni zamanda "kursda qalma" təhlükəsinin təkan verdiyi qarmaqarışlıq güzəştlər üçün zəmin də aradan qalxacaq. Bu üsuli-idarə şıltaq valideynləri və tənbel tələbələrini (o cümlədən Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyasının⁵² göndərdiyi bəzi tələbələrini) "oxumamış-çalışmamış diplom almaq mümkün deyil" qaydasına alışıdır.

"Zəif oxuyan tələbə "Xəzər"nin diplomunu ala bilməz" prinsipinin həyata keçirilməsi ən böyük nailiyyətimiz olardı. "Xəzər Universitetinin diplomunu alıbsa, deməli yaxşı mütəxəssisdir", "Xəzər Universitetinin məzunları ən yaxşı işlərlə təmin olunurlar" kimi ifadələrin yaranmasına, sabitliyinə və uzunömürlülüyünə çalışmalıyıq.

Universitetimizdə təhsil və elmin təşkili prinsiplərini həyata keçirməyə başlayarkən bir daha Avropa universitetlərinin - Oksford, Kembriç, Moskva Dövlət Universiteti, Sarbonna və başqalarının, eləcə də tarixən çox möhtəşəm alman universitetlərinin - (Berlin, Qettingen və s.) özlərinə məxsus mühüm cəhətlərini müqayisəli şəkildə araşdırmağa çalışırdım. Alman universitetlərinin Amerika Birləşmiş Ştatları ali təhsil sisteminin inkişafında oynadığı xüsusi rolunu aydınlaşdırmaq mənə tək tarix kimi deyil, müasir təhsil modellərinin Azərbaycana uyğunlaşdırılması baxımından da ləzzət verir və kömək edirdi.

Rəqabət içində qaynayan, hər an yeni addımlar axtaran Amerika ali məktəblərini - Harvard, Stanford, Yel, Kornel universitetləri, Massaçusets Texnologiya İnstitutu, Princeton, Kolombiya, Miçiqan, Berkli və Los-Anceles Kaliforniya universitetləri və digərlərini daha çox sevir, onları daha dərindən anlamaq istəyirdim. O biri tərəfdən zehnimin, düşüncəmin tam təsir altına düşməsinə də istəyirdim. Əslində bu cür ali qurumların keçmişini və bugünkü qüdrətini nə qədər yaxşı öyrənirdimsə, onların tam təsirinə düşməmək də bir o qədər çətin bir iş çevrilirdi. Amma praktik həyatımızın irəli sürdüyü və gündəlik həll olunmalı məsələlər, universitetlərin bir-birindən fərqli tərəfləri, içində yaşadığımız təhsil sistemindən yenisinə keçidin xüsusiyyətləri mənə müstəqil,

azad qalmaqda kömək edəcəkdilər. Bakıda tam bir Amerika universitəsi (yəni ancaq ABŞ-dan göndərilən tədris planı ilə işləyəcək ali məktəb) qurularsa və müəllimlərin də böyük qismi Amerikadan gəlsə belə, onun tədqiqat yönlü yüksək səviyyəli ali məktəbə çevriləcəyinə yenə də böyük şübhəm var.

Yerli tədqiqat ənənələrindən və elmi potensialdan tam bəhrələnmək üçün, xalqın mədəniyyətindən faydalanmaq və öz növbəsində bu mədəniyyətə yeni çalarlar gətirmək üçün, beynəlxalq əməkdaşlığa, bəşəri və milli dəyərlərin, nailiyyətlərin gözəl sintezinə nail olmaq üçün "Xəzər" tipli ali məktəblərin daha məqsədəuyğun və çevik olduğuna çox inanıram. Dünyaya səpələnmiş bir sıra Amerika universitetlərini həmin ölkələrin ən güclü universitetləri ilə müqayisə etməklə yuxarıda dediyimizi təsdiqləyən çox misallar əldə etmiş olarıq.

Elmi-tədqiqata üstünlük verən bir universitet qurmaq planım var idi. Bunun ağılasığmaz maddi və təşkilati çətinliklərini təsəvvür etdiyim üçün, bəzi işləri ilk günlərdən bu istiqamətə yönəltməyə çalışırdım. Ən güclü alimlərin universitetə cəlb edilməsinə nail olmaq lazımdır, lakin mənim bu fikrimi ətrafımdakı yoldaşlarım sözsüz bəyənib həyata keçirməyə çalışacaqlarmı? Görəsən yarış və rəqabətə üstünlük verməyə, özünə bərabər və özündən daha fəal alimləri dəvət etməyəmi qüvvə sərf edəcəklər, yoxsa öz yerlərini "isti" etməyə, əsasən "baş üstə" deyənləri işə cəlb etməyəmi?

İnsan məhz yarış və rəqabətdə özünü tam nizamlayır, tam ifadə etməyə çalışır. Sosializmdə də yarış və rəqabətin əhəmiyyətini dərk edirdilər, lakin ona sosializm donu geydirməyə məcbur olurdular. "Sosializm yarışı" və "sağlam rəqabət" kimi ifadələrdə "sosializm" sözü "yarış" sözünü, ideoloji biçimli "sağlam" isə "rəqabət"i üstələyirdi. Sovet İttifaqının dağılması və kommunist blokunun məhv olması səbəblərindən biri də (ən mühümü?) əsl rəqabətə meydan açmayan bir idarə sistemi deyildimi?

Məhz rəqabəti təmin etmək, təşəbbüsə yol vermək və təhsil mühitini rəngbərəng etmək məqsədilə özəl təhsilin geniş yayılmasını, yeni universitetlərin açılmasını ürəkdən arzu edir, yeri gəldikdə bu fikri tam müdafiə edirdim. Əlbəttə, nəzəri olaraq hər cür, o cümlədən çox aşağı səviyyəli, saxtakarlıq və rüşvət yuvası olan yeni ali məktəblər yaradılacağı da mümkün idi. Mən sadəlövhcəsinə belə düşünürdüm ki, bu yola yalnız qabiliyyətli, təmiz niyyətli insanlar qoşulacaq və hər yeni təhsil ocağı irəliyə bir addım olacaq. Tezliklə həyat mənim aldandığımı üzə çıxaracaq, yeni yaranmış, amma köhnə və çirkab ruhlu ali məktəbləri təəssüf hissi ilə müşahidə etməli olacam. Ümumiyyətlə özəl təhsilə yaxşı ad və şöhrət gətirməyəcəkdə bəzi özəl ali məktəblər. Lakin istənilən halda özəl təhsilə yaşıl işıq olmalıdır.

Mən zaman-zaman qəzetlər, curnallar, radio və televiziya, konfranslar vasitəsilə dünya təhsil təcrübəsini yaymaq və bu yolla özəl təhsilin anlaşılmasına kömək etmək, hökumətin müqavimətini zəiflətmək, ictimaiyyətlə əlaqələri gücləndirmək məqsədi uğrunda çalışmışam da unutmurdum. Bir qədər sonra yeni təhsil qanunu hazırlayan qrupa mən də daxil olacaqdım və özəl təhsilə tam vətəndaşlıq hüququ qazandırmaya çalışacaqdım.

Azərbaycan Respublikası ərazisinin Ermənistan tərəfdən işğalı davam edirdi. Xocalı və Şuşanın süqutu ilə Dağlıq Qarabağ itirildi, sonra isə Laçın, Kəlbəcər və Dağlıq Qarabağa bitişik digər torpaqlar⁵³ zəbt olunacaqdı. Bir-iki il ərzində dəfələrlə ölkə prezidenti və hökumət dəyişəcək, ölkədə qarşıdurma güclənəcəkdə. Faciələrlə dolu bu dövrdə, qərribə görünsə də, ali təhsilin yeni formaları yaranır, özəl təhsil ilk uğurlarını

qazanır, dövlət təhsil idarələri rəqabətdən çəkindiklərini və narahatçılıqlarını biruzə verirdilər. Bu "qeyri-sağlam" rəqabətdə ən çox ziyan öz cəsərətli addımlarını atan, heç də nöqsansız olmayan, lakin nailiyyətləri və inkişaf sürəti də göz qabağında olan tibb fakültəmizə dəyəcəkdi.

Bəzi çox uzaqda görünən və məni asanlıqla Don-Kixotla müqayisə etdirə bilən məsələləri də unutmurdum. Artıq 1991-ci ilin payızında - Xəzər Universiteti öz şəhərçiyini - kompusunu yaratmaq üçün yer almalıdır - ideyası beynimdən çıxmırdı. Hökumətdən bunu dəfələrlə xahiş etməli olacaqdım, işin ciddiliyini anlatmaq və həllini sürətləndirmək üçün gələcək şəhərçiyin ümumi planını işləyib hazırlamalı olmuşdum. ABŞ-da belə torpaq bağışlama hərəkəti⁵⁴ universitetlərin inkişafına çox böyük təkan vermişdi, bizim hökumət niyə bunu etməsin?

Tədrisə başladığımız ilk günlərdən çox zəif bir cəhətim də üzə çıxdı - tələbələrdən təhsil haqqını necə alağ? "Hökumət tələbəyə kömək etmir, camaat kasıbdır, ayıbdır..." kimi fikirlər, eləcə də sosializmin tərbiyə etdiyi və çoxumuzun məmnuniyyətlə qəbul etdiyimiz "göstərdiyin xidmət üçün heç vaxt pul istəmə" qaydası təhsil haqqına zidd idi. Mən xeyriyyəçilik edən bir fonda rəhbərlik etməyi, tələbələrə təhsil haqqı üçün pul verməyi, tədqiqatçılara qrant verməyi qat-qat üstün tutardım. Bir sıra məsələlərdə mənim daha bir zəif biznes cəhətim davamlı surətdə özünü biruzə verəcək - "problem pul ilə həll olunursa o problem deyil" prinsipini tətbiq etməyi bacarmadığım hiss olunacaq. Hökumətlə oturub-durmağı sevməyən bir adamın işi çətinliyə düşməzmi? Ancaq keyfiyyətlə iş qurmağa çalışmaq və ictimai rəyə arxalanmaq kifayətdirmi?

Həll edilməli məsələlərin sayı-hesabı yoxdur. Yeni-yeni çətin məsələlər ortaya çıxarmadan, onların həlli üzərində fikirləşmədən irəli getmək mümkün deyil. Elmi araşdırmalardan tanış olan bir cəhət - "çətin və maraqlı məsələlərin həllinə giriş, onları tam həll etməsən də, gəldiyin nəticələr faydalı olacaq, bir bəhrə verəcək"- mənəcə universitet quruculuğuna da xasdır.

Hadisələri fikrən qabaqlamaq və universitet quruculuğuna yüksək yaradıcılıq kimi baxmaq təbii və zəruridir. Get-gedə az vaxt sərf etdiyim riyazi çalışmalar həsrətini təhsil sistemi qurmaq yaradıcılığı ilə əvəz etmək lazım gələcək. Riyaziyyatda olduğu kimi bu işdə də çətin məsələnin həllindən geriyə çəkilmək olmaz, onu hər tərəfdən əhatə etmək, düşünüb təhlil etmək, məlum üsullar kifayət etmirsə yenisini yaratmaq və tətbiq etmək lazımdır. Əziyyətmi olacaq? Bəli, əziyyətsiz yaradıcılıq varmı? A.Puankare demişkən - "əziyyətlərin olmaması- mənfi idealdır, bu ancaq dünyanın məhv olması nəticəsində əldə edilə bilər".⁵⁵ Bir də ki, yaradıcılıq əziyyəti əziyyətdirmi, yoxsa ləzzətmi?

"Xəzər" in sorağında keçirdiyim günlər, aylar və illər "adı elə bəlli olan, ölkə-ölkə aranan"⁵⁶ bir universitetin yaranmasına gətirib çıxaracaqmı? İnşallah!

Yolçü yolda gərəkdir...

S O N

Bakı,
1996, mart-1997, may

1. O dövrdə Ali Sovet (Azərbaycan Respublikasının parlamenti) üzvlüyünə namizədlər “xalq” tərəfindən müəyyən təşkilatlar və müəssisələrdə keçirilən xüsusi yığıncaqlarda irəli sürülürdü.
2. “Bakinskiy raboçiy” Azərbaycanın əsas gündəlik rusdilli qəzeti idi.
3. Alimin fikri
4. Təhsili yeniləşdirməli
5. “Kommunist” Azərbaycan dilində nəşr olunan gündəlik qəzet idi.
6. Azərbaycan Respublikası tərkibinə daxil olan Dağlıq Qarabağ vilayəti ətrafında Azərbaycan və Ermənistan arasında baş verən hərbi münaqişə nəzərdə tutulur.
7. Keçmiş Sovet İttifaqında, o cümlədən Azərbaycanda Elmlər Akademiyası çoxsaylı elmi-tədqiqat institutları və Rəyasət Heyətindən ibarət olan böyük bir qurum idi.
8. Sovet İttifaqı və digər dövlətlər arasında bağlanmış müqavilələr nəzərdə tutulur.
9. O zamanlar “Dalğa” Azərbaycan televiziyasında ən maraqlı əyləncəli informasiya proqramlarından biri idi.
10. Yaqub Əafai İran Azərbaycanında anadan olub və bu görüşdə Həsən Həsənov öz əcdadlarının İranın Zəncan şəhərindən olmalarını söyləmişdi.
11. İslam fundamentalizmi anlayışı nəzərdə tutulur. (Azərbaycan Respublikasında əhalinin 90%-i İslam dininə etiqad edir). Bu ölkə dünyəvi dövlətdir (Secular), İslam fundamentalizmi adlandırılan təhlükədən uzaqdır.
12. Keçmiş Sovet İttifaqında qəbul olunmuş təhsil sisteminə uyğun olaraq universitet təhsili beşillik idi. Sonuncu, beşinci ildə tədqiqat xarakteri daşıyan diplom işi yazılır və müdafiə edilirdi. Yüksək elmi dərəcə almaq üçün üçillik aspiranturaya daxil olmaq lazım idi. Aspiranturada təhsilini uğurla başa çatdıran, müəyyən sahədə yüksək elmi nəticələr əldə edən, öz əsərlərini elmi jurnallarda nəşr etdirən şəxs elmlər namizədi elmi dərəcəsi alırdı. Müəyyən mənada ABŞ-dakı qəbul olunan Ph.D (konkret sahələrdə fəlsəfə doktoru) dərəcəsinə uyğun gələn elmlər namizədi almaq üçün bəzi hallarda üç il kifayət etmirdi, dörd, beş və daha artıq vaxt ərzində elmi iş üzərində işləmək lazım gəlirdi. Bənzəri ABŞ-da olmayan elmlər doktoru dərəcəsi bir çox elmlər namizədlərinin nail ola bilmədikləri ali elmi dərəcə hesab olunurdu. O illərdə bir çox sahələrdə elmlər doktoru dərəcəsinə yalnız Sovet İttifaqının ən iri şəhərlərində yerləşmiş məşhur elmi mərkəzlərdə dissertasiya müdafiə edərək əldə etmək olardı.
13. Özəl təhsil strukturlarının hüquqi statusu və mümkünlüyü 1992-ci ildə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının təhsil haqqındakı Qanununda müəyyən edildi.

14.

Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti**SƏRƏNCAM N 286****"20" dekabr 1990-cı il Bakı ş.**

İngilisdilli Azərbaycan universitetinin yaradılmasına hazırlıq işləri haqqında

Azərbaycan SSR-də biznes-konqresin keçirilməsi gedişatı göstərdi ki, bazar iqtisadiyyatının təşkili və müstəqil xarici iqtisadi əlaqələrin həyata keçirilməsi üçün lazımi mütəxəssislər çox azdır. Xüsusi ilə xarici dil, o cümlədən ingilis dili bilən müxtəlif profilli ixtisaslı mütəxəssislərin çatışmamazlığı özünü qabarıq şəkildə göstərir. Digər tərəfdən, konqres Azərbaycanda mütəxəssislərin beynəlxalq səviyyədə etimad qazanmış diplom alması, xarici vətəndaşların, o cümlədən azərbaycanlıların respublikamızda təhsil alması zəruriliyini aşkar etdi. Bu obyektiv şəraiti nəzərə alaraq:

1. Bakı şəhərində Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutunun və Azərbaycan SSR Xalq Təhsili Nazirliyinin nəzdində çoxprofilli ingilis dilli Azərbaycan universitetinin yaradılması məqsədəuyğun hesab edilsin. Universitetdə təhsil sisteminin beynəlxalq standartlara uyğun olaraq iki mərhələdən ibarət olması nəzərdə tutulsun.

2. Universitetə ilk qəbul 1991/1992-ci tədris ilində hər biri 15-20 nəfərdən ibarət olan dörd qrupda nəzərdə tutulsun: 1. İqtisadiyyat və menecment, 2. Kompüter, statistika və riyaziyyat elmləri, 3. Beynəlxalq münasibətlər və siyasi elmlər, 4. Ekologiya. Gələcəkdə universitetdə təbabət, biologiya və digər ixtisaslar üzrə kadrlar hazırlanması da məqsədəuyğun hesab edilsin.

3. Universitetin maliyyələşdirilməsinin əsasən iki mənbədən -tələbələrə daxil olan pul vəsaitləri və respublika üzrə hər tələbəyə orta xərc həcmində dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına həyata keçirilməsi nəzərdə tutulsun.

Yeni yaradılacaq universitetin vaxtında və mütəşəkkil fəaliyyətə başlaması üçün:

a) Azərbaycan SSR Xalq Təhsili Nazirliyi (R.B.Feyzullayev yoldaş) və Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutu (K.R.Rəhimov yoldaş) f.r.e.d., prof. H.A.İsayevi və i.e.d. S.M.Məmmədovu cəlb etməklə bir ay müddətinə universitetin Nizamnaməsini hazırlayıb təqdim etsinlər;

b) Azərbaycan SSR Xalq Təhsili Nazirliyi və Azərbaycan SSR Maliyyə Nazirliyi bir ay müddətində universitetin dövlət büdcəsi hesabına maliyyələşdirilmə məsələsini nəzərdən keçirib təkliflər təqdim etsinlər;

v) Respublika Nazirlər Soveti yanında Azərbaycan Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutunun rəhbərliyi universitetin yerləşdirilməsi, müvafiq auditoriya fondundan və maddi-texniki bazadan istifadə edilməsi məsələlərini həll etsin;

q) Azərbaycan SSR Xalq Təhsili Nazirliyi universitetin yaradılması və normal fəaliyyəti üçün lazımi yardım göstərsin.

Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sədri
H.Həsənov

15. Burada görkəmli Azərbaycan mütəfəkkir şairi Nizaminin “yol çətin, dünya qaranlıq, atını bir yana çək” qəzəlinə işarə edilir.
16. Bu qərar müddəası (digər müddəalar kimi) müvafiq təşkilatlar tərəfindən yerinə yetirilmədi.
17. O dövrdə Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi Ayaz Mütəllibov idi.
18. Bu ifadə Azərbaycan yazıçısı Ä.Äbülhəsənin “Dünya qopur” romanının adı ilə üst-üstə düşür.
19. Yanvarın 19-da M.S.Qorbaçov SSRİ Ali Soveti Rəyasət Hey'ətinin Bakıda yanvarın 20-dən fəvqəl`adə vəziyyət e`lan edilməsi haqqındakı fərmanını imzaladı. 20 yanvara keçən gecə SSRİ Müdafiə Nazirliyi, SSRİ Dövlət Təhlükəsizliyi Nazirliyi və SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin qoşun hissələri Bakıya yeridildi, dinc əhaliyə divan tutuldu, 200 nəfərə yaxın adam öldürüldü, yüzlərlə adam yaralandı və itkin düşdü. M.S.Qorbaçovun fərmanı yanvarın 20-də səhər tezdən saat 6-7 radələrində radio ilə e`lan edildi (çoxlu insan tələfatından sonra).
20. S.M.Kirov (1886-1936) Sovet İttifaqının görkəmli xadimidir. 1921-1926-cı illərdə Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasına (Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi kimi) başçılıq etmişdir.
21. “Nazirlər Soveti” ifadəsi “Nazirlər Kabineti” sözü ilə əvəz edildi. “Sovet” sözündən uzaqlaşma əməliyyatı hər sahədə baş verirdi. (İngiliscə bu söz əvvəlcə “Council of Ministers- Soviet of Ministers”, sonra “Cabinet of Ministers” oldu.)
22. Sovet İttifaqının görkəmli dövlət xadimi idi. Hazırda Azərbaycan Respublikasının prezidentidir.

23. Azərbaycan Respublikası
Nazirlər Kabineti

Qərar № 41

18 mart 1991-ci il

Bakı şəh.

İngilisdilli Azərbaycan Universitetinin yaradılması haqqında

Respublikada ingilis dilini bilən geniş profilli, o cümlədən bazar iqtisadiyyatının təşkili və müstəqil xarici iqtisadi əlaqələrin həyata keçirilməsi üzrə yüksək ixtisaslı kadrlara kəskin ehtiyacla əlaqədar olaraq Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti qərara alır:

1. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Xalq Təsərrüfatının İdarəetmə İnstitutunun və Azərbaycan Respublikası Xalq Təhsili Nazirliyinin çoxpro-

filli İngilisdilli Azərbaycan Universiteti yaradılsın. Universitetdə beynəlxalq standartlara uyğun gələn, məzunları bakalavr və magistr diplomları ilə yanaşı ingilis dili tərcüməçisi diplomu da alan ikimərhələli ali təhsil²⁴ nəzərdə tutulsun.

2. İngilisdilli Azərbaycan Universitetinin Azərbaycan Respublikası Xalq Təhsili Nazirliyi və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Xalq Təsərrüfatı İdarəetmə İnstitutu tərəfindən hazırlanmış Nizamnaməsi təsdiq edilsin (əlavə olunur). İngilisdilli Azərbaycan Universiteti öz Nizamnaməsinə uyğun hərəkət edən hüquqi şəxsdir.

3. İngilisdilli Azərbaycan Universiteti birinci kateqoriyalı²⁵ ali məktəblərə aid edilsin. Universitə iki mənbədən- tələbələrin öz təhsilinə görə ödədikləri haqq və ali məktəbdə bir tələbəyə orta məsrəfə bərabər məbləğdə dövlət büdcəsindən vəsait hesabına maliyyələşdirilsin. Xarici dil bilməyə görə əlavə haqq barədə əsasnamələrin²⁶ gücü universitetin ingilis dilini bilən əməkdaşlarına şamil edilsin.

4. Universitetə ilk qəbul 1991-ci ildə hərəsi 15-20 nəfərdən ibarət dörd qrupda "İqtisadiyyat və menecment", "Beynəlxalq münasibətlər və siyasi elmlər", "Kompyuterlər, statistika və riyazi elmlər", "Ekologiya" ixtisasları üzrə nəzərdə tutulsun. Gələcəkdə universitetdə "Biologiya", "Təbabət" və s. ixtisaslar üzrə də kadrlar hazırlamaq məqsəduyğun sayılsın.

5. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Azərbaycan Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutu və Azərbaycan Respublikası Xalq Təhsili Nazirliyi universitetin maddi-texniki təminatı, xüsusi kitabxana, linqafon kabinetini və nəşriyyat fəaliyyətinin təşkili məsələlərini həll etsinlər. İngilisdilli Azərbaycan Universiteti Azərbaycan Xalq Təsərrüfatının İdarəetmə İnstitutu binasında yerləşdirilsin.

6. Azərbaycan Respublikası Dövlət Plan Komitəsi və Maliyyə Nazirliyi universitetin saxlanmasına limit və vəsait ayrılması, mebel, inventar, kağız fondları, habelə birtərəfli iş recimli nəqliyyat əldə edilməsinə və saxlanmasına vəsait ayırmaqla bağlı bütün məsələləri nəzərdən keçirib həll etsinlər.

7. Azərbaycan Respublikası Rabitə Nazirliyi İngilisdilli Azərbaycan Universitetində bir hökumət ATS²⁷ telefonu və lazımı miqdarda şəhər rabitə telefonu qoyulmasını təmin etsin.

8. Bakı Baş Tikinti İdarəsi Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Azərbaycan Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutunun mehmanxana tipli yataqxanasının 1992-ci ildə istismara verilməsini təmin etsin.

9. Bakı Şəhər İcrakomu İngilisdilli Azərbaycan Universiteti üçün bina və universitetə başqa şəhərlərdən müvəqqəti işə dəvət olunan mütəxəssisləri təmin etmək üçün 5 mənzil ayırmaq məsələsini 1991-ci ilin axırınadək həll etsin.

10. Bu qərarın yerinə yetirilməsinə nəzarət etmək Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin elm və xalq təhsili şöbəsinə tapşırılsın.

Baş nazir H.Həsənov

İşlər müdirinin müavini İ.Hacıyev

24. İki təhsil dərəcəsi – bakalavr və magistr nəzərdə tutulur.
25. Müəyyən əlamətlərə görə (məsələn, işçilərinin əmək haqqına görə) ən yüksək səviyyəli ali məktəb.
26. Bir sıra təşkilatlarda xarici dildən fəal istifadə etməyi bacaran işçiləri başqalarına nisbətən yüksək maaşla təmin edən əsasnamələr nəzərdə tutulur.
27. Ali dövlət strukturları ilə xüsusi əlaqəni (rabitəni) təmin edən xüsusi telefon xətti nəzərdə tutulur.
28. Səsvərmənin nəticələrinin saxtalaşdırılmasına işarə edilir.
29. Komsomol (kommunist partiyasının xəttini tam müdafiə edən gənclər təşkilatı belə adlanır : Kommunist Gənclər İttifaqı- komsomol) rusca Kommunistiçeskiy soöz molodeci” ifadəsindəki üç hissədən düzəldilmişdir: kom-so-mol.
30. Müəllifin ata tərəfdən babası – İsxan Hacıbayramlı Mərkəzi Zaqafqaziyada (Ermənistan, Azərbaycan və Gürcüstanın bir-birinə qovuşduğu ərazilərdə) kollektivləşməyə qarşı yönəlmiş güclü üsyana başçılıq etmiş, sovet milis və Qızıl Ordu hissələrinə böyük itkilər vermiş və 1930-cu ildə 33 yaşında qəhrəmancasına həlak olmuşdur. Onun ailəsi və yaxın qohumları, silahdaşlarının ailələri iki il müddətinə Qazaxıstana və Qırğızıstana sürgün edilmiş, sağ qalan silahdaşları, o cümlədən əmisi uşaqları Türkiyəyə üz tutmağa məcbur olmuşlar.
31. Bakıda İçəri şəhərin (Köhnə şəhər) Qala divarları yaxınlığında yerləşmiş bir binadır. Hazırda Xarici İşlər Nazirliyi və Həmkarlar İttifaqının Mərkəzi Aurası orada yerləşir.
32. Molla Nəsrəddin bir sıra Aərq ölkələrində: (Azərbaycan, Türkiyə, İran, Orta Asiya respublikaları və s.) geniş yayılmış lətifələrin qəhrəmanıdır. Bir sıra ölkələrdə Xoca Nəsrəddin kimi tanınır. Burada müzakirə olunan məsələ ilə əlaqədar Molla Nəsrəddinə edilən işarə görünür ki, aşağıdakı lətifə ilə bağlıdır: bir gün xan Mollaya bir eşşək verir ki, ona insan kimi danışmaq öyrətsin. Molla bunun əvəzinə xandan xeyli pul alır və beş il möhlət istəyir. Arvadı Molladan belə baş tutmayan işə niyə razı olduğunu soruşanda Molla deyir: “Arvad, Allah kərimdir, beş ilə ya eşşək ölər, ya xan!””

33. Azərbaycan Respublikası
Xalq Təhsili Nazirliyi

Azərbaycan Respublikası
Nazirlər Kabineti Yanında
Xalq Təsərrüfatını
İdarəetmə İnstitutu

Ə M R № 261/25

18.04.1991

Bakı şəh.

İngilisdilli Azərbaycan Universitetinin yaradılması haqqında

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 18 mart 1991-ci il 41 sayılı
"İngilisdilli Azərbaycan Universitetinin yaradılması haqqında" qərarını elan edirik:
(Qərarın tam mətni verilir, 23-cü qeydə bax, Red.)

Elan edilmiş Qərarın həyata keçirilməsi məqsədilə

Ə M R E D İ R İ K :

1. Fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor İsayev Hamlet Abdulla oğlu 15 aprel 1991-ci il tarixdən ştat cədvəlinə uyğun maaşla Azərbaycan Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutu nəzdində İngilisdilli Azərbaycan Universitetinin tədris və elmi işlər üzrə prorektoru təyin olunsun.

2. İngilisdilli Azərbaycan Universitetinin prorektoru professor İsayev H.A:

2.1. 01 may 1991-ci il tarixə qədər İngilisdilli Azərbaycan Universitetinin strukturu və ştat cədvəli haqqında layihəni təsdiq olunmaq üçün təqdim etsin.

2.2. İki həftə ərzində Nazirlər Kabineti qərarının və Xalq Təsərrüfatı İdarəetmə İnstitutu nəzdində İngilisdilli Azərbaycan Universitetinin açılışı və işinin təşkili haqqında bu əmrin yerinə yetirilməsilə bağlı Rektorluğun tədbirlər planını təqdim etsin.

2.3. Bir ay ərzində mütəxəssis hazırlığı üçün nəzərdə tutulan bütün ixtisaslar üzrə tədris planlarını baxılmaq və təsdiq üçün Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinə təqdim etsin; tədris prosesini proqram və başqa tədris-metodiki sənədlərlə təmin etsin.

2.4. "SSRİ ali təhsil müəssisələrinə qəbul qaydaları" və Azərbaycan Respublikası Xalq Təhsili Nazirliyi tərəfindən nəzərdə tutulan müddətdə 1991/1992-ci tədris ilində Universitetə tələbə qəbulu ilə bağlı tədbirləri hazırlasın və vaxtında həyata keçirsin. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarında nəzərdə tutulan qəbul planının həyata keçirilməsini təmin etsin.

3. Azərbaycan Respublikası Xalq Təhsili Nazirliyinin Plan-İqtisad İdarəsi (yoldaş Xankişiyev B.A.), Azərbaycan Respublikası Dövlət Plan Komitəsi və Maliyyə Nazirliyi ilə birlikdə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarında göstərilən qaydaya uyğun olaraq İngilisdilli Azərbaycan Universitetinin maliyyələşdirilməsi məsələsini həll etsin.

4. SSRİ-nin 50 illiyi adına Azərbaycan pedaqoci Xarici Dillər İnstitutunun rektoru prof.Verdiyeva Z.N. İnstitutun linqafon kabinetləri bazasında İngilisdilli Universitetə tədris prosesinin təşkili və texniki vasitələrlə təmin edilməsində köməklik göstərsin.

5. Azərbaycan Respublikası Xalq Təhsili Nazirliyi idarələri, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutunun rek-

torluğu və şöbələri yeni yaranmış ali təhsil müəssisəsinə işlərinin təşkili üçün hər cür kömək göstərsinlər.

6. Bu əmrin yerinə yetirilməsinə nəzarət Azərbaycan Respublikası Xalq Təhsili Nazirinin birinci müavini prof. F.R.Babayevə və İdarəetmə İnstitutunun tədris işləri üzrə prorektoru prof. M.A.Axundova həvalə olunsun.

Azərbaycan Respublikası Xalq Təsərrüfatını
İdarəetmə İnstitutu
Rektoru prof. R.K.Rəhimov
Xalq Təhsili Naziri prof. R.B.Feyzullayev

34. Hazırda “Azadlıq” prospekti

35. Rusiyada 1917-ci ildə Oktyabr inqilabı baş verdikdən sonra 1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Demokratik Respublikasının yaradılması elan edildi. 1920-ci il aprelin 28-də Sovet təhdidi altında süqut etdi.

36. Åekspirin “Hamlet” pyesinə işarədir.

37. Bu ifadə XX əsrin görkəmli Azərbaycan şairi Səməd Vurğunun (1906-1956) “Zəncinin arzuları” poeməsindən götürülmüşdür.

38. Azərbaycan Respublikası Xalq Təhsili Nazirliyi
və Respublika Nazirlər Kabineti yanında
Azərbaycan Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə
institutunun birgə 18 aprel 1991-ci il tarixli
261/25 nömrəli əmrinin həyata keçirilməsi haqqında

A K T

Bakı şəhəri

14 iyun 1991-ci il

Biz aşağıda imza edənlər: Xalq Təsərrüfatını idarəetmə institutunun rektoru, prof. R.K.Rəhimov, Xalq Təhsili Nazirinin birinci müavini prof. F.R.Babayev, İngilis-dilli Azərbaycan Universitetinin prorektoru prof. h.A.İsayev, Ali təhsil üzrə idarənin rəisi prof. M.C.Mərdanov, Plan-iqtisad idarəsinin rəisi dos. B.A.Xankişiyev 18 aprel 1991-ci il tarixli 261/25 nömrəli əmrin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar müəyyən etdik:

1. Əmrdə nəzərdə tutulmuş ixtisaslar üzrə tədris planları, tədris proqramları və sair tədris-metodiki sənədlər mövcud qaydada tərtib və təsdiq olunmamışdır.

2. Universitetin qəbul komissiyasının tərkibi bu günə qədər müəyyən edilməmişdir.

3. Pullu təhsil üçün nəzərdə tutulmuş məbləğ informasiya vasitələrində elan olunduğuna baxmayaraq mövcud qaydada əsaslandırılmamışdır.

4. 1991/92-ci tədris ili üçün tədris yükü müəyyənləşdirilməmişdir, ona görə də ştat cədvəli, smeta xərcləri və müəllimlərin əmək haqqının ödənilməsi qaydası və s. məsələlər həll olunmamışdır.

5. İngilis-dilli Azərbaycan Universitetinə tələbə qəbulu haqqında qəzətlərdə verilmiş elan Xalq Təhsili Nazirliyinin uyğun idarələri ilə razılaşdırılmamışdır.

6. Bu günə qədər institutun rəhbərliyi Nazirliyə konkret ixtisaslar üzrə qəbul planı haqqında əsaslandırılmış təkliflərini təqdim etməmişdir və ona görə də təsdiq olunmuş qəbul planı yoxdur.

7. SSRİ Dövlət Təhsil Komitəsi tərəfindən 1991-ci il üçün təsdiq olunmuş nümunəvi qəbul qaydalarına əsasən ali məktəblərdə sənəd qəbulu iyunun 25-dən iyulun 15-nə qədər aparılmalı, qəbul imtahanları isə avqustun 5-dək keçirilməlidir.

Göstərilənləri nəzərə alaraq belə hesab edirik ki, İngilis dilli Azərbaycan Universiteti 1991/92-ci tədris ilinə hazır deyil və ona görə də bu il həmin institutda qəbul imtahanları aparmaq mümkün deyil.

Xalq Təhsili Nazirinin
birinci müavini prof.F.R.Babayev

Xalq Təsərrüfatı idarəetmə
institutunun rektoru prof.R.K.Rəhimov

Ali təhsil üzrə idarənin
rəisi prof.M.C.Mərdanov

İngilis-dilli Azərbaycan
Universitetinin prorektoru
prof.H.A.İsayev

Plan-iqtisad idarəsinin rəisi dos.B.A.Xankişiyev

39. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının korifeyi, yazıçı-filosof Mirzə Fətəli Axundzadənin (Axundov 1812-1876) “Hekayəti-Müsyö Jordan həkimi-nəbatət və Dərviş Məstəlişah cadukuni-məşhur” komediyasına işarə edilir. Fransadan gəlmiş botanik-alim Müsyö Jordan gənc Aahbaz bəyi fransız dilini öyrənmək üçün Parisə aparmaq istəyir. Bundan təşvişə düşən Aahbazın nişanlısının anası bu səfərə mane olmaq üçün cadugər dərviş Məstəlişaha müraciət edir. Məstəlişah cadunun köməyi ilə “Parisi havaya qaldırır və yerlə yeksan edir”. Bu məqamda Parisdə inqilab baş verdiyi xəbəri Müsyö Cordana çatır və o “Paris dağıldı” deyərək tələm-tələsik Azərbaycana tərk edir. Cadugər dərviş Məstəlişahın “mücüzəsinə” heyran olan qadınlar öz məqsədlərinə çatırlar.

40. Bu fikir Vladimir İliç Leninə məxsusdur.

41. Azərbaycan Respublikası Xalq Təhsili
Nazirliyi və Respublika Nazirlər
Kabineti yanında Azərbaycan Xalq
Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutunun
birgə 18 aprel 1991-ci il tarixli
261/25 N-li əmrinin həyata keçirilməsi
haqqında məlumat və bu əmrin həyata
keçirilməsi haqqında 14 iyun 1991-ci
ildə tərtib olunmuş akta əlavə

Adını çəkdiyimiz 261/25 №-li əmrdə mənə - İngilisdilli Azərbaycan Universitetinin prorektoru H.A.İsayevə aşağıdakı dörd iş tapşırılmışdı:

1. Struktur və ştat cədvəli layihələrinin təqdim olunması.

Bu sənədlər iki dəfə (birinci və yenidən işlənmiş ikinci variantları) təqdim olunmuşdur.

2. Rektorluğun tədbirlər planının tərtib edilməsi.

Həmin plan tərtib edilmiş, Azərbaycan Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutunun elmi şurasında müzakirədən keçmiş və yenidən işlənmişdir.

3. Tədris planları və proqramlarının hazırlanması.

Nəzərdə tutulmuş bütün ixtisaslar üzrə oricinal tədris planları hazırlanmışdır. Bu yolda bir sıra qabaqcıl qərb universitetlərinin, eləcə də Sovet və Azərbaycan ali məktəblərinin tədris planlarından, uyğun elmi-tədqiqat institutlarının proqramlarından və s. yaradıcı şəkildə istifadə olunmuşdur. Respublikamızın istedadlı alimlərinin, görkəmli sovet mütəxəssislərinin, eləcə də qərb ölkələrinin bir sıra tanınmış alimlərinin fikri də nəzərə alınmışdır. Bu tədris planlarının vacibliyi və oricinallığını nəzərə alaraq dəfələrlə alimlərimizin dəyirmi stol arxasında görüşləri təşkil olunmuş və ciddi müzakirələr aparılmışdır. Bu günlərdə tədris planlarımız haqqında bir sıra müsbət rəylər daxil olmuş və yeni rəy və fikirləri toplamaqda davam edəcəyik.

4. İngilisdilli Azərbaycan Universitetinə 1991/92-ci dərs ili üçün tələbə qəbulu planının həyata keçirilməsi.

Qəzətlərdə rus və azərbaycan dillərində tələbə qəbulu haqqında mövcud qaydalara uyğun elanlar verilmişdir. Bütün fənlər üzrə qəbul imtahanları sualları və fənn imtahan biletləri tərtib edilmişdir. Qəbul imtahanı ilə əlaqədar təxminən 20 adda blank və sənədlər (bir çoxu 500-1000-2000 nüsxədə) hazırlanmışdır. Abituriyentlərdən sənədlərin qəbul edilməsi üçün lazım gələn işlər görülmüş, auditoriyaların, radio-televiziya sistemlərinin hazırlığı təmin edilmişdir. Qəbul imtahanları cədvəli, imtahanqabağı isə digər ali məktəb və elmi-tədqiqat institutlarından cəlb etmək nəzərdə tutulmuşdur. Rəsmi qəbul komissiyasının 3 nəfərdən- İngilisdilli Azərbaycan Universitetinin nümayəndəsi, Azərbaycan Xalq Təhsili Nazirliyinin nümayəndəsi və AXTIİ-nin nümayəndəsindən təşkil olunması məqsədəuyğun hesab edilmişdir.

Beləliklə, 18 aprel 1991-ci il tarixli 261/25 N-li əmrdə mənə tapşırılmış işlərin yerinə yetirildiyi haqqında bu məlumat bizim tədrisə və qəbul imtahanları aparmağa prinsipial cəhətdən hazır olduğumuzu göstərir.

Yuxarıdakı qeydlərimizdə 14 iyun 1991-ci ildə tərtib olunmuş aktın müəyyən maddələrinə cavab verildi. Digər maddələrə uyğun cavabları isə rəsmi sənədlərdə tapmaq olar. Məs: İngilisdilli Azərbaycan Universitetinin nizamnaməsində müəllimlərin əmək haqqının ödənilməsi qaydasının kontrakt əsasında olduğu qeyd olunur, belə kontraktların avqust ayında bağlanması nəzərdə tutulur. Konkret ixtisaslar üzrə qəbul planına gəldikdə isə İngilisdilli Azərbaycan Universitetindən təkliflər gözləmək lazım deyil; qəbul planı Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 18 mart 1991-ci il tarixli 41 N-li əmrində müəyyən edilmiş və 261/25 N-li müzakirə olunan birgə əmrdə təkrar olunmuşdur.

Bütün qeydlərimiz belə təbii nəticəyə gətirir:

1991/92-ci tədris ilində İngilisdilli Azərbaycan Universitetinə tələbə qəbulu aparılması üçün gerçək maneə yoxdur. Əlbəttə, müəyyən çətinliklər ola bilər, o cümlədən, mən tərəfdən bəzi nöqsanlar buraxıla bilər, ancaq bunlar hamısı aradan qaldırıla bilər, mənə ciddi səhvlər yoxdur. Digər tərəfdən 261/25 N-li birgə əmrin 5-ci maddəsində yuxarıda dayanmış idarə və təşkilatlar tərəfindən yeni yaradılmış ali məktəbə hər cür zəruri yardım etmək tapşırılmışdır. Zənn edirəm ki, bu köməyi də etməklə kiçik nöqsanları yolüstü aradan qaldırmaq mümkündür.

Daha bir neçə sözü yada salmaq yerinə düşərdi.

Tələbə qəbulunun indi və ya bir neçə il sonra aparılmasından asılı olmayaraq 1 kurs tələbələri standart proqram üzrə (intensiv ingilis dili və başqa predmetlərə doğma dildə giriş) dərslər keçəcəklər.

İngilisdilli Azərbaycan Universitetinin təşkili üzrə hazırlıq işləri barədə Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin 20 dekabr 1990-cı ildə 286r N-li sərəncamından sonra bu universitetin işləri ilə maraqlanan, onun müvəffəqiyyəti üçün bütün qüvvələrini səfərbərliyə alan və ingilis dilini bilən və tanınmış alimlər qrupu təşkil etmək mümkün oldu. İndi universitetin açılmasının təxirə salınması bu bacarıqlı dəstənin dağıdılması demək olacaqdır.

Əlbəttə, bu məsələnin həllində müəyyən forma dəyişiklikləri etmək də mümkündür. Məsələn, qəbul imtahanlarını indi keçirməklə, dərslərin oktyabrın 1-də başlanması və ya qəbul imtahanlarının sonraya -iyulun axırına çəkilməsi. Nəzərdə tutula bilən digər variant bu il yalnız hazırlıq şöbəsinə tələbə qəbulu aparılmasıdır, bakalavr dərəcəsi almaq üçün təhsilə isə bir il sonra başlanılsın.

Yuxarıda deyilənləri əsas götürərək İngilisdilli Azərbaycan Universitetinin 1991/92-ci tədris ilində tələbə qəbul etməsi və fəaliyyətə başlamasının tam məqsədəuyğun olduğunu bildirməyi özümə borc bilirəm.

42. Vilyam Şekspirin “Şiltəq adamın yumşaldılması” pyesindən götürülmüş ifadədir.
43. Bu sətir Səməd Vurğunun (1906-1956) “Zamanın bayraqdarı” poeməsindən götürülmüşdür.
44. Görkəmli iqtisadçı, Nobel mükafatı laureatı P. Samuelson nəzərdə tutulur.
45. O dövrdə Boris Pavlov SSRİ Nazirlər Sovetinin sədri idi.
46. O illərdə Qriqori Yavlinski iqtisadiyyatda bir mühüm islahat proqramının müəllifi kimi tanınmışdı.
47. Bakıdan 150 kilometr aralıda yerləşmiş şəhərdir (həm də eyni adlı rayonun mərkəzi).
48. Bu ifadə “Xəzər Universiteti” mahnısından götürülmüşdür (sözləri Hamlet İsmayilovun, musiqisi Ramiz Mustafayev və Vasif Adıgözəlovundur).
49. 1924-cü ildə Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasında ərəb əlifbasından latın əlifbasına keçid haqqında qərar qəbul edildi. Yeni əlifba 1939-cu ilədək mövcud oldu (Türkiyə Respublikasında istifadə olunan latın əlifbası 1928-ci ildə qəbul ol-

undu və Azərbaycan variantına yaxın idi) 1939-cu ildən 1991-ci ilədək Azərbaycanda Kiril əsaslı əlifba işləndi. Hal-hazırda Latin əlifbasına keçmək haqqında rəsmi qərar qəbul olunub, lakin bu qərar mərhələ-mərhələ həyata keçirilir. Qonşu İranda yaşayan 20 milyondan artıq azərbaycanlı ərəb əlifbasından istifadə edir.

50. Əfsanəvi hökmdar Qordinin döyüş arabasının dişləsi ilə boyunduruğunu birləşdirən kəmərlər çox mürəkkəb düyünlə bağlanmışdı. Rəvayətə görə bu düyünü açan Asiyanı fəth edəcəkdə. Miladdan öncə 334-333-cü ildə Makedoniyalı İsgəndər bir qılınc zərbəsi ilə Qordi düyününü kəsmişdi.
51. Azərbaycan yazıçısı Sabit Rəhmanın (1910-1970) “Toy” komediyasının personajı nəzərdə tutulur. Heç kəsin məsləhətinə qulaq asmayan Kərəmov özündənrazı yalançı bir şəxsdir. O, hətta özünün 6 aylığından yeriməyə başladığını da iddia edir. Heç kəsin onun bu yalanına inanmadıqda, inadla: “Kərəmov yeriyər”, - deyir.
52. Azərbaycan Respublikasında ali məktəbə qəbul olunmaq üçün orta məktəbi bitirmiş gənc ərizə ilə Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyasına (TQDK) müraciət edir. Ərizədə sıralama ilə oxumaq istədiyi ali təhsil müəssisələrini və ixtisas qrupunu göstərir. Qəbul imtahanları əsasında tələbənin konkret ali məktəbə göndərilməsi TQDK-nın qərarı ilə müəyyən edilir.
53. Azərbaycan və Ermənistan arasında gedən müharibə nəzərdə tutulur. Bu müharibə nəticəsində Azərbaycanın bir sıra rayonları itirildi.
54. 1862-ci ildə Avraham Linkoln tərəfindən imzalanmış Morrill aktı nəzərdə tutulur.
55. Məşhur fransız riyaziyyatçısı və filosofu Anri Puankarenin (1854-1912) elmi-fəlsəfi traktatına (“Elm və hipotez”, “Elmlərin dəyəri”, “Elm və metod”, “Son düşüncələr”) işarə edilir.
56. Bu ifadə “Xəzər Universiteti” (sözləri Hamlet İsxanlının, musiqisi Ramiz Mustafayev və Vasif Adıgözəlovundur) mahnısından götürülmüşdür.